

ISSN 2519-4372

НАУКОВИЙ
ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 786

Економіка

Збірник наукових праць

Чернівці
Чернівецький національний університет
2017

Науковий вісник Чернівецького університету : Економіка : зб. наук. пр. – Вип. 786. – Чернівці, Чернівецький національний університет 2017. –102 с.

Naukovy Visnyk Chernivetskoho universitetu: Ekonomika : Zbirnyk Naukovykh prats. – Vyp. 786. – Chernivtsi : Chernivtsi National University, 2017. – 102 s.

Scientific Journal of Chernivtsi University : Economics. – Issue 786. – Chernivtsi : Chernivtsi National University, 2017. – 102 p.

У випуску висвітлюються різноманітні аспекти функціонування світової економіки та реалізації міжнародних економічних відносин, фінансів, економіки та управління підприємствами, бухгалтерського обліку та аудиту.

Для науковців, фахівців-практиків, викладачів навчальних закладів, аспірантів, студентів – усіх, кого цікавлять теоретичні та прикладні аспекти економічних досліджень.

This issue presents various aspects of the world economy functioning and implementation of international economic relations, finance, management, accounting and auditing.

It can be used by scientific employees, practitioners, teachers of institutions of higher and secondary specialized education, students. This issue is intended for all who are interested in theoretical and applied aspects of economic research.

Голова редакційної колегії

Нікіфоров Петро Опанасович, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Заступник голови редакційної колегії

Лопатинський Юрій Михайлович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та управління персоналом Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Відповідальний секретар

Саєнко Олександр Сергійович, к.е.н., доцент, завідувач кафедри міжнародної економіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Члени редакційної колегії

Білокурський Руслан Романович, к.е.н., доцент (Чернівці); Бородіна Олена Миколаївна, д.е.н., професор, член-кореспондент НАН (Київ); Буднікевич Ірина Михайлівна, д.е.н., професор (Чернівці); Верстюк Андрій Васильович, к.е.н., доцент (Чернівці); Галушка Зоя Іванівна, д.е.н., професор (Чернівці); Григорків Василь Степанович, д.ф.-м.н., професор (Чернівці); Грунтковський Володимир Юрійович, к.е.н., асистент (Чернівці); Запухляк Володимир Михайлович, к.е.н., доцент, (Чернівці); Ковальчук Тетяна Миколаївна, д.е.н., професор (Чернівці); Швець Наталія Романівна, д.е.н., професор (Київ); Шилепницький Павло Іванович, д.е.н., професор (Чернівці); Шинкарук Лідія Василівна, д.е.н., професор, член-кореспондент НАН (Київ).

Закордонні члени редакційної колегії

Квятковський Євгеніуш, доктор філософії, професор, (Лодзь, Польща); Мачеріншкіне Ірена, доктор наук, професор (Вільнюс, Литва); Настасе Кармен, доктор філософії, професор (Сучава, Румунія); Сандал Ян-Урбан, доктор філософії (Осло, Норвегія); Сорін Габріел Антон (Ясси, Румунія); Срока Влодзімер, доктор наук, професор (Домброва-Гурнічі, Польща).

Загальнодержавне видання

**Внесено до Переліку наукових фахових видань України
згідно наказу Міністерства освіти і науки України № 820 від 11.07.2016 р.**

Свідоцтво Міністерства у справах преси та інформації України
Серія КВ № 2158 від 21.08.1996

Рекомендовано до друку
вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Адреса редакційної колегії

Економічний факультет, вул. Кафедральна, 2, Чернівці, 58012, тел. (0372) 52-48-07

Веб-сторінка: <http://www.econom.chnu.edu.ua>

E-mail: visnyk.econ@chnu.edu.ua

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК: 330.341.1

JEL Classification: O 330

© Білик Р.С., 2017

r.bilyk@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА В СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Досліджено сутність і характерні особливості розвитку інноваційної економіки, її місце і роль у системі світового господарства. Розглянуто світовий досвід регулювання інноваційного розвитку в контексті викликів глобальної конкуренції. Визначено методологічний базис формування міжнародних конкурентних переваг країни у світовому інноваційному просторі. Доведено, що інноваційний розвиток національних економік в умовах глобальних трансформацій обумовлений необхідністю формування такої моделі відкритої економіки, яка б була інноваційно-конкурентоспроможною та оптимально поєднувала наявні внутрішні ресурси економічної системи і переваги міжнародного співробітництва в інноваційній сфері в умовах посилення глобальної конкуренції. Обґрунтовано умови і чинники становлення і розвитку інноваційної економіки в Україні. Запропоновано заходи державної політики, які спрямовані на трансформаційні перетворення національної інноваційної системи, розвиток інноваційного потенціалу і формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату та інноваційного середовища в Україні.

Ключові слова: інноваційна економіка, інноваційні системи, інноваційний клімат, інноваційна привабливість, інноваційне середовище в Україні.

Постановка проблеми. Специфічною рисою сучасної світової економіки є її переорієнтація на інтенсифікацію інноваційного розвитку, який в умовах зростаючого обмеження традиційної сировинної складової економіки стає основною рушійною силою стабільного економічного зростання та високої міжнародної конкурентоспроможності. Винятково внутрішні ресурси вже не можуть забезпечувати конкурентоспроможний розвиток науково-інноваційного потенціалу національних економік, про що засвідчують особливості науково-технологічної та інноваційної політики економічно розвинених країн світу. У постіндустріальному суспільстві економічне зростання набуває інтенсивного інноваційного характеру. Але інноваційна модель розвитку без активної міжнародної співпраці та інтеграції неможлива.

Потреба формування інноваційної економіки вимагає розроблення нової парадигми, яка орієнтується на нововведення і пронизує все суспільство. Наукові результати, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), технологічні та інституціональні нововведення все частіше постають головною рушійною силою як економічного прогресу, так і соціального розвитку провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем інноваційного розвитку в умовах глобалізації економіки постійно знаходиться в полі зору науковців. У зарубіжній

економічній літературі найбільш суттєвий внесок в їх розробку зробили Є. Брігхен, Л. Вальрас, Р. Вернон, А. Тобін, С. Хаймер, Й. Шумпетер, Ю. Яковец, Ф. Янсен та інші.

Питання формування інноваційної економіки в Україні знайшли відображення в дослідженнях, що проводяться фахівцями у вітчизняних наукових організаціях та навчальних закладах. Останнім часом видано чимало публікацій щодо інноваційного розвитку в Україні. Широко відомі дослідження Ю. Бажала, В. Геєця, А. Гальчинського, О. Довгаль, В. Осецького, А. Рум'янцева, В. Сизоненка, І. Тараненко, Л. Федулової, С. Циганова, А. Чухна та інших. У багатьох наукових публікаціях значна увага приділяється дослідженню формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату та розвитку інноваційного потенціалу і середовища в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Критичний огляд наукових праць з проблеми дослідження показав недостатню розробленість низки методологічних і теоретичних питань. У сучасних дослідженнях практично немає наукових розробок формування інноваційної економіки з методологічних позицій системно-функціонального аналізу та теоретичної оцінки його результатів для країн із трансформаційною економікою і світового господарства у цілому.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є теоретичне узагальнення підходів

до інноваційної економіки заснованої на знаннях як до складової економічної системи світового господарства, аналіз інноваційного розвитку в Україні, чинників, що на нього впливають, та визначення заходів з його поліпшення з урахуванням досвіду інших країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У постіндустріальному суспільстві виняткову роль відіграють інформаційно-комунікаційні та високі виробничі технології, які створюються внаслідок впровадження у сферу виробництва досягнень науково-технічного прогресу (НТП). На цій основі виникають інноваційні технології, інноваційні системи та інноваційна організація різних сфер людської діяльності, кінцевим результатом якої є створення нової форми організації економіки – інноваційної економіки. Інновації стають ключовим чинником розвитку для більшості країн світу.

У постіндустріальній парадигмі розвитку світового господарства стійкого економічного зростання та глобальних конкурентних переваг вимагає від суб'єктів міжнародних економічних відносин впровадження сучасних інновацій та модернізації сфери виробництва на основі новітніх технологій, а від економічної влади країн – створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату. У розв'язанні цих завдань провідну роль відіграє розбудова національних інноваційних систем (НІС), які через комплекс економіко-правових, організаційних та інформаційних механізмів державної підтримки та стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів, забезпечують постійне генерування, дифузії та комерціалізацію нових знань і технологій.

Для сучасного етапу розвитку НІС характерні процеси їх глобальної інтеграції, які проявляються у формуванні світового науково-технологічного та інноваційного простору, створенні наднаціональних органів управління інноваційним розвитком, функціонуванні глобальних інноваційних мереж і розвинутої інфраструктури міжнародного співробітництва в сфері досліджень, трансферу технологій, торгівлі високотехнологічними товарами, послугами, правами інтелектуальної власності, що дозволяє ключовим країнам-інноваторам утримувати лідерство через створення та прискорену комерціалізацію нових технологій за рахунок залучення та використання інноваційного потенціалу світового господарства.

У науковій літературі інноваційна економіка, залежно від контексту розглядається як складова економічної системи світового господарства, що пов'язана з процесами створення, поширення, використання інновацій: як економіка знань [1; 2; 3; 4; 5]; як інституціональна економіка [6]; як економіка суспільства [7].

Зокрема, І. Тараненко розглядає інноваційну економіку як специфічний тип макрогосподарської (національної, регіональної, світової, глобальної) системи, що формується в глобалізованому конкурентному середовищі, заснованої на виробничих і соціальних відносинах інноваційного характеру, які забезпечують домінування ключових технологій та галузей, сфери інтелектуальних послуг, а також – розвинену інноваційну інфраструктуру, високу сприйнятливості до інновацій, при тому, що джерелом розвитку та самовідтворення системи такого типу є глобалізоване знання [3, с.37].

В. Сизоненко пропонує також розглядати інноваційну економіку як економіку, що базується на знаннях, тобто на генеруванні, дистрибуції та використанні знань та інформації або «інтелектоекономіка», яка спирається на використанні інтелектуального і людського капіталу. В ній знання є джерелом економічного багатства й національного розвитку країн-продуцентів високотехнологічної продукції [4, с.84].

На думку Н. Краус, інноваційну економіку належить тлумачити з позиції теорії інституціоналізму як економіку з високим рівнем знань і високим духовно-моральним наповненням, в якій суб'єкти господарства та галузі розвиваються за допомогою генерації інноваторами інновацій, які трансформувалися з наукових і фундаментальних розробок з метою отримання надприбутків [6, с.38].

Проте є й інші тлумачення. Так, Л. Федулова розглядає інноваційну економіку як економіку суспільства, заснованого на знаннях, інноваціях, на позитивному ставленні до нових ідей, нових машин, систем і сучасних технологій, на готовності їх практично реалізувати в різних сферах людської діяльності [7, с.18].

Інноваційний тип розвитку – характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності. Об'єктивні зміни в суспільному економічному розвитку призвели до появи нової моделі функціонування економіки, для якої характерні принципово нові риси та пріоритети. Важливу роль у житті суспільства стали відігравати галузі, що ґрунтуються на так

званих «високих технологіях», а також галузі, що безпосередньо задовольняють потреби людей [2].

У сучасних умовах для багатьох країн світу при вирішенні завдань подолання кризових явищ, забезпечення стійкого розвитку їх економіки, головна роль належить інноваціям, інноваційній діяльності, здатним забезпечити безперервне оновлення технічної і технологічної бази виробництва, освоєння і випуск нової конкурентоздатної продукції, ефективно проникнення на світові ринки товарів і послуг. Це вимагає реформування всіх сфер суспільного життя, і перш за все, економіки.

На нашу думку, під інноваційною економікою слід розуміти економіку засновану на знаннях, інноваціях, на сприйнятті суспільством, нових ідей, систем і технологій, на готовності до їх практичної реалізації в різних сферах людської діяльності. При цьому особливе значення приділяється знанням та інноваціям. В інноваційній економіці під впливом наукових і технологічних знань традиційні сфери матеріального виробництва трансформуються і кардинально змінюють свою технологічну основу, бо виробництво, що не спирається на нові сучасні знання й інновації, в інноваційній економіці стає нежиттєздатним.

Результатом активізації інноваційної діяльності у багатьох країнах світу стало значне збільшення ролі високотехнологічних галузей в економічному розвитку – обсяг доданої вартості, створеної у наукоємних галузях, за період з 1992 по 2016 рр. збільшився майже втричі й досяг більше 20 трлн. дол. США, що становить близько 30% світового валового продукту, проти 23% у 1992 році [8]. Відбувається також інтенсифікація міжнародної торгівлі наукоємною продукцією, що свідчить про посилення глобалізації науково-технологічної сфери: так, якщо обсяги виробництва наукоємної продукції в світі за період 1995-2016 рр. збільшилися в 3 рази, то обсяги торгівлі цією продукцією за цей самий період збільшилися в 4 рази [8].

Разом з тим, аналіз особливостей інноваційного розвитку світової економіки свідчить про нерівномірність в доступі країн до досягнення науково-технічного прогресу [9; 10; 11]. При цьому треба враховувати, що розвиток технологій, відповідно, науково-технологічна неоднорідність світу, на сьогодні, визначають світогосподарську структуру та міжнародний розподіл праці. Інноваційно-технологічна модель формування конкурентних переваг в розвинених країнах світу надає їм новий ефективний засіб захисту від конкуренції і створює можливості стягувати технологічну квазіренду та створювати так звані квазімонополії відносно технологічних

аутсайдерів, стратегія розвитку яких ґрунтується на використанні традиційних факторів виробництва. А це забезпечує створення технологічного розриву між країнами, який і зумовлює структуру системи міжнародного поділу праці. За цих умов забезпечується подальше підсилення позицій лідерів серед країн-інноваторів та відставання периферійних країн-імітаторів, що дозволяє говорити про ефект технологічного відриву та технологічної залежності, яка дає країнам-лідерам можливість для подальшого фінансування технологічного розвитку [11; 12].

Отже, інноваційна економіка – це економіка, заснована на систематичному та масовому застосуванні наукових знань і технологій при виробництві товарів і послуг. Частка наукових знань у вартості товарів і послуг інноваційної економіки може сягати 20-30 % від їх загальної вартості для високотехнологічної продукції [12; 15].

На міжнародному та регіональному рівнях розглядаються індекси глобальної конкурентоспроможності та інноваційного розвитку країн, які базуються на критеріях, що сприяють зіставленню конкурентних можливостей та перспектив інноваційного розвитку в різних країнах світу.

Наприклад, в рейтингу країн світу за Глобальним індексом інновацій в 2014-2015 рр. і 2015-2016 рр., який визначається на основі 82 індексів факторів та результатів інноваційного розвитку, лідерами серед країн-інноваторів стали такі країни як Швейцарія, Великобританія, Швеція, Нідерланди, США, Фінляндія, Сінгапур, Ірландія, Люксембург, Данія, Гонконг, Німеччина, Ісландія, Південна Корея, Нова Зеландія (в економіці цих країн домінує V – технологічний уклад, а VI – активно формується). Серед постсоціалістичних країн – Молдова займає 44 місце, Польща – 46, Росія – 48, Білорусь – 53, Вірменія – 61, Грузія – 73, Казахстан – 82 місце (дослідження охоплює 143 країни). Україна за Глобальним індексом інновацій посіла 64 місце (2013 р. – 63 місце, 2012 р. – 71 місце) (дослідження охоплює 143 країни) [13].

Водночас Україна має кілька конкурентних переваг за інноваціями: 29 місце у рейтингу за наявністю наукових та інженерних кадрів, 43 – за якістю науково-дослідних закладів та 50 – за кількістю патентів на винаходи. Очевидно, що інновації є потенціалом для зростання економіки. Задля цього необхідні зусилля держави і бізнесу: збільшити державні закупівлі високотехнологічної продукції (98 місце) та

вдосконалити співпрацю університетів і бізнесу у науці та інноваціях (74 місце) [13].

За матеріалами Всесвітнього економічного форуму 2015–2016 рр., за загальною оцінкою індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) до першої десятки світових технологічних лідерів у рейтингу 2015–2016 рр., як і 2014–2015 рр. увійшли одні й ті ж країни: Швейцарія, Сінгапур, США, Німеччина, Нідерланди, Японія, Гонконг, Фінляндія, Швеція, Великобританія. У класифікації ВЕФ усі вони є інноваційно-орієнтованими економіками. Україна мала 79 ранг зі 140 країн [8; 14].

Наведене засвідчує, що оцінки української економіки, як загалом за індексом глобальної конкурентоспроможності, так і за Глобальним індексом інновацій відповідають країні з далекій периферії від світових технологічних лідерів. Причин такого становища багато, найбільш вагомими перешкодами високих рейтингів є низький технологічний рівень економіки та недосконалість інституційних чинників. Однак однією із вагомих причин є те, що на сучасному етапі суттєво змінилась модель інноваційної системи, в якій домінує значення займає інтелектуальна та кадрова складова інноваційної діяльності, де Україна втрачає свої позиції, які були досить високими у попередні періоди.

Посилення міжнародної конкуренції та загострення глобальних суперечностей економічного розвитку зумовлюють необхідність досягнення стабільного зростання конкурентоспроможності держав на основі сталого нарощування інноваційних конкурентних переваг, оновлення їх у разі втрати, досягнення збалансованих темпів розвитку.

Країни – інноваційні лідери масштабно та ефективно здійснюють інноваційну діяльність, роблять найбільший внесок у світовий інноваційний процес. Індикаторами визначення лідируючих позицій є: кількість зареєстрованих патентів (на країни Західної Європи, США та Японію припадає 85% загальносвітової кількості патентних заявок, що подаються); частка, яку займає країна у світовому ринку інновацій (США – 36, Японія – 20, Німеччина – 16, Росія – 1 і Україна – 0,2%); обсяг експорту інноваційної і високотехнологічної продукції; ефективність фінансових вкладень у сферу НДДКР; кількість інноваційно активних компаній і підприємств – (США, Японія, Великобританія – 70-82%, Україна – 10,0%); кількість та ефективність інноваційно-виробничих структур (кількість технопарків у США – понад 160, в Україні – 10); питома вага чисельності дослідників у загальносвітовому показнику (США – 18,9%,

Японія – 11,9%, країни Близького Сходу – 1,6%); частка витрат на НДДКР у ВВП і ВВП на душу населення (у США – близько 800 дол., в Японії – близько 700 дол., в Росії – близько 60 дол., в Україні – 8 дол. США); частка національних витрат на НДДКР у загальносвітовому показнику (США – 36,2%, Японія – 15,1%, країни Африки – 2,5%, в Україні – менше 1,0%). Ці параметри визначають високий рівень і сталий характер національної конкурентоспроможності розвинених країн світу (США, Японія, Німеччина, Франція Великобританія, Фінляндія та ін.) [12; 15].

Створення нових знань і інноваційних технологій та їх використання на користь соціально-економічного розвитку держави визначають роль і місце країни в світовій спільноті та рівень забезпечення національної інноваційної та технологічної безпеки. У розвинених країнах світу 80-95% приросту ВВП забезпечується за рахунок високотехнологічної продукції, що припадає на частку нових знань, втілених в техніці і технологіях, тобто в цих країнах розвивається інноваційна економіка [12].

Отже, характерними рисами інноваційної економіки є високий рівень генерації наукових досліджень, готовність суспільства до впровадження інновацій, розвинена інноваційна інфраструктура, домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей, інформаційно-комунікаційних і комп'ютерних технологій, а також сфери інтелектуальних послуг на базі інтенсивного використання сучасних знань і інновацій.

Інноваційна інфраструктура це базова складовою інноваційної економіки та інноваційного потенціалу суспільства. Інноваційна інфраструктура слугує ключовим інструментарієм і механізмом інноваційної економіки, яка сприяє зростанню економіки країни та підвищенню її ефективності. Виходячи з такого розуміння, інноваційну інфраструктуру слід розглядати як сукупність взаємозв'язаних, взаємодоповнюючих виробничо-технічних систем, організацій (інноваційно-технологічні центри, технологічні інкубатори, технопарки, навчально-ділові центри та інші спеціалізовані організації), фірм і відповідних систем, що організаційно управляють, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності і реалізації інновацій. Інноваційна інфраструктура зумовлює темпи розвитку економіки країни і зростання добробуту її населення. Досвід розвинених країн світу підтверджує, що в умовах глобальної конкуренції на світовому ринку виграє той, хто має розвинену інфраструктуру створення і

реалізації інновацій, хто володіє найбільш ефективним механізмом інноваційної діяльності. Тому для ефективного функціонування інноваційної економіки країни інноваційна інфраструктура повинна бути розвиненою та функціонально повною [7; 16].

Інноваційний розвиток національних економік в умовах глобальних трансформацій, передусім країн з транзитивними економіками, до яких належить і Україна, обумовлений необхідністю формування такої інноваційно-конкурентоспроможної моделі розвитку відкритої економіки, яка б оптимально поєднувала наявні внутрішні ресурси економічної системи та переваги міжнародного співробітництва в інноваційній сфері в умовах глобалізації.

На сьогодні для України не існує іншої альтернативи, ніж формування інноваційної моделі розвитку національної економіки. Протягом останніх років відбувається різке погіршення основних соціально-економічних показників: зростає зовнішній державний борг, існує постійний дефіцит державного бюджету та пенсійного фонду, від'ємне торговельне сальдо, спостерігається падіння промислового виробництва. Це призвело до того, що Україна займає одне з останніх місць у світі за ефективності економіки (за свободою ведення бізнесу, за боротьбою з корупцією, за долею ВВП на душу населення). До цього часу у структурі національної промисловості зберігається домінування старих технологічних укладів і виробництво продукції з низькою доданою вартістю. У технологічній структурі США, Японії, країн ЄС домінує V – технологічний уклад, тоді як технології, властиві українській економіці, на 95% належать до III і IV технологічних укладів [12; 15].

Але вітчизняна інноваційна сфера знаходиться у кризовому стані: спостерігається скорочення інтенсивності наукової й науково-технічної активності, погіршення якості й результативності самих досліджень. Це пов'язано зі значним недофінансуванням НДДКР (менше 1% ВВП, у держав світових лідерів відповідно 2-3%) та поганим зв'язком науки з реальним сектором економіки. Як бачимо, питома вага підприємств, що займалися інноваціями є досить низькою (менше 20%), при цьому динаміка не носить стійкої позитивної тенденції. У загальній сумі витрат на інновації лівову частку складають придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій, в той же час дослідження, розробки та придбання нових технологій з 2012 року складають десятки долі одного відсотка. Безумовно, ця ситуація може

бути пояснена високими ризиками характерними для інноваційних процесів, а саме недостатньою забезпеченістю підприємств фінансовими ресурсами; складністю доступу до кредитних ресурсів; браком робочої сили відповідної кваліфікації; процедурами, що обмежують обсяг імпорту та інше. Це призводить до того, що інноваційна діяльність концентрується переважно на пошуку рішень, які не призводять до якісних кардинальних змін – як у сфері продуктових, так і процесних інновацій [17].

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки необхідний перехід України на інноваційний розвиток. Залежність України від імпорту, надмірні масштаби якого обумовлюють вимивання з економіки країни величезних бюджетних коштів в інтересах інвестування країн-імпортерів своєї продукції в Україну, унеможливають створення нових робочих місць, необхідних для забезпечення повної зайнятості населення, та сприяння інноваційному розвитку секторів економіки України. Без впровадження інноваційних технологій, неможливе становлення нашої країни як високотехнологічної конкурентоспроможної держави.

У країнах, з ринками що формуються, таких, як Україна, на особливу увагу заслуговує ключова проблема, що стоїть перед національною економікою: несформований з боку промисловості попит на інновації, слабкі ринкові стимули для розвитку наукомісткого виробництва. Це пояснюється різними причинами. По-перше, відсутністю дієвої системи економічного (податкового, кредитного, страхового) стимулювання інноваційної діяльності, заходи якої скасовуються щорічними змінами до державного бюджету та інших законів. По-друге, діюча система фінансування сфери НДДКР узагалі не передбачає доведення наукових розробок до їх комерційного використання. Протягом 1991–2016 рр. наукомісткість ВВП – ключового показника, який використовується в усьому світі для моніторингу надходжень до наукової сфери постійно скорочувалась і становила у 2016 р. лише 0,66% від ВВП, це мінімальне значення за всю історію незалежності України [17]. Така ситуація не відповідає практиці розвинених країн світу, де на дослідження і розробки сучасних технологій і інновацій спрямовуються значні фінансові вливання, у тому числі за рахунок коштів бізнес-структур. Та це й не дивно, оскільки чим вищий рівень наукомісткості ВВП, то менша вразливість економіки від коливань на світових ринках сировини та більш значуще місце посідає країна у світовому господарстві.

Перехід до інноваційної економіки, пов'язаний зі зростанням сумарних інвестицій «на вході» в сектор знань (витрати на вищу освіту, НДДКР, розробку програмного забезпечення). Зростання витрат на виробництво нових (і відтворювання існуючих) наукових знань, обумовлених суспільними потребами, їх матеріалізація в суспільному виробництві мають тенденцію до збільшення, що і виражається в безперервному зростанні наукоємкого суспільного виробництва. Зростання інвестицій в знання та інноваційні технології безпосередньо впливає і на результати: зокрема, прибуток, одержаний від реалізації наукоємкої продукції (ефект економіки знань «на виході», внесок відповідних галузей у ВВП), на сьогоднішній день дуже значний [18].

Щорічно обсяг експорту наукоємкої продукції збільшують США, Німеччина, Японія та інші країни світу. Сумарна частка за доданою вартістю у ВВП сектори галузей підвищеного попиту на знання та інновації (високотехнологічні галузі, телекомунікації, фінансові і страхові послуги, освіта й охорона здоров'я) у низці країн вже перевищує 60% [8; 12].

В умовах інноваційної економіки основним елементом глобальної конкуренції є не боротьба за розширення ринків збуту та залучення інвестицій, а суперництво ключових країн-інноваторів за можливість генерування та використання інноваційних технологій. Рівень інноваційного розвитку не тільки визначає здатність країни до створення інноваційної продукції та підвищення продуктивності праці (компоненти інтегральної конкурентоспроможності національної економіки), але й детермінує його роль в ієрархічній глобальній виробничій системі, а саме: як центру прийняття стратегічних рішень або місця розміщення основного виробництва ТНК. Підкреслимо, що в умовах посилення глобальної конкуренції та нівелювання економічних бар'єрів для вільного переміщення інноваційних технологій, капіталів, робочої сили принципово важливим чинником інноваційної конкурентоспроможності країни виступає її здатність генерувати інноваційні технології.

В умовах інноваційного розвитку економіки інноваційна активність характеризується високим рівнем географічної концентрації, що принципово змінює статус окремих національних економік та їх регіонів, на міжнародному ринку високотехнологічної

продукції, перетворюючи їх на вузлові точки глобальної інноваційної мережі. Саме в даному контексті стратегічного значення набуває розвиток національних інноваційних систем як необхідної передумови підвищення інноваційної спроможності та, відповідно, міжнародної конкурентоспроможності країн світу. У загальному випадку НІС – це високорозвинена інституційна інфраструктура, яка забезпечує безперервність та динамічність інноваційної діяльності в межах виробничої системи країни.

Висновки. Отже, під інноваційною економікою треба розуміти такий тип економіки, що приходить на зміну індустріальному, в якому діють наукові й технологічні ефекти, а інституційною основою виступає національна інноваційна система, де передача знань опосередковується за допомогою інститутів (держава, технопарки, вищі навчальні заклади, підприємства тощо), причому довгостроковий стійкий розвиток (нова якість економічного зростання) виявляється можливим завдяки інноваційній спрямованості дій економічних суб'єктів.

Отже, розвиток інноваційної економіки – безперервний процес, що постійно оновлюється і характеризується тим, що якщо раніше основну додану вартість створювали у сфері промислового виробництва, то тепер усе більшу частку валового продукту суспільства забезпечують різні види послуг (насамперед наукоємких). Виходячи з цього, можна стверджувати, що інновації та інвестиції в них мають безпосередній вплив на економічне зростання і розвиток сучасної ринкової економіки, а головну роль у створенні доданої вартості в інноваційній економіці починають відігравати високотехнологічні, наукоємкі виробництва.

Водночас, існує необхідність подальшого дослідження об'єктивних закономірностей та тенденцій інноваційного розвитку, які зумовлюють нарощення інноваційної спроможності національних економік у довгостроковій перспективі та, відповідно, сприяють підвищенню їх міжнародних конкурентних переваг у цілому. Крім того, подальшого детального аналізу потребує механізм визначення, формування та розвитку інноваційних конкурентних переваг національних економік як необхідної передумови зміцнення міжнародної конкурентоспроможності в умовах становлення інноваційної економіки.

Список літератури

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України: монографія / В.М. Геєць, В.П.Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
2. Довгаль О.А. Інноваційна економіка / О.А. Довгаль, Г.В. Довгаль. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. – 148 с.
3. Тараненко І. Концептуальні засади глобалізаційно-інноваційної моделі економічного розвитку суспільства / І. Тараненко. // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – №1. – С.33-42.
4. Сизоненко В.О. Фінансування інноваційно-орієнтованої економіки в умовах інституціональної невизначеності / В.О. Сизоненко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 80-89.
5. Циганов С.А., Сизоненко В.О. Інноваційна модернізація економіки як основа реалізації національних економічних інтересів / С.А. Циганов, В.О. Сизоненко // Вісник Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Т. 23. Серія; «Менеджмент інновацій». Випуск 4 – Дніпропетровськ, 2015. – С. 101-108.
6. Краус Н. М. Інноваційна економіка: дефініція поняття та інституціональний базис розвитку / Н. М. Краус // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». – 2015. – Випуск 2(4). – С. 36-41.
7. Федуллова Л.І. Інноваційна економіка / Л.І. Федуллова. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
8. Innovation for Development Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.innovationfordevelopmentreport.org/ici.html>
9. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец. – М.: Экономика, 2004. – 444 с.
10. Янсен Ф. Эпоха инноваций: Пер. с англ. / Ф. Янсен – М.: «ИНФРА-М», 2002. – 308 с.
11. Резнікова Н.В. Глобальна економічна взаємозалежність: сучасна парадигма та детермінанти модифікації: монографія. / Н.В. Резнікова. – К.: Видавництво ТОВ «ВІСТКА», 2013. – 456 с.
12. Инновационные перспективы США, ЕС, Японии (технологические приоритеты и методология формирования) / Отв. ред. А. А. Дынкин. – М.: ИМЭМО РАН, 2013. – 345 с.
13. Global Innovation Index 2015–16 [Електронний ресурс] / INSEAD – 2016. – Режим доступу : <http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/reports/index.cfm>
14. Global Innovation Index VCG [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Global_Innovation_Index
15. Касьяненко В.О. Інноваційний потенціал економіки України: теорія та практика формування, оцінювання і використання: монографія / В.О.Касьяненко. – Суми: СДУ, 2013. – 602 с.
16. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики: монографія. / В.Л. Осецький. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 412 с.
17. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
18. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=47920.

References

1. Geets V.M. (2006), *Innovatsiini perspektivy Ukrainy: monohrafiia* [The Innovative prospects of Ukraine: monograph], Harkiv: Constant, pp. 272.
2. Dovgal E.A. and Dovgal G.V. (2015) *Innovatsiina ekonomika* [The Innovative economy], HENNA of the name of V.N. Karazina, pp. 148.
3. Taranenko I. (2011), “Conceptual principles of innovative for globalization model of economic development of company”, *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, vol.1, pp. 33-42.
4. Sizonenko V.O. (2013), “Financing of the innovative-oriented economy in the conditions of institutional vagueness”, *Finansy Ukrainy*, vol 5, pp. 80-89.
5. Tsyganov S.A. and Sizonenko V.O. (2015), “Innovative modernisation of economy as basis of realization of national economic interests”, *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu imeni Olesia Honchara. T. 23. Serii;* «Menedzhment innovatsii», vol. 4, Dnipropetrovsk, pp. 101-108.
6. Kraus N.M. (2015), “The Innovative economy: definition of concept and institutional base of development”, *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Ekonomika»*, vol. 2(4), pp. 36-41.
7. Fedulova L.I. (2006), *Innovatsiina ekonomika* [The Innovative economy] K.: Lybid, pp. 480.
8. (2016) “Innovation of for of Development Report 2016” [Online], available at: <http://www.innovationfordevelopmentreport.org/ici.html>
9. Ykovets Y.V. (2004), *Epochalnyie innovatsii XXI veka* [The Epochal innovations of XXI of century], M.: Economy, pp. 444.
10. Ynsen F. (2002), *Epoha innovatsiy* [Epoch of innovations], M.: «INFRA-M», pp. 308.
11. Reznikova N.V. (2013), *Hlobalna ekonomichna vzaiemozalezhnist: suchasna paradyhma ta determinanty modyifikatsii: monohrafiia* [Global economic interdependence: modern paradigm and determinants of modification: monograph], K.: Publishing House LTD, «NEW», pp. 456.
12. Dynkin A.A. (2013), *Innovatsionnyie perspektivy SSsA, ES, Yaponii (tehnologicheskie prioritety i metodologiya formirovaniya)* [The Innovative of the prospect of USA, EU, Japan], M.: PIEIR of WOUNDS, pp. 345.
13. (2016) “Global Innovation Index 2015-16” INSEAD [Online], available at:

<http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/reports/index.cfm>

14. "Global Innovation Index BCG" [Online], available at: http://en.wikipedia.org/wiki/of_Global_Innovation_Index

15. Kasyanenko V.O. (2013), *Innovatsiyni potentsial ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka formuvannia, otsiniuvannia i vykorystannia: monohrafiia* [Innovative potential of economy of Ukraine: theory and practice of forming, evaluation and use: monograph], Sumy: SSU, pp. 602.

16. Osetskiy V.L. (2003), *Investytsii ta innovatsii: problemy teorii i praktyky: monohrafiia* [Investments and innovations: problems of theory and practice: monograph], K.: IAS UAAS, pp. 412.

17. *State committee of statistics of Ukraine* [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>

18. "Strategy of innovative development of Ukraine is on 2010-2020 in the conditions of calls of globalization" [Online], available at: http://kno.rada.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=47920.

Аннотація

Руслана Билык

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА В СИСТЕМЕ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА

Исследованы сущность и характерные особенности развития инновационной экономики, ее место и роль в системе мирового хозяйства. Рассмотрен мировой опыт регулирования инновационного развития в контексте вызовов глобальной конкуренции. Определен методологический базис формирования международных конкурентных преимуществ страны в мировом инновационном пространстве. Доказано, что инновационное развитие национальных экономик в условиях глобальных трансформаций обусловлено необходимостью формирования такой модели открытой экономики, которая была бы инновационно-конкурентноспособной и оптимально сочетала имеющиеся внутренние ресурсы экономической системы и преимущества международного сотрудничества в инновационной сфере в условиях усиления глобальной конкуренции. Обоснованы условия и факторы становления и развития инновационной экономики в Украине. Предложены мероприятия государственной политики, которые направлены на трансформационные преобразования национальной инновационной системы, развитие инновационного потенциала и формирование благоприятного инновационно-инвестиционного климата и инновационной среды в Украине.

Ключевые слова: инновационная экономика, инновационные системы, инновационный климат, инновационная привлекательность, инновационная среда в Украине.

Summary

Ruslana Bilyk

INNOVATIVE ECONOMY IN THE WORLD ECONOMY

This article explores the nature and characteristics of the innovation economy, its place and role in the world economy. Considered the world experience of regulation of innovative development in the context of the challenges of global competition. Determined methodological basis for the formation of international competitive advantages of the country in the global innovation space. Proved that the innovative development of national economies under global transformations due to the necessity of forming a model of open economy, which would be competitive and innovative optimally combine the available internal resources of the economic system and the benefits of international cooperation in the field of innovation in the increasingly global competition.

Proved that innovation in terms of one of the key factors in international competitiveness of national economies is their innovative capacity, which reflects the potential for the creation and use of modern innovative technologies. The efficiency of the national innovation system primarily depends on a complex system of interaction between enterprises that produce innovative products, research organizations to develop and help implement into production new products and technologies, which allows to optimize the use of available resources innovation and create effective innovative environment that is catalyst for generating new innovative technologies.

Grounded conditions and factors of formation and development of innovative economy in Ukraine. A public policy measures that aim to transform the transformation of the national innovation system, the development of innovative potential and a favorable investment climate, innovative and innovation environment in Ukraine.

Keywords: innovative economy, innovative systems, innovative climate, innovative appeal, innovative environment in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2017

© Марченко Т. В., 2017

t.marchenko@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

НАЦІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Основою дослідження є висвітлення інноваційних пріоритетів і важливих акцентів структурної інноваційної політики України в контексті її європейської інтеграції та дослідження загального простору відносин, які виникають між усіма суб'єктами національної інноваційної системи, а також інструментів їх регулювання.

Стаття присвячена проблемам інноваційної політики України в реаліях економічної інтеграції до ЄС та інноваційному процесу в світових координатах розвитку. Складовою економічної політики в усіх розвинених країнах є інноваційна політика та підтримка інноваційного бізнесу, що і визначає здатність національної економіки до інноваційного розвитку та до ефективного використання новітніх технологій.

Ключові слова: інноваційна політика, європейська інтеграція, інноваційна діяльність, технологічний прогрес, міжнародна науково-технічна співпраця "інноваційна економіка".

Постановка проблеми. Еволюція людської цивілізації у XX-XXI столітті переконливо підтверджує той факт, що головним чинником стійкого економічного розвитку країни є науково-технічні інновації, або комерційне застосування нових, більш продуктивних технологій, які істотно змінюють обсяги та якість виробництва і споживання. Стрижневим блоком економічної політики всіх розвинених держав є інноваційна політика, сприяння діяльності підприємців-інноваторів, які визначають здатність національної економіки до інноваційного розвитку, ефективного використання найновіших технологій.

Актуальність цієї теми пояснюється широким розвитком інноваційної діяльності в розвинених промислових країнах, оскільки вона відкриває великі можливості для розширення та зміцнення внутрішнього ринку країни, інтеграції виробничих, наукових і фінансових структур, які могли б забезпечити реалізацію довгострокових виробничих програм і бути одним із найефективніших шляхів збереження та примноження науково-технологічного потенціалу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі інноваційного розвитку та пошуку перспективних напрямів активізації й успішного впровадження інноваційної політики в систему національної економіки, а також виявленню шляхів підвищення інноваційного потенціалу України в контексті імплементації політики ЄС у сфері науки та інновацій присвячена значна кількість наукових праць. Серед них дослідження багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, зокрема А. Гальчинського, В. Гейця, М.Гамана, Б. Готц-

Гарта, М. Денисенка, Г. Корстена, О. Лапко, Дж. С. Паркера, М. Портера, К. Прахалада, В. Семиноженка, А. Сухорукова, М. Чумаченка, В. Федоренка, А. Філіпенка, С.Фірстова, Н. Шеставіна, Й. Шумпетера та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досягнень і публікацій з інноваційної проблематики в умовах європейської інтеграції України показує, що цьому напрямку досліджень надається дуже велика увага. Разом із цим, динамічні умови розвитку світового господарства вимагають постійного коректування й удосконалення інноваційної стратегії України з урахуванням нових викликів, що постають перед її економікою. Значна кількість аспектів інноваційної політики залишаються нерозкритими і потребують теоретичного, методологічного та практичного вирішення. Нинішній механізм регулювання інноваційної діяльності поки що не повністю відповідає сучасним вимогам економіки держави і не мав необхідної комплексної методологічної основи. Зокрема, недостатньо уваги приділяється вибору конкретних шляхів науково-технологічної адаптації української економіки до вимог і стандартів ЄС, що актуалізує проблему пошуку нових дослідницьких ніш у процесі реалізації інноваційної політики, спрямованих на поглиблення європейської інтеграції України.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз науково-технологічного та інноваційного розвитку як стратегічних контурів економічного зростання і конкурентоспроможності країн, а також узагальнення існуючих позицій щодо інноваційної моделі економічного розвитку України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Теоретико-практичне значення даного дослідження полягає в пошуку інноваційної моделі економічного розвитку України для забезпечення конкурентоспроможності національного товаровиробника та розробці оптимального механізму розбудови національної інноваційної системи інноваційного бізнесу.

Аналіз світових тенденцій економічного розвитку свідчить, що інноваційний шлях розвитку найбільш перспективний як для окремих галузей, так і економіки в цілому. Багато країн зуміли вийти в лідери за багатьма принципово важливими напрямками завдяки вирішенню комплексу проблем у сфері науки і технологій, створенню сприятливих інституціональних умов для новаторів і підприємців. Технологічний прогрес змінив масштаби і структуру виробництва індустріально розвинених країн і суттєво вплинув на якість життя й добробут населення [1-4].

Прагнення України вступити до Європейського Союзу, інтеграційні процеси, розвиток економічних відносин з іншими країнами вимагає підвищення конкурентоспроможності національної економіки, її більшої відкритості, що досягається шляхом інноваційних перетворень.

Країна з перехідною економікою, яка програє “інноваційні змагання”, залишиться аутсайдером світової спільноти. Тому Україна може претендувати на належне їй за потенціалом місце у Європі та світі лише за умови, що вона виявиться спроможною опанувати інноваційний шлях розвитку.

В економіці України, яка реформується, надзвичайно важливе значення має вироблення та проведення промислової політики, що забезпечує такі структурні перетворення народного господарства країни, які дозволять їй сформувати високоефективний промисловий комплекс, здатний випускати конкурентоспроможну продукцію світового рівня. Каталізатором структурних змін є інноваційна сфера, спрямована на заміну застарілих технологій більш прогресивними. Без інноваційного піднесення, відновлення основного капіталу неможливий вихід з економічної кризи. Це підтверджується досвідом промислово розвинених країн, економічне зростання яких на 90% забезпечується за рахунок упровадження в промисловість нових знань і технологій.

На рисунку 1 зображена залежність між розвитком науки, інноваційною діяльністю, яка можлива тільки на її основі,

конкурентоспроможністю та економічним зростанням. Інноваційний та інтелектуальний розвиток є на сьогодні основними факторами зміцнення конкурентоспроможності в промислово розвинених країнах. У цивілізованому світі давно усвідомлено, що добробут сучасного суспільства, в першу чергу, залежить від таких важливих факторів, як освіта, культура, новітні технології, побудовані на реалізації здобутків фундаментальних наук. Головним ресурсом ефективно функціонуючих систем господарювання стають творчі, інноваційні здібності людей, інтелектуальний капітал.

У ринковій економіці держава не може змусити підприємства впроваджувати інновації, проте вона може створити для цього сприятливі умови й особливо підтримувати окремі напрями науково-технічного розвитку країни за допомогою цілеспрямованих і обмежених заходів впливу. Це має дістати своє відображення у виробленні та реалізації відповідної інноваційної політики як найважливішої складової економічної політики. Необхідність державного втручання у процес впровадження інновацій зумовлюється тривалістю науково-виробничого циклу, високими витратами і невизначеністю кінцевого результату.

Структурно-інноваційна політика не може здійснюватися винятково ринковими інструментами – з ними мають органічно поєднуватися адміністративні методи та механізми. Ці функції повинна взяти на себе держава. Стимулювання науково-технологічного розвитку, реалізації завдань структурно-інноваційної стратегії має стати однією з визначальних цілей Уряду, Верховної Ради, органів виконавчої та представницької влади на місцях [8].

Інновації здійснюються під впливом інституціональних, економічних, технологічних та організаційних факторів, їх оптимальне поєднання створює умови для ефективного впровадження та використання нововведень. Основними складовими сучасної парадигми науково-технічного розвитку стають: зростаюча взаємозалежність між ринками капіталу та новими технологіями, швидкий розвиток “інноваційної економіки”, посилення соціальної орієнтації нових технологій, глобальний характер створення та використання знань, технологій, продуктів і послуг. Дослідження проблем “інноваційної економіки” особливо актуальне для України, оскільки процес формування національних інноваційних систем нового типу тут тільки розпочинається.

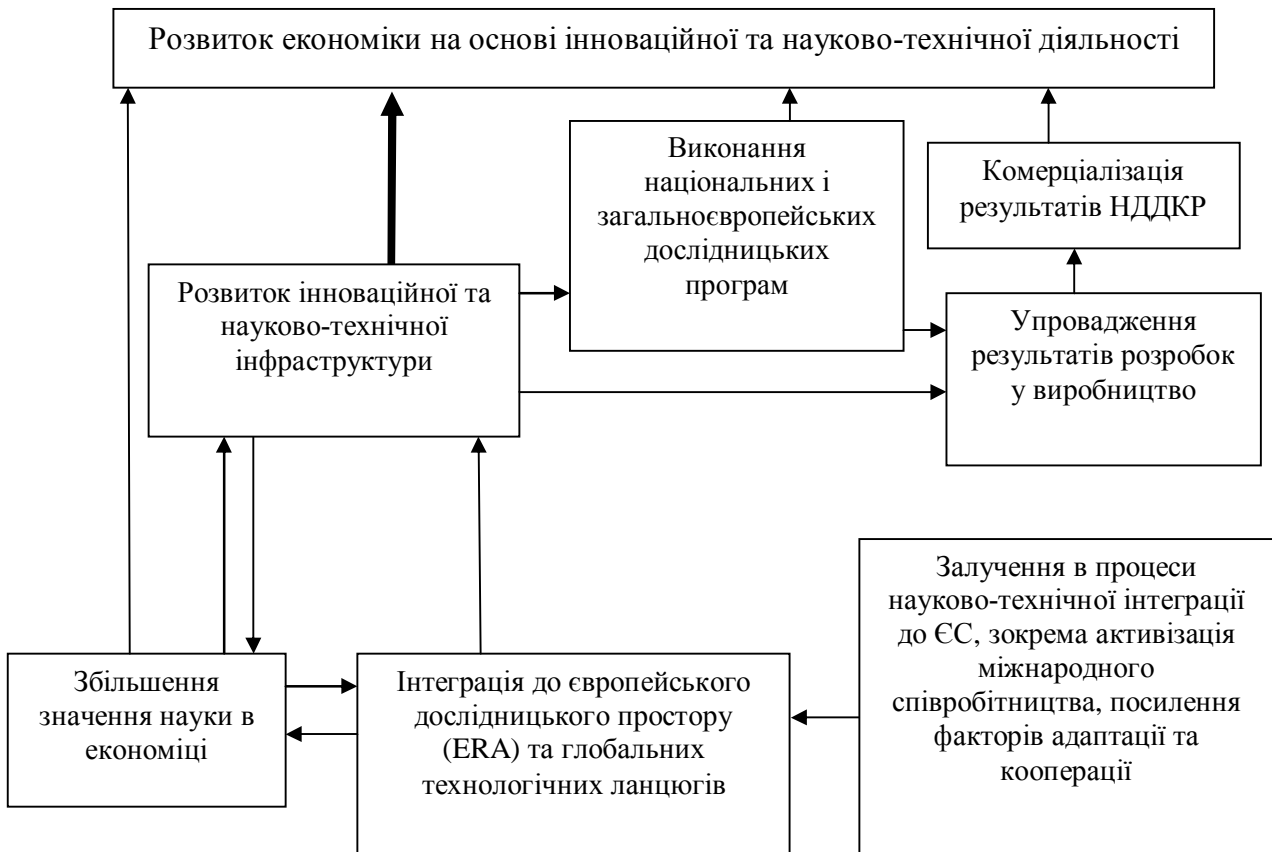

Рис 1. Вплив науки на підвищення конкурентоспроможності та економічне зростання в контексті інтеграції України до ЄС*

*Джерело: складено автором на основі [5-7]

Подальший рух уперед може стати реальним лише на основі структурно-інноваційної моделі економічного зростання, інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва. Відповідно до цього розроблена стратегія економічного та соціального розвитку України “Стратегія 2020”, яка за основу стратегічного курсу, його базовим принципом висуває реалізацію державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави.

Налагодження взаємовигідного широкого міжнародного співробітництва та зовнішньої торгівлі у сфері інноваційної діяльності на державному, громадському та підприємницькому рівнях необхідне для:

- використання переваг глобалізації, інтеграції до світової та європейської спільноти;
- міжнародного поділу праці щодо запровадження трансферу передових технологій для інноваційного оновлення національних виробництв;

- підвищення національної конкурентоспроможності;
- розвитку вітчизняного виробництва;
- прискорення інноваційного розвитку національної економіки.

Це вимагає формування та проведення адекватної об’єктивним процесам інтеграції та глобалізації державної інноваційної політики [9-10].

За умов глобалізації сучасного ринкового господарства розвиток інноваційно-інвестиційного процесу має поєднуватися, синхронізуватися з розвитком інтеграційних і соціальних перетворень. Нова стратегія реформування української економіки якраз і повинна бути зорієнтована на створення сприятливого інституційного середовища, яке стимулювало б підприємницьку активність, економічне зростання на основі структурно-інноваційних перетворень, утвердження сучасної соціальної інфраструктури, механізмів соціально-ринкової економіки й ефективного розв’язання суперечностей між економікою і суспільством перехідного типу.

Негативні наслідки кризових явищ в економіці України та їх переплетіння у сфері науки, освіти, техніки і технологічного розвитку зумовили істотне гальмування інноваційних процесів. Бюджетне фінансування науково-технічної сфери неухильно зменшується, залишається низьким рівень впровадження у виробництво результатів досліджень і розробок, наука поступово перестає бути суспільно визнаною пріоритетною діяльністю держави. Відбувається незворотна втрата інтелектуального потенціалу країни.

В Україні ще не склався дієвий механізм інвестування масштабних технологічних змін. Державні науково-технічні програми часто не забезпечують кінцевих результатів. Міністерства та відомства обтяжені соціальною необхідністю підтримки традиційних виробництв, не мають достатніх коштів для інноваційної трансформації своїх галузей. Недержавні комерційні структури ще не можуть здійснювати довгострокові проекти, які б забезпечували базові технологічні зміни. Іноземні інвестиції здебільшого спрямовані на підтримку виробництв, які мають короткострокову експортну перспективу.

Основним недоліком здійснюваної інноваційної політики залишається її спрямованість на керування переважно “процесом”, а не “кінцевими результатами”. Треба створювати матеріально-технічне підґрунтя для системи стимулів та необхідних організаційно-технологічних умов ефективної роботи хоча б найкращої частини науково-технічного та виробничого потенціалу. Тому для вдосконалення інноваційної політики дуже важливо формувати стимулююче економіко-правове середовище саме для тих суб’єктів циклу “наука – техніка – виробництво”, які забезпечують відчутні позитивні кінцеві результати.

Державна інноваційна політика повинна стати найважливішим аспектом діяльності, спрямованої на виведення економіки України з кризи і забезпечення її динамічного зростання. Найважливішими цілями такої політики є:

1. Стратегічна орієнтація розвитку виробництва на створення і широке застосування принципово нових машин, матеріалів, комплексних технологічних систем;
2. Ефективне освоєння науково-технічних розробок;
3. Забезпечення соціально-економічних, організаційних і правових умов для постійного відтворення та ефективного використання науково-технічного потенціалу [11-14].

Важливою метою державної політики сприяння інноваціям є досягнення стандартів розвитку, притаманних розвиненим країнам світу, зокрема Європейського співтовариства. Тільки так Україна зможе приєднатися до Інноваційної програми Європейського Союзу і брати в ній активну участь.

Практичними результатами міжнародного співробітництва України має стати досягнення стандартів інноваційного розвитку, притаманних розвиненим країнам світу. Ці стандарти стосуються передусім раціоналізації споживання енергії та використання природних ресурсів, технологічних стандартів, правового захисту інтелектуальної власності, міжнародних стандартів якості, сертифікації виробів та послуг.

Реалізація стратегічного курсу соціально-економічного розвитку України є основою державної інноваційної політики, метою якої в довгостроковому періоді стає досягнення сталого зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави з конкурентоспроможною, інноваційно зорієнтованою економікою.

Впровадження у практику концептуальних засад формування державної політики у сфері інноваційної діяльності дасть змогу перетворити цю політику на визначальний фактор інноваційного розвитку економіки України.

Висновки. На основі досліджуваного матеріалу можна зробити такі висновки:

- практичними результатами міжнародного співробітництва України має стати досягнення стандартів інноваційного розвитку, притаманних розвиненим країнам світу;
- державне регулювання інновацій сприятиме прискоренню формування і введення в дію інноваційної моделі розвитку. Така модель має передбачати:
- реалізацію принципу пріоритетності ресурсного забезпечення інноваційної діяльності промислового та сільськогосподарського комплексу;
- підготовку кадрів у галузі наукового менеджменту та маркетингу інновацій;
- створення умов для ефективної діяльності регіонів, галузей, окремих підприємств;
- для досягнення результативності державна інноваційна політика має стати органічною складовою державної зовнішньої та внутрішньої соціально-економічної політики, підґрунтям для формування програм соціально-економічного розвитку та програм діяльності уряду.

Список літератури

1. Asheim B. The Role of Regional Innovation Systems in a Globalizing Economy: comparing knowledge bases and institutional frameworks of Nordic clusters. *Industrial dynamics, innovation and development* / B.Asheim // Elsinore, 2004.
2. Building Knowledge Economies: Opportunities and Challenges for EU Accession Countries // Final Report of the Knowledge Economy Forum (Paris, February 19-22, 2002), [2002], The World Bank, Paris, May 2002. – p. 1-4.
3. Exzellenz in Bildung und Forschung – mehr Wachstum durch Innovation. Leitlinien der Bildungs- und Forschungspolitik Cooperation [electronic resource] // URL: https://www.bmbf.de/pub/Bufi_2016_Hauptband.pdf.
4. Prahalad C.K. Die Revolution der Innovation / C.K.Prahalad, M.S.Krishnan // Redline Verlag, Finanzbuchverlag GmbH. – München, 2009. – 336 p.
5. Hotz-Hart B. Innovation / B.Hotz-Hart, B.Good, C.Küchler, A.Reuter-Hofer // Verlag Rüegger. – Zürich/Chur, Schweiz, 2003.
6. Hotz-Hart B. Innovationen: Wirtschaft und Politik im globalen Wettbewerb / B.Hotz-Hart, A.Reuter und P.Vock // Peter Lang Verlag. – Bern, 2001.
7. Morone P. Knowledge Diffusion and Innovation / Piergiuseppe Morone, Richard Taylor // Edward Elgar. – Cheltenham, UK; Northampton, USA, 2010. – 177 p.
8. Шеставин Н.С. Европейская научно-технологическая интеграция Украины: возможности и риски / Н.С.Шеставин, С.Ф.Попов // Проблемы науки. Міжнародний наук.-практ. журнал. – К., 2006. – №6. – С.41-42.
9. The Science & Technology Center in Ukraine (STCU) [електронний ресурс] // URL: <http://www.stcu.int>.
10. Національний Центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки та технологій [електронний ресурс] // URL: <http://www.fp7-ncp.kiev.ua/index.php/uk/>.
11. EY Building a better working world, „Wir brauchen eine partizipative Innovationskultur“, available at: <http://www.ey.com/de/de/issues/business-environment/ey-building-a-better-working-world-partizipative-innovationskultur>.
12. Bundesministerium für Bildung und Forschung „Forschung und Innovationen: Die Trends 2016“, available at: <https://www.bmbf.de/de/deutschland-als-standort-fuer-forschung-und-innovation-2016-2845.html>.
13. Contrast Management Consulting, „Strategien für nachhaltiges profitables Wachstum“, available at: <http://www.contrast-consulting.com/de/presse/strategien-fuer-nachhaltiges-profitables-wachstum-101/>.
14. Die Erfinder, „Menschen machen Innovationen“, available at: <http://die-erfinder.3mdeutschland.de/best-practice/menschen-machen-innovationen>.

References

1. Asheim B. (2004), *The Role of Regional Innovation Systems in a Globalizing Economy: comparing knowledge bases and institutional frameworks of Nordic clusters. Industrial dynamics, innovation and development* / B.Asheim // Elsinore. – 27 p.
2. Building Knowledge Economies: Opportunities and Challenges for EU Accession Countries // Final Report of the Knowledge Economy Forum (Paris, February 19-22, 2002), The World Bank, Paris. – p. 1-4.
3. „Exzellenz in Bildung und Forschung – mehr Wachstum durch Innovation. Leitlinien der Bildungs- und Forschungspolitik Cooperation“, available at: https://www.bmbf.de/pub/Bufi_2016_Hauptband.pdf.
4. Prahalad C.K. (2009) *Die Revolution der Innovation* / C.K.Prahalad, M.S.Krishnan // Redline Verlag, Finanzbuchverlag GmbH. – München. – 336 p.
5. Hotz-Hart B. (2003), *Innovation* / B.Hotz-Hart, B.Good, C.Küchler, A.Reuter-Hofer // Verlag Rüegger. – Zürich/Chur, Schweiz. – 244 p.
6. Hotz-Hart B. (2001), *Innovationen: Wirtschaft und Politik im globalen Wettbewerb* / B.Hotz-Hart, A.Reuter und P.Vock // Peter Lang Verlag. – Bern. – 286 p.
7. Morone P. (2010), *Knowledge Diffusion and Innovation* / Piergiuseppe Morone, Richard Taylor // Edward Elgar. – Cheltenham, UK; Northampton, USA. – 177 p.
8. Shestavin N.S. (2006), „European scientific and technological integration of Ukraine: Opportunities and risks“ // *Problems of science. The international scientific journal*. - K. - № 6. - p. 41-42.
9. The Science & Technology Center in Ukraine (STCU), available at: <http://www.stcu.int>.
10. The National Information Centre for Ukraine-EU S&T Cooperation, available at: <http://www.fp7-ncp.kiev.ua/index.php/uk/>.
11. EY Building a better working world, „Wir brauchen eine partizipative Innovationskultur“, available at: <http://www.ey.com/de/de/issues/business-environment/ey-building-a-better-working-world-partizipative-innovationskultur>.
12. Bundesministerium für Bildung und Forschung, „Forschung und Innovationen: Die Trends 2016“, available at: <https://www.bmbf.de/de/deutschland-als-standort-fuer-forschung-und-innovation-2016-2845.html>.
13. Contrast Management Consulting, „Strategien für nachhaltiges profitables Wachstum“, available at: <http://www.contrast-consulting.com/de/presse/strategien-fuer-nachhaltiges-profitables-wachstum-101/>.
14. Die Erfinder, „Menschen machen Innovationen“, available at: <http://die-erfinder.3mdeutschland.de/best-practice/menschen-machen-innovationen>.

Аннотація

Татьяна Марченко

**НАЦИОНАЛЬНАЯ ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В КОНТЕКСТЕ
ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ**

Основой исследования является освещение инновационных приоритетов и важных акцентов структурной инновационной политики Украины в контексте европейской интеграции и исследования общего пространства отношений, возникающих между всеми субъектами национальной инновационной системы, а также инструментов их регулирования.

Статья посвящена проблемам инновационной политики Украины в реалиях экономической интеграции в ЕС и инновационному процессу в мировых координатах развития. Составляющей экономической политики во всех развитых странах является инновационная политика и поддержка инновационного бизнеса, что и определяет способность национальной экономики к инновационному развитию и к эффективному использованию новейших технологий.

Summary

Tetyana Marchenko

**NATIONAL INNOVATION POLICY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN
INTEGRATION OF UKRAINE**

The basis of the research is to highlight innovation priorities and important emphasis of the structural innovation policy of Ukraine in the context of European integration and investigation of general space of relations that occur between all subjects of the national innovation system and instruments of regulation.

This scientific article is dedicated to the problems of innovation policy of Ukraine in the realities of economic integration to the EU and innovational process at coordinates of world development. The essence of economic policy in all developed countries are innovational policy and promotion of innovational business, which determine the ability of national economics to innovational development and to efficient usage of the newest technologies.

The evolution of mankind in XX-XXI centuries convincingly confirms the fact, that the main factor of constant economic development are scientific and technical innovations or commercial applyment of new, more efficient technologies, which essentially change quantity and quality of production and consumption.

Strivement for Ukraine to enter EU and integrational processes, also with the development of economic relations with other countries demand national economics to become more competitive and open, which achieves through the innovational conversions. That's why Ukraine can claim to it's proper place in Europe and world, only if our country would overcome the innovational way of development.

Actuality of this theme is explained by the creation of the global information society, the incipience of the new technological production method and by wide development of innovative cooperation between countries. Such collaboration, as a rule, promotes comprehensive expansion of trade, mutual investing in national production complexes, wide integration.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2017

© Чугаєв О. А., 2017

alxcv@ukr.net

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ***ЕФЕКТИ ВЕЛИЧИНИ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ В УМОВАХ ВАЛЮТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Валютна інтеграція має різні наслідки для великих і малих економік. Розглядається асиметричний вплив на економічне зростання, платіжний баланс, інфляцію, державні фінанси, заощадження, безробіття та інші показники. За різними критеріями відносний вииграш можуть мати як великі, так і малі економіки. Економічна криза 2008 р. змінила характер частини ефектів. Розглянуті закономірності екстраполюються на Україну з урахуванням потенційних сценаріїв залучення її до валютної інтеграції. Зазначаються переваги та бар'єри на шляху валютної інтеграції України на поточному етапі.

Ключові слова: розмір країни, величина економіки, валютна інтеграція, валютний союз, євროзона, спільна монетарна політика.

Постановка проблеми. Валютна інтеграція є важливим напрямом міжнародних економічних відносин, хоча вона набула суттєво менше розповсюдження порівняно з торговельною інтеграцією. Але ефекти валютної інтеграції порізному проявляються у країнах з різною величиною економіки. Асиметрія впливу єдиної валюти та спільної монетарної політики впливає на мотивацію країн при входженні до валютного союзу та створює необхідність у розробці компенсаторних механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив розміру країни на ефекти від валютного союзу досліджувався у ряді зарубіжних досліджень. Необхідно відзначити таких дослідників: М. Гульд, Є. Джафаров, В. Прокопенко, О. Алоуїні, П. Бачетта, Е. ван Вінкооп, Дж. Френкель, Х. Фодд, Т. М. Андерсен, М. Сенекка, Р. Форслід (баланс економічних переваг і ризиків між малими та великими країнами-членами валютного союзу); Е. Лоран, Ж. Ле Кашо, Х. Бергер, Т. Мюллер, О. Алоуїні (представництво країн у керівних органах валютного союзу); С. Мачадо, А. П. Рібейро, Х. Земанек (способи вирішення проблеми асиметричного впливу спільної монетарної політики); Б. Марцінотто (ефекти для економік середнього розміру). Іноді йдеться про дослідження окремих аспектів валютної інтеграції, де розмір країни є лише одним з багатьох розглянутих факторів. Тому їх результати потребують комплексної систематизації. Найявні й дослідження вчених (наприклад, С. Анклесарія Айар), які концентруються на широкому спектрі аспектів функціонування малих економік.

Відносний вииграш малих країн. У асиметричних валютних союзах, які включають країни різної величини, відносний вииграш більше характерний для малих країн. С. Анклесарія Айар стверджує, що малі країни

змушені для подолання недоліків у ефекті масштабу вдаватися до інтеграції, зокрема і валютної (Східнокарибський валютний союз, зони франка КФА) [1]. А.-М. Гульд, Є. Джафаров, В. Прокопенко вказують, що в умовах валютного союзу малі країни набувають ряду переваг великої економіки (зниження премії за валютний ризик, витрат на функціонування центрального банку, стабільність валюти для більш відкритої малої економіки дає більший ефект) [2]. О. Алоуїні зазначає, що великі країни в умовах Європейського валютного союзу (ЄВС) не можуть більше вдаватися до активної стабілізаційної політики та змушені фактично слідувати стратегіям розвитку малих країн [3, с.13].

П. Бачетта і Е. ван Вінкооп указують, що після утворення валютного союзу нова валюта більше використовуватиметься у торгівлі, ніж сумарно попередні валюти до цього [4, с.1]. Ми можемо припустити, що оскільки до створення валютного союзу більш інтернаціоналізованими валютами були валюти більших країн, а в умовах валютного союзу частка країн в емісії спільної валюти залежить від розміру економіки та населення, то малі країни відносно більше виграють від інтернаціоналізації нової спільної валюти завдяки сеньйоражу. Також більш відкриті малі економіки сильніше залежать від коливань валютних курсів, тому захист від валютних ризиків завдяки колективній валюті буде для них більш корисним, ніж для великих економік.

На практиці відносний вииграш малих країн підтверджується принаймні для ЄС у дослідженнях, які охоплювали період до фінансової кризи 2008 р. А отже, обраний у попередніх дослідженнях період може суттєво вплинути на результати. Дж. Френкель використовує регресію, що враховує ефект взаємодії між бінарною змінною валютний союз

та логарифмом ВВП. Його розрахунки показують, що більші країни демонструють відносно менше зростання торгівлі всередині валютного союзу ЄС (хоча в інших валютних союзах регресійний коефіцієнт ефекту взаємодії не є статистично значущим) [5, с. 15-16]. Е. Лоран і Ж. Ле Кашо вказують, що в умовах валютного союзу ЄВС (принаймні до кризи) малі країни мали вищі темпи зростання реального ВВП [6]. О. Алоуїні за даними 1998-2008 рр. показує, що в рамках ЄВС великі країни (за населенням) відносно програють порівняно з малими країнами у темпах зростання ВВП, у безробітті, збалансованості бюджету [3, с.2-4, 25].

Е. Лоран, Ж. Ле Кашо і окремо О. Алоуїні наголошують, що в умовах валютного союзу в ЄС малі країни мають вищу інфляцію. Отже, малі країни виграють від нижчих реальних процентних ставок [7; 3, с.16]. До створення валютного союзу вони не мали валюта, яку можна використовувати як валютну зброю і мусили позичати за більшою ставкою. Німеччина з євро, навпаки, помітно втратила можливості позичати за ставками, нижчими за інші країни Європи [3, с.12].

О. Алоуїні відзначає, що із приєднанням до зони євро малі країни набувають більшої економічної та політичної ваги – вони мають більше прав у прийнятті рішень (практика пошуку консенсусу, непропорційно більша кількість голосів, можливість формування блокуючої меншості) [3, с.10]. Цю ж проблему розглядають й Е. Лоран і Ж. Ле Кашо. Вони зазначають, що зона євро і ЄС у цілому мало враховує різницю у розмірі країн, яка проявляється у різниці у структурах, ефективності, мотивації та стратегії в країнах різного розміру. На практиці малі країни перепредставлені в управлінських структурах ЄС. У 2003 р. у євроні Німеччина мала 34% ВВП, але у 2005 р. вона фактично мала лише 8,33% голосів у ЄЦБ, 4-11% при прийнятті рішень по бюджету ЄС, 4% по конкурентній політиці. У результаті 71% економіки євроні мали лише 21-27% політичної ваги. В ЄС Німеччина мала 26% ВВП і лише 4% голосів у Комісії, 9% у Раді, і 14 % у парламенті. У результаті 74% економіки ЄС мали лише 38-48% політичної ваги [7].

Ризики для малих країн. Але валютний союз може створювати також відносний виграш для більших країн і ризики для малих країн. О. Алоуїні за даними 1998-2008 рр. показує, що в рамках ЄВС великі країни (за населенням) мають меншу інфляцію [3, с. 2-4, 25]. Х. Фод відзначає, що волатильність відносних цін між

країнами ЄС вища ніж всередині країн між містами та залежить також від розміру країн. Наприклад, волатильність відносних цін між Великобританією і малими країнами-членами навіть збільшилася з моменту створення економічного і монетарного союзу, а між Великобританією і великими країнами практично ні [8, с. 4, 18]. Пояснення ймовірно полягає у тому, що великі країни грають більшу роль у визначенні вартості євро (мають більшу ринкову силу на валютному ринку) [8, с. 5, 16]. Ми можемо сказати, що це створює більше проблем з ціною невизначеністю для малих країн.

А.-М. Гульд, Є. Джафаров, В. Прокопенко вказують, що в умовах асиметричного валютного союзу монетарна політика все ж фактично здійснюється більшою країною-членом (принаймні вона має найбільший вплив у прийнятті рішень). Тому в результаті асиметричних шоків за відсутності компенсаторних механізмів малі країни можуть нести найбільші втрати [2]. В результаті, як зазначають С. Мачадо і А. П. Рібейро, в умовах валютного союзу малі країни змушені проводити більш активну фіскальну політику, але і це не допомагає уникнути більшої мінливості інфляції відносно великої країни [9, с. 28].

Т. М. Андерсен і М. Сенека вказують, що у валютному союзі волатильність ВВП та інфляції є більшою, якщо розмір країн-членів відрізняється. При цьому ВВП є більш волатильним у малих країнах. Вони також є більш чутливими до номінальних ригідностей: збільшення ригідності (негнучкості) зарплат у малій країні більшою мірою спричиняє волатильність ВВП, ніж у великій [10, с.14, 17]. Тому характерною є ще одна закономірність. Х. Земанек вказує, що в умовах валютного союзу гнучкість ринку робочої сили обернено залежить від розміру країни. Малі країни змушені мати більш гнучкі ринки робочої сили, щоб захиститися від монетарної політики, яка проводиться в інтересах великих країн. Але якщо ділові цикли між цими країнами синхронізовані, монетарна політика проводиться в інтересах одночасно і великих і малих країн, тоді різниця у гнучкості ринку праці невелика [11, с.21]. Саме тому синхронність ділових циклів, на нашу думку, є важливою передумовою валютної інтеграції, особливо в умовах асиметрії розміру країн-членів.

Ще один ефект, на нашу думку, це проблема морального ризику для малих країн. В умовах тісної валютно-фінансової інтеграції, зменшення сприймаемого ризику і вирівнювання процентних ставок галузеві стратегії

диверсифікації інвестування заміщають покраїнові стратегії. В результаті інвестори починають інвестувати в більш ризиковані активи в малих країнах, що може спровокувати виникнення кризи. Також вища інфляція у малих країнах призводить до реальної ревальвації валюти для них, що провокує дефіцит торговельного балансу і накопичення зовнішнього боргу.

Неоднозначні ефекти. Третя група ефектів – це неоднозначні ефекти, пов'язані з асиметрією розміру економік. С. Мачадо і А. П. Рібейро зазначають, що у валютних союзах монетарна політика в умовах відсутності співпраці виявляється для малих країн більш активною (ніж для великих країн) за умов низького боргу (краща стабілізація) і більш пасивною в умовах високого боргу (гірша стабілізація) [12, с.22]. Р. Форелід зазначає, що якщо рівень інтеграції вже достатньо глибокий, побоювання малих країн щодо можливого переміщення їх промисловості до більших країн-членів в умовах подальшої валютної інтеграції явно перебільшені [13, с.15]. Тобто ми можемо сказати, що малі країни мають бути зацікавленими у тому, щоб валютний союз створювався не як перша, а як остання стадія інтеграції.

Б. Марцінотто вказує на нелінійну залежність між динамікою номінальних зарплат (з поправкою на продуктивність та рівень безробіття) і розміром країн у валютному союзі. У 1994-99 рр. у ЄС не було такої значущої залежності, але вона з'явилася з утворенням ЄВС у формі випуклої параболи [14, с.15]. Пояснення цього таке. В умовах валютного союзу і низької інфляції (як у ЄВС) профсоюзи більше переймаються номінальною зарплатою. Але їх стримує можливість реакції ЄЦБ у вигляді підняття процентних ставок для недопущення збільшення інфляції внаслідок зростання зарплат. Така рестриктивна монетарна політика призвела би до безробіття і зниження переговорної сили профсоюзів у боротьбі за високі зарплати [14 с.22]. Але це проявляється неоднаково в країнах різного розміру. В Німеччині (велика економіка за кількістю зайнятих) зарплати суттєво впливають на інфляцію в євросоні і, відповідно, на реакцію ЄЦБ, яка може звзити не лише внутрішній попит, але й зовнішній попит у ЄВС для німецького експорту. В малих економіках не так сильно, але також стримують зарплатну інфляцію, але лише з міркувань збереження конкурентоспроможності експорту через недопущення зростання реального курсу: вони є відкритими економіками та сильно залежать від експорту [14, с.18, 23]. Середні економіки в

результаті мають найбільше зростання зарплат, не маючи таких стимулів для їх стримування, як великі та малі країни [14, с.19].

Х. Бергер і Т. Мюллер розглядають проблему оптимального представництва у керівних органах валютного союзу за різних умов. Наприклад, може бути доцільним більше представництво великих країн, якщо їх уподобання в політиці щодо інфляції є більш стійкими [15, с.28].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як бачимо, у більшості досліджень аналізуються ефекти лише на прикладі євросоні. Далеко не завжди відбувається порівняння з ефектом величини економіки для країн за межами валютних союзів. Також більшість дослідників використовують дані, які не охоплюють кризовий та посткризовий період починаючи з 2008 р. Оскільки глобальна фінансова-економічна криза могла суттєво вплинути на ефекти від валютної інтеграції, одержані раніше наукові результати потребують додаткової емпіричної перевірки.

Формулювання цілей статті. Ми маємо на меті визначити, як розмір країни, її економіки, а отже, і величина її економічної сили, впливає на ефекти від валютної інтеграції, та оцінити перспективи України для валютної інтеграції.

Викладення основного матеріалу дослідження. *Методика формування вибірки країн і досліджені показники.* У нашому дослідженні ми використовуємо більш сучасні дані (джерело: [16]): 2002-2015 рр. Цей період також розбивається навпіл: 2002-2008 і 2009-2015 рр. для перевірки стійкості тенденцій. У нашій вибірці країн знаходяться країни, які мали дохід на душу населення у 2015 р. не нижче показника Хорватії. У вибірку також внесені Болгарія та Румунія, але виключені країни-експортери нафти (Перської затоки тощо) з міркувань залежності від кон'юнктури ринку енергоносіїв. Ці країни поділяються на ті, що входять у валютний союз зону євро (принаймні більшу частину періоду), та решту країн, а також на відносно великі економіки (ВВП за валютним курсом більше 250 млрд дол. у 2015 р.) та відносно малі економіки.

Ми аналізуємо такі залежні змінні (середні значення за період або приріст): поточний рахунок платіжного балансу відносно ВВП, борг загального уряду відносно ВВП, чисте кредитування / запозичення загальним урядом відносно ВВП (фактично баланс державного бюджету), доходи загального уряду відносно ВВП, витрати загального уряду відносно ВВП, приріст ВВП, валові національні заощадження відносно ВВП, інфляція (за індексом споживчих

цін), загальні інвестиції відносно ВВП, рівень безробіття, приріст експорту товарів і послуг, приріст імпорту товарів і послуг).

Результати кількісної оцінки ефекту валютної інтеграції. Для початку ми використовуємо дисперсійний аналіз для виявлення ефекту взаємодії між приналежністю до валютного союзу та величиною економіки за даними за весь період. Проте в тому числі обмежена кількість спостережень призвели до того, що дисперсійний аналіз не виявив статистично значущих ефектів взаємодії. Наближений до значущих результатів лише такий: за межами валютного союзу малі економіки мають дефіцит поточного рахунку платіжного балансу -5% ВВП, а великі 3,8%; у межах валютного союзу різниця значно менша - 1,9% і 1,6% відповідно ($p=0,11$). Тобто валютний

союз зменшує схильність малих країн до дефіциту, а великих – до профіциту платіжного балансу.

Проте дисперсійний аналіз як метод має недолік: дискретний характер поділу країн на малі та великі економіки зі штучним пороговим рівнем. Тому далі ми розраховуємо кореляцію між залежними змінними та величиною економіки (ES – частка країни у світовому ВВП за ПКС у %) окремо для країн у валютному союзі (ВС) та для країн за межами валютного союзу (БВС). Якщо кореляції суттєво різняться і ця закономірність відносно стійка у часі (перевіряється шляхом розрахунку аналогічних кореляцій для двох підперіодів), то можемо говорити про наявність імовірної різниці у ефектах валютного союзу для малих і великих країн. Тож маємо такі результати (див. табл.1).

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу зв'язку величини економіки та залежних змінних в умовах валютного союзу або без валютного союзу.

Показник / позначення, одиниці виміру	Кореляція ВС	Кореляція БВС	Спосіб вимірювання ES
Приріст державного боргу / GGD, п.п. від ВВП	-0,12	0,45	
Чисте первинне кредитування загальним урядом / GGNPL, % ВВП	0,25	-0,36	
Доходи бюджету / GGR, % ВВП	0,39	-0,05	логарифм
Витрати бюджету / GGE, % ВВП	0,47	0,00	логарифм
Середньорічний приріст ВВП / GDPg, %	-0,48	-0,12	логарифм
Зростання валових національних заощаджень / GNS, % ВВП	0,24	-0,19	
Рівень безробіття / UNEM, %	0,23	-0,42	логарифм

Джерело: розраховано автором за даними [16].

Проте кореляція для приросту ВВП зменшилася після кризи 2008 р. Різниця у кореляціях для валових національних заощаджень існувала лише за рахунок періоду 2002-2008 рр., потім вона зникла. У валютному союзі та за його межами негативна кореляція для безробіття зменшилася після кризи 2008 р. Цікаві також попередні висновки про те, що до 2009 р.

у валютному союзі була негативна кореляція логарифма величини економіки зі зростанням експорту та імпорту (-0,54 і -0,60) при тому, що за межами союзу кореляція була близькою до 0. З 2009 р. кореляція вже в обох групах країн стала близькою до 0.

У табл. 2 ми вказуємо статистично значущі результати регресійного аналізу.

Таблиця 2

Результати регресійного аналізу впливу величини економіки на залежні змінні в умовах валютного союзу або без валютного союзу.

Залежна змінна	GGD	GGNPL	GGE	GDPg	UNEM
Група країн	БВС	БВС	ВС	ВС	БВС
Константа	10	0,19	47,9	1,03	6,5
Регресійний коефіцієнт для ES	4	-0,34	1,4	-0,36	-0,76
R ²	0,20	0,13	0,22	0,23	0,18
p	0,014	0,059	0,067	0,062	0,022
N	29	28	16	16	29
Serial cor.	-0,04	-0,19	-0,21	-0,05	-0,29

Джерело: розраховано автором за даними [16].

Сценарії валютної інтеграції для України. Розглянемо тепер переваги та недоліки валютної

інтеграції для України. На нашу думку, входження до валютного союзу, або «ізація» для

Україні немає настільки явних переваг як для малої економіки, як мінімум, на даному етапі. Наприклад, навіть усередині ЄС з 2002 р. досі до зони євро приєдналися лише достатньо малі економіки, а великі чи середні економіки – Великобританія, Швеція, Польща, Чеська Республіка, Угорщина, Румунія – досі не ввели у себе євро.

Євроізація України ускладнена ризиками подорожчання євро, консервації проблем з платіжним балансом, інфляційним диференціалом, різницею у трансмісійному механізмі монетарної політики та структурною відмінністю економіки України та ЄС. Рублізація – політичними факторами, скороченням економічних зв'язків і структурною відмінністю економіки України та Росії, практично відсутнім прогресом у ЄАЕС у сфері валютної інтеграції. Доларизація, як мінімум, відносно малою роллю США у зовнішній торгівлі України.

Без домінування одного з економічних центрів у зовнішньоекономічних відносинах України, переваги від валютної інтеграції будуть обмеженими. А для створення власного валютного угруповання не вистачає економічної сили, особливо на фоні близьких територіально потужніших економічних центрів – Росії та особливо ЄС, які є атракторами для сусідніх країн. Потенційно привабливим сценарієм для України могло би бути утворення валютного союзу на базі країн економічно слабших від країн Європи (Центральна, Східна, Південно-Східна Європа і навіть гіпотетично Південна Європа), які мають схожі економічні характеристики: традиційно дефіцитний або збалансований торговельний баланс, синхронні економічні цикли, не країни-гіганти, помірно схожа структура економіки тощо. Це би дозволило користуватися вже перевагами економії масштабу від колективної валюти та при цьому не допускати помітної реальної ревальвації у країнах цього гіпотетичного валютного союзу і в ретроспективі краще бути готовими до світової фінансової кризи, яка виникла у 2008 р. Але цей сценарій навряд чи буде використаний, враховуючи більші економічні центри – атрактори, які концентрують на собі регіональні зовнішньоекономічні відносини та інституціональні зв'язки. Частина країн уже знаходиться в зоні євро, вихід з якої спричинив би занадто великі для них трансформаційні витрати.

Переваги та недоліки від валютної інтеграції для України. Україну можна розглядати як відносно меншу економіку в рамках одних закономірностей та відносно

велику – в інших. Але порівняно з розвиненими країнами Україна є відносно малою економікою. Це впливає на баланс можливих переваг та ризиків від валютної інтеграції.

Якщо екстраполювати результати наших розрахунків на Україну, то наприклад, порівняно з Польщею (має 0,9% світового ВВП), Україна (0,3%) за інших рівних умов за межами валютного союзу матиме на 2,4% менший державний борг відносно ВВП, на 0,2% менший дефіцит балансу державного бюджету відносно ВВП, на 0,5% більше безробіття (валютний союз би знівелював або зробив зворотною цю різницю). Аналогічно в межах валютного союзу Україна мала би на 0,8% менші витрати бюджету відносно ВВП і на 0,2% більші темпи зростання ВВП порівняно з Польщею. Але зазначимо, що ці оцінки умовні, оскільки регресійні моделі побудовані за даними по країнах з явно більшим доходом на душу населення ніж, в Україні.

Валютна інтеграція для України може зменшити премію за валютний ризик, частково витрати на функціонування центрального банку, надати частку у доході від сеньйоражу при емісії колективної валюти (подвійно – завдяки використанню спільної валюти в інших країнах і завдяки зниженню конкуренції на внутрішньому ринку від паралельних валют), знизити реальні процентні ставки, підвищити зарплати, покращити баланс поточного рахунку платіжного балансу (хоча порівняно з більшими економіками торговельний баланс ймовірно буде все ж дефіцитним).

Переваги від прискорення зростання зовнішньої торгівлі, ВВП, зменшення безробіття, збалансованості державного бюджету можуть реалізуватися повноцінно лише за відновлення довгострокового тренду стійкого економічного зростання в ЄС.

З іншого боку, валютна інтеграція може створити проблему морального ризику, накопичення зовнішнього і державного боргу, унеможливить незалежну стабілізаційну політику. Є ризики того, що вага у голосуванні в керівних органах буде непропорційно нижчою (за населенням, але не за ВВП). Навряд чи Україна зможе бути серед лідерів у прийнятті рішень у рамках валютного союзу. Тому якщо синхронність економічних циклів буде недостатньою з партнерами по валютному союзу, а особливо, якщо буде зберігатися велика заборгованість, Україна може потерпати від асиметричних шоків (імовірність яких зберігається, особливо зважаючи на різницю у структурі економіки), тому змушена буде проводити активну фіскальну політику (що може ускладнити проблему стабільності державних

фінансів: бюджет і борг), або політику гнучких зарплат (що означає зменшення номінальних зарплат в умовах кризи).

З іншого боку, як середня економіка Україна може зіткнутися з проблемою прискореного зростання зарплат відносно зростання продуктивності праці, що може спровокувати підвищену інфляцію. Проте обмежена роль профсоюзів нівелює цю закономірність. Крім того, інфляцію може стримувати прагнення відповідності критеріям конвергенції. Без попереднього досягнення глибокої інтеграції в інших сферах (торговельна, секторальна) Україні також, можливо, не варто утворювати валютний союз з більшими економіками з міркувань ризику відтоку капіталу. Але в довгостроковій перспективі баланс переваг і недоліків від валютної інтеграції буде змінюватися.

Висновки. Отже, великі економіки виграють від валютної інтеграції за рахунок кращої збалансованості державного бюджету в кризові часи, стримування зростання державного боргу та у спокійні часи – нижчої інфляції, але зіштовхуються з ризиками непропорційно меншого представництва у керівних органах валютного союзу, вищих реальних процентних ставок, більшого рівня безробіття та меншого профіциту поточного рахунку (порівняно з ситуацією відсутності валютного союзу, але при цьому порівняно з малими економіками торговельний баланс більш профіцитний). Для більших країн єврозони також характерні більші витрати та доходи державного бюджету відносно ВВП, але це, ймовірно, не стільки пов'язане з валютним союзом, скільки з традиційною економічною моделлю континентальної Західної Європи

Малі економіки більше виграють від валютної інтеграції внаслідок таких ефектів: зниження премії за валютний ризик та витрат на функціонування центрального банку, міцніша стабільність валюти, сеньйораж унаслідок більшої інтернаціоналізації спільної валюти, непропорційно більше представництво у керівних органах валютного союзу, нижчі реальні процентні ставки (порівняно з більшими країнами валютного союзу), менший дефіцит поточного рахунку. Як бачимо, традиційний

виграш малих країн у формі більшого зростання зовнішньої торгівлі та ВВП та міцнішої збалансованості державного бюджету фактично зник унаслідок кризи 2008 р. Але криза більшою мірою також знизилася інфляцію в малих країнах-учасниках валютного союзу.

Малі країни також стикаються з негативними ефектами валютного союзу: втрати від асиметричних шоків, моральний ризик, реальна ревальвація валюти, зростання зовнішнього і державного боргу, сильніший вплив негнучкості зарплат на волатильність ВВП та у спокійні часи – зменшення валових національних заощаджень. Загалом малі економіки більш зацікавлені у валютному союзі не як у першому етапі інтеграції, а як черговому етапі після торговельної та секторальної інтеграції.

Економіки середнього розміру у складі валютного союзу також мають власну особливість – у них найбільше зростання зарплат порівняно з великими та малими економіками. Також спільна монетарна політика має різний рівень активності для економік різного розміру, але конкретний ефект залежить від величини боргу.

Україна є економікою середнього розміру в загальносвітовому вимірі, але порівняно з країнами ключового валютного союзу світу – єврозони вона на даному етапі є відносно малою економікою, особливо після девальвації. Тому для неї більш характерні ефекти для малих країн. Вони переважно позитивні, але частина їх була знівельована кризою 2008 р.; крім того, країни вступали в єврозону лише після досягнення відповідного рівня готовності до валютної інтеграції. Тому в умовах низького рівня конвергенції, відносно початкового рівня інтеграції з основними торговельними партнерами та нестійкості довгострокового тренду економічного зростання в країнах Європи Україна швидше недостатньо готова скористатися перевагами від валютної інтеграції у вигляді участі у валютному союзі чи «ізації».

Подальші дослідження можуть виявити особливості впливу валютних союзів на країни з меншим рівнем розвитку та детальніше емпірично проаналізувати особливості економік середнього розміру.

Список літератури

1. Anklesaria Aiyar S.S. Small States: Not Handicapped and Under-Aided, but Advantaged and Over-Aided / Swaminathan S. Anklesaria Aiyar // *Cato Journal*. – 2008. – Vol. 28. – № 3. – P. 449-478.

2. Гульд А.-М. Единая Валюта для Беларуси и России? / Анна-Мари Гульд, Этибар Джафаров,

Василий Прокопенко // *Эковест*. – 2004. – № 4(2). – С. 229-256.

3. Alouini O. Country Size, Economic Performance and the Political Economy of the Euro Zone: an Empirical Study of the Size Devide : Document de Travail № 2009-01 / Olfa Alouini. – Paris: Observatoire Français des Conjonctures Économiques, 2009. – 31 p.

4. Bacchetta P. A Theory of the Currency Denomination of International Trade : DNB Staff Reports №. 75 / P. Bacchetta, E. van Wincoop. – Amsterdam: De Nederlandsche Bank, 2002. – P.41.
5. Frankel J. The Estimated Trade Effects of the Euro: Why Are They Below Those From Historical Monetary Unions Among Smaller Countries? : LEQS Paper № 07/2009 / Jeffrey Frankel. – London: European Institute, London School of Economics and Political Science, 2009. – 43 p.
6. Laurent É. The Irish Tiger and the German Frog: A Tale of Size and Growth in the Euro Area : Document de Travail № 2007-31 / Éloi Laurent, Jacques Le Cacheux. – Paris : Observatoire Français des Conjonctures Économiques, 2007. – 35 p.
7. Laurent É. Country Size and Strategic Aspects of Structural Reforms in the EU / Éloi Laurent, Jacques Le Cacheux / NERO meeting 2006. – Paris: OECD, 2006. – 70 p.
8. Foad H. Europe Without Borders? The Effect of the EMU on Relative Prices [Electronic Resource] / Hisham Foad, 2005. – 33 p. – Mode of Access: http://economics.emory.edu/home/documents/workingpapers/foad_05_15_paper.pdf
9. Machado C. Monetary and Fiscal Policy Interactions in a Monetary Union with Country-size Asymmetry : CEF.UP Working Paper № 2010-03 / Celsa Machado, Ana Paula Ribeiro. – Porto: Centre for Economics and Finance at University of Porto, 2010. – 41 p.
10. Andersen T. M. Labour Market Asymmetries in a Monetary Union: Kiel Working Paper № 1331 / Torben M. Andersen and Martin Seneca. – Kiel: Kiel Institute for the World Economy, 2007. – 34 p.
11. Zemanek H. Country Size and Labor Market Flexibility in the European Monetary Union: Why Small Countries Have more Flexible Labor Markets: Paper № 16482 / Holger Zemanek / Munich Personal RePEc Archive, July 2009. – Mode of Access: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/16482/>
12. Machado C. Stabilization Constraints from Different-average Public Debt Levels in a Monetary Union with Country-size Asymmetry: EcoMod2011 № 3152 [Electronic resource] / Celsa Machado, Ana Paula Ribeiro, 2011. – Mode of Access: <http://ecomod.net/system/files/Machado%20and%20Ribeiro%20EcoMod2011.pdf>
13. Forslid R. Does a Wait and See Approach to European Integration Shelter the Industrial Base of Small Countries? : Research Paper in Economics [Electronic resource] / Rikard Forslid. – Stockholm: Stockholm University, Department of Economics, 2004. – 16 p. – Mode of Access: http://www2.ne.su.se/paper/wp04_02.pdf
14. Marzinotto B. Why so Much Wage Restraint in EMU? The Role of Country Size – Integrating Trade Theory with Monetary Policy Regime Accounts : Working Paper № 35/ Benedicita Marzinotto. – Teramo: Department of Communication, University of Teramo, 2008. – 28 p.
15. Berger H. How Should Large and Small Countries be Represented in a Currency Union? : School of Business & Economics Discussion Paper: Economics, № 2004/20 / Helge Berger, Till Müller. – Berlin: Free University Berlin, School of Business & Economics, 2004. – 42 p.
16. World Economic Outlook Databases. April 2016 Edition [Electronic Resource] // International Monetary Fund. – Mode of Access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodat/index.aspx>

References

1. Anklesaria Aiyar, S. S. (2008), “Small States: Not Handicapped and Under-Aided, but Advantaged and Over-Aided”, *Cato Journal*, vol. 28, no. 3, pp. 449-478.
2. Guld, A.-M., Dzhaferov, E. and Prokopenko, V. (2004), “Single Currency for Belarus and Russia?”, *Ecowest*, no. 4(2), pp. 229-256.
3. Alouini, O. (2009), “Country Size, Economic Performance and the Political Economy of the Euro Zone: an Empirical Study of the Size Devide”, *Document de Travail*, no. 2009-01, Observatoire Français des Conjonctures Économiques, Paris.
4. Bacchetta, P. and van Wincoop, E. (2002), “A Theory of the Currency Denomination of International Trade”, *DNB Staff Reports*, no. 75, De Nederlandsche Bank, Amsterdam.
5. Frankel, J. (2009), “The Estimated Trade Effects of the Euro: Why Are They Below Those From Historical Monetary Unions Among Smaller Countries?”, *LEQS Paper*, no. 07/2009, European Institute, London School of Economics and Political Science, London.
6. Laurent, É. and Le Cacheux, J. (2007), “The Irish Tiger and the German Frog: A Tale of Size and Growth in the Euro Area”, *Document de Travail*, no. 2007-31, Observatoire Français des Conjonctures Économiques, Paris.
7. Laurent, É. and Le Cacheux, J. (2006), “Country Size and Strategic Aspects of Structural Reforms in the EU”, *NERO meeting*, OECD, Paris, France, June 2005, available at: <https://hal-sciencespo.archives-ouvertes.fr/hal-00976439/document> (accessed 5 May 2017).
8. Foad, H. (2005), “Europe Without Borders? The Effect of the EMU on Relative Prices”, available at: http://economics.emory.edu/home/documents/workingpapers/foad_05_15_paper.pdf (accessed 5 May 2017).
9. Machado, C. and Ribeiro, A. P. (2010), “Monetary and Fiscal Policy Interactions in a Monetary Union with Country-size Asymmetry”, *CEF.UP Working Paper*, no. 2010-03, Centre for Economics and Finance at University of Porto, Porto.
10. Andersen, T. M. and Seneca, M. (2007), “Labour Market Asymmetries in a Monetary Union”, *Kiel Working Paper*, no. 1331, Kiel Institute for the World Economy, Kiel.
11. Zemanek, H. (2009), “Country Size and Labor Market Flexibility in the European Monetary Union: Why Small Countries Have more Flexible Labor Markets”,

Munich Personal RePEc Archive Paper , no. 16482, available at: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/16482/> (accessed 5 May 2017).

12. Machado, C. and Ribeiro, A. P. (2011), "Stabilization Constraints from Different-average Public Debt Levels in a Monetary Union with Country-size Asymmetry", *EcoMod2011*, Ponta Delgada, Azores, Portugal, May 2011, June 29, 2011 – July 1, 2011, available at: <http://ecomod.net/system/files/Machado%20and%20Ribeiro%20EcoMod2011.pdf> (accessed 5 May 2017).

13. Forslid, R. (2004), "Does a Wait and See Approach to European Integration Shelter the Industrial Base of Small Countries?", *Research Paper in Economics*, Stockholm University, Department of Economics, Stockholm: 2004, available at:

http://www2.ne.su.se/paper/wp04_02.pdf (accessed 5 May 2017).

14. Marzintono, B. (2008), "Why so Much Wage Restraint in EMU? The Role of Country Size – Integrating Trade Theory with Monetary Policy Regime Accounts", *Working Paper*, no. 35, Department of Communication, University of Teramo, Teramo.

15. Berger, H. and Müller, T. (2004), "How Should Large and Small Countries be Represented in a Currency Union?", *School of Business & Economics Discussion Paper: Economics*, no. 2004/20, Free University Berlin, Berlin.

16. International Monetary Fund (2016), "World Economic Outlook Databases. April 2016 Edition", available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodat/index.aspx> (accessed 5 May 2017).

Аннотация

Алексей Чугаев

ЭФФЕКТЫ ВЕЛИЧИНЫ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ В УСЛОВИЯХ ВАЛЮТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Валютная интеграция имеет разные эффекты для больших и малых экономик. Рассматривается асимметричное влияние на экономический рост, платежный баланс, инфляцию, государственные финансы, сбережения, безработицу и другие показатели. По различным критериям относительный выигрыш могут иметь как крупные, так и малые экономики. Экономический кризис 2008 г. изменил характер части эффектов. Рассмотренные закономерности экстраполируются на Украину с учетом потенциальных сценариев валютной интеграции. Характеризуются преимущества и барьеры на пути валютной интеграции Украины, существующие на текущем этапе.

Ключевые слова: размер страны, величина экономики, валютная интеграция, валютный союз, еврозона, общая монетарная политика.

Summary

Oleksii Chugaiev

EFFECTS OF THE ECONOMY SIZE UNDER MONETARY INTEGRATION

Monetary integration affects small and large economies in different ways, which influences their motivation for integration and requires elaboration of compensatory mechanisms. Our research aims to determine country size effects in monetary unions and to assess prospects for monetary integration of Ukraine. We summarize previous research in this area and verify several discovered trends with modern statistical data. Analysis of variance, regression and correlation analysis are applied.

Under monetary union large economies benefit from better budget balance in crisis periods, lower inflation in calm periods, but are underrepresented in decision-making bodies, face higher real interest rates, higher unemployment and decrease in trade surplus. Small economies benefit from lower exchange rate risks, higher seigniorage, lower real interest rates. Initial relative advantage of small countries in higher growth of GDP and foreign trade disappeared due to the crisis of 2008. Small countries are more vulnerable to asymmetric shocks, moral hazard, accumulation of debt, and lower savings in calm periods.

The effects analyzed are extrapolated to the case of Ukraine considering hypothetical scenarios of its involvement in monetary integration. Several benefits from monetary integration of Ukraine and barriers to it are discussed considering its economy size. Despite euroization is the most possible scenario in future, currently there are no sufficient preconditions for it.

Keywords: country size, size of economy, monetary integration, monetary union, euro area, single monetary policy.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2017

FISCAL AND NON FISCAL FUNCTIONS OF TAXES, THEORETICAL ASPECTS

Fiscal and non fiscal functions which are realized through the taxes that make up the tax system should be harmonized with the basic principles of socio-economic system, and they should be internally - within the framework of the system - compatible. This means that the objectives pursued by means of a single tax should not be contrary to the objectives pursued by other taxes. The tax system should act as the fiscal, which focus on providing income to the State, so that it can perform their tasks in a correct manner. Many targets embedded in taxes causes unnecessary complications and unfortunately contributes to the fact that taxes do not fulfill their functions satisfactorily.

In the current situation, the Polish legislator is facing a difficult task to make changes in the tax system in such a way that he realized the function of fiscal policy. It should enhance the effective management and structural changes. It is therefore necessary to analyze the currently established functions of taxes and evaluate their efficiency in the existing tax system. Politicians should use the achievements of science, which has set diagnosis in this respect and to eliminate irregularities and errors. It should be clearly stated that the tax system should not only serve to implement the short-term economic and social objectives and be subordinated primarily the needs of the state budget. Unfortunately, any changes made in taxes were - and still are - ad hoc and not planned. This is connected with the needs of the state budget, which reflects the policy options. Political factor takes on a special dimension when you try to reform the tax system. Incorporation of multiple functions to realize the tax system results in their mutual exclusion is.

Keywords: taxes, state functions, tax functions, tax system

Introduction

Taxes play a special role among the various public revenues. In most countries the taxes are major source of revenue for both the state and local government. Taxes play the most important role in both state and local government budgets. The tax law is also the most important part of the law on public revenues.

The tax is very complex category of legal, fiscal, economic, political and social. For further considerations fiscal and economic content of the tax will be crucial. Fiscal because the tax is an essential tool to ensure state revenue and satisfy the demand for money. The economic importance of tax is the effect of taxation for the taxpayers, which affects their behavior, business decisions and consumer loans. You can also mention political because the taxes are political expression of economic and social concept favored by the authorities of the country. Taxes are therefore very important for the state itself [Szołno-Koguc, Szczodrowski, p. 11].

Taxes and tax system always had and still have a fiscal role. It is the primary source of budget revenue. For the legislators taxes are not only very convenient tool to gain incomes, but also the main form of interaction with a much wider range of personae. You could say that it is a proven instrument widely used in policy. By means of taxes the state's social policy objectives are realized, but this tool can be used both positively and negatively.

Features of the taxes are usually identified with the role of the tax and its place in the economy of the country [Dziemianowicz, Przygodzka, p.434]. Objectives of tax policy is main subject to the state's financial policy when hierarchy of tax functions is established. The tax system is standing in front of many tasks so called functions. Depending on its construction, it is possible to achieve different objectives by favoring particular functions. The literature usually mentions of the following functions: fiscal, economic and social. Some authors mention about, instead of the economic and social functions, allocative, stabilization and redistribution¹, as well as stimulation and information [Gaudemet, p. 361].

Speaking in the discussion on the importance of the function of taxes author notes that this discussion should be conducted with special emphasis on the current state of the national economy, the level of satisfaction of social needs and legal awareness of the taxpayers. What is more very important is knowledge about the size of accumulated capital by entrepreneurs and savings held by households. Knowing that the legislator may consider different solutions concerning the role and functions of individual taxes. It could be then determined whether the tax system should be neutral, or perhaps

¹ Described functions as follows allocative, stabilization, redistribution and stimulative are showed as fiscal, economic and social.

should stimulate the weak interaction of economic phenomena.

This paper describes the functions that the tax system should fulfill and issues a hierarchy of functions that are conditioned by the needs of financial policy. It was pointed out that in the literature the objectives may be defined differently as well as individual taxes included in the system. Depending on the structure of the tax system, and more specifically - of its elements like types of taxes, tax techniques used, as well as the political situation in the country, it is possible to achieve different objectives by favoring particular tax functions.

Evaluation of the effectiveness of the not-fiscal tasks by the tax system is quite difficult. Often attributed to taxes is to meet lofty social goals. Such exaggeration could confirm the validity of the policy of tax for purposes other than profitable.

A. Gomulowicz stated that "omitted by the fact that such to any and arbitrary tax impact oppose the natural socio - economic reactions. They take various forms, distorting or completely undermining the tax policies pursued by non-fiscal goals" [Gomulowicz, Malecki, p. 181]. Maybe this is the reason why it would be good to consider whether taxes should actually realize other functions than income? Maybe there are other instruments more effective in fulfilling such functions as social or economic?².

Functions of taxes

The opportunities available to today legislator, in modeling and constructing differently financial instruments that allow to be oriented to, through various structures, specific instruments and financial institutions, including taxes [Gajl, p. 125], which can fulfill multiple tasks and objectives of state policy. The theory of finance broadly deals with contemporary features (fiscal and non-fiscal) of the tax systems. However, it should be noted that these considerations apply not only to the function of the tax system, but more broadly - the finance role at all. N. Gajl notes that the functions set out generally in relation to all branches of public finances are the most applicable to the tax system. She also claims that the tax systems in the various modern legislations implement in practice the individual functions of finance. It exposes - depending on the socio - political state and the objectives of economic and social policies - some of them and ignoring the others [Gajl, p. 125]. The taxes are not functioning independently and separately from the financial system of the country. Taxes and the tax system function as the elements of the "oversystem" which

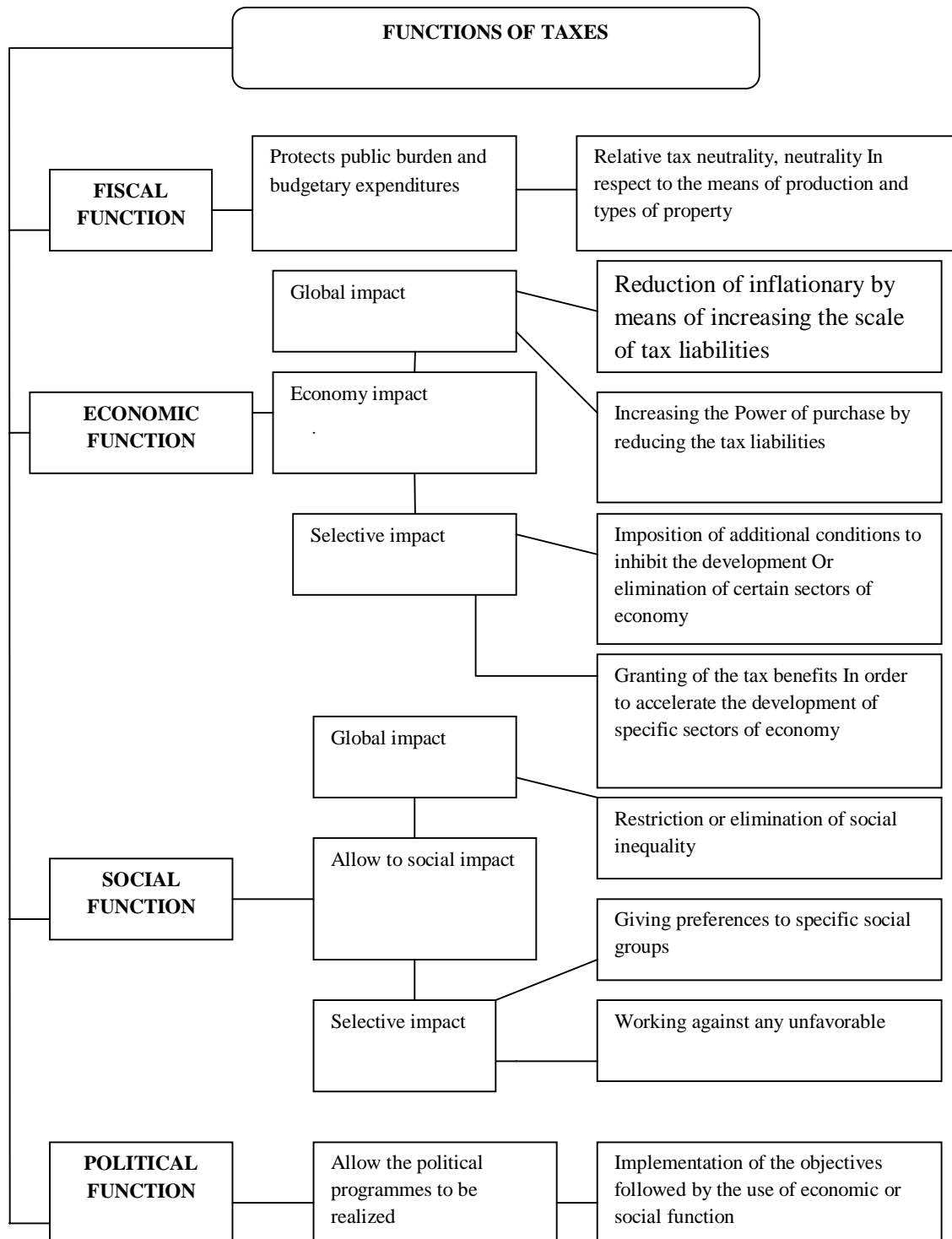
means the socio-economic development [Dolata, p. 54]. The impact of taxes on the financial system might be intended by the authors of the tax system or spontaneous and unintentional. The way of impact on the financial system of the state, regardless of its nature, comes from economic substance of taxes. This is expressed in the shaping of financial resources and is reflected in the tax policy of the state.

Regulatory and fiscal effects of taxes can be assessed from the point of view of economic function (stimulation), which relies on the interaction of tax payers decisions and business processes. This interaction depends on the design of individual taxes. It is in particular that the design of the tax will not destroy the interests of taxpayers of maximizing the tax base, expansion of the business, increase efficiency and introduction of new technologies. During the time of increasing globalization it is necessary to create the taxes in a way to encourage investment and create new jobs. Reducing the tax burden as a result of application of lower rates and exclusion of certain income and deductions from the tax base affects on the one hand the amount of budgetary revenues and reduce the function of budget redistribution but on the other hand - it increases the financial resources of taxpayers. The taxes that are used to achieve the economic goals or social activities through the use of low rates and all kinds of preferences weaken fiscal and regulatory functions, and increase the importance of the stimulation. By doing this we can create incentives to increase efficiency, investment, exports, increase employment or changes in the production structure. The tax system cannot be detached, it cannot disregard social issues. It could be seen how complex issue is ensuring the maximum budget revenues without limiting the feasibility of using economic and social taxes functions.

Views on specific priority functions of taxes are divergent and each of those have its supporters. According to the first view, the protection of public revenue requires priority to fiscal function, because in this area of taxes it cannot be replaced by anything (different objectives of the state - economic or social - can be achieved by means of non fiscal). Proponents of the second of the posts say that the economy is the basis for the development of particular country, and thus determines the possibility of carrying out all its tasks, including social. Consequently, priority should be given to economic function of taxes. The next position, recognize that social needs and their importance for the development of the country require granting priority to the social function of taxes. Tax revenues should therefore be subordinated to the needs arising

² For example redistributive function of the state is realised by means of spendings to population but not by the taxes. System of relief and exemptions not always achieve the goals.

from the need to improve living conditions and create a more modern tax structures.

Fig. 1. The functions of taxes

Source: study based on S. Dolata, *Basic knowledge about taxes ...*, op. cit., p. 55

Fiscal function of tax

A reflection on the function of taxes cannot be said or should not be analyzed from an economic point of view only. In these studies the social aspect of economic and fiscal activities of the State should be taken into consideration. The social function is

called a function of income because, first of all, it is adjusting the resources of the taxpayer. This adjustment, generally speaking, tends to rational matching public and private interests. The social function of taxation occurs irrespective of the views on this extremely liberal economists, who believed

that no taxes should perform social functions. Their radical views even called the "obsession" which ... "should be replaced by a concern for the fulfillment of the requirements of the economy and social sensitivity". [Gaudemet, Molinier, p. 427] The problem is thus to capture the relationship between income both public and private, that will be acceptable to both the taxpayer and the state administration. So you can see that the fulfillment of stimulation functions and redistribution through taxes is a relationship between the authority and the individual. If the fiscal function refers to macroeconomics, the social function of the microeconomics - addresses the limitations households own needs.

Still in finance theory remains an open question whether taxes at all suited to the conduct of social and economic policy. There are many arguments for not to interfere with the purity of tax solutions social and economic issues and the establishment of social assistance system of transfers.

The term "fiscal policy" comes from the Latin concept called "Fiscalis", which is interpreted as a fiscal policy aiming to achieve the greatest tax revenues and fees. [Szczyński, p. 49; Wójtowicz, p. 157] It can also be understood as a compulsory acquisition of the income of private entities by public authorities. [Małecka-Ziemińska, p. 18] In this way the fiscal policy is understood by taxpayers - as a negative phenomenon, relating to the restrictive behavior of institutions of tax collection and assessment of benefits to the state. The objective of fiscal policy is not only to take measures to ensure budget revenues, but also the disposal of the funds collected in accordance with accepted economic and social objectives.

Most common is to clearly recognize the fiscal policy itself and less clearly benefit from the existence of public goods. These benefits are the result of fiscal policy. This is because taxes (especially incomes) directly affects the level of income at the disposal. Reactions of the business entities are in fact such that the overall tax burden is not accepted, but they accept each kind of protection and support of their interests from the state.

In the literature fiscal is understood differently. It determines the definition, which says that "with the increase of income, profit, property of the taxpayer, also increased - but in a way discouraging the taxpayer - the share of taxes on its income, profits, assets". [Walczak, p. 118; Lubińska, p. 63] This means that the tax burden does not refer to the possibility of payment of tax, the possibility of incurring tax or ability to pay. There is then the reactions of taxpayers, which are intended to limit the effectiveness of the application of tax laws. These reactions "violate the foundations" on which

system of budget revenues is built. The efficiency of the tax should not ignore the principles of justice and overemphasize morally acceptable limits of taxation.

They also created a definition of defining fiscal policy as a redistribution of the gross added value (including debt) by the general government. The most synthetic measure of fiscal stringency is the rate of state spending, which is the ratio of spending to GDP. The other ways of definition can be tax rate and the rate of the fiscal burden. The tax rate is the relation of taxes to GDP, while the rate of fiscal burden - the relation to GDP - both taxes, and any other non-tax related primarily to labor costs.

Taxes are the main source of budget revenue for both the state and local government and capable of covering a large part of public expenditure. The fiscal function of the tax is the oldest. When analyzing this function are taken into account characteristics such taxes as: performance, collection costs, reliability and uniformity of influence. Rating taxes from the tax authorities point of view is a unilateral evaluation and should be supplemented by an assessment from the taxpayer point of view.

Of course, in different historical periods and different political, social and economic tax policy could not be implemented equally. After the Second World War in the countries called "the socialist camp" tried to reduce and even eliminate the importance of the fiscal functions to like redistribution, stimulation or control.

It is understood that the term "fiscal function" is sometimes confusing because it contains a variety of content. [Głuchowski, p. 13] This concept is used in a very broad sense, including the social and economic policies as well as various forms of distribution of national income. Taxes because they have to meet not only the functions of income, but also - although this is not *expressis verbis* - the economic and social functions.

This broad interpretation of the term "fiscal function" may not result in denial of its existence. It makes sense because boils down to revenue collected donations for public purposes and the accumulation of income is a necessity and is objective. Therefore, instead of the term - fiscal function - can be used as an equivalent, the terms "profitable function."

There is no universal fiscal burden, but you can formulate the rules, the violation of which threatens the stability of the financial and economic system as follows:

- 1) do not violate the source of the tax,
- 2) do not violate the basic principles of taxation, and in particular the principles of justice,
- 3) do not violate the economic objectives of tax like the stabilization of prices, understate the level of employment, balance of foreign trade.

Proper fulfillment of this function like optimization of budget revenues, requires that taxes were powerful, flexible, associated with low-cost subscription and to ensure the stability of income. It is a condition sine qua non, the fulfillment of which is a solid basis for the implementation of fiscal policy. [Sosnowski, p. 307] If for any reasons a tax would provide too low revenues, while its existence would only have to implement this function, in the absence of her fully comply with it would eliminate the tax from the tax system as a handy little item.

Generally speaking, the differences in systemic and distinct economic concepts never eliminated the fiscal function of tax. Taxes remained and still remain the main source of public revenues. The differences are visible while the level of rates and the relative proportions among their various types. In a market economy we describe the tax which is good when it is a low.

Redistributive function of tax

The objectives of the social state is nothing like meeting the individual needs of citizens, which cannot be satisfied on a market basis. [Owsiak, p. 67] Attempts to the market to meet such needs could miscarry because it would brought many dangers caused by the failure of the market mechanism. It especially is that excessive diversification of income citizens would limit access to a certain number of their goods, if they were allocated on a commercial basis (eg. health, education). Most likely social groups with lower incomes would resign of some goods because they will spent their income on basic needs. In such situations, the government and local authorities enforce a part of consumption, providing free of charge or for partial payment of goods and services important for the normal existence and human development.

Social objectives of the tax system can also be implemented by appropriate design of taxes, which often take into account the individual situation of the taxpayer for example. [Sokołowski, p. 26] Alleviating disparities in the distribution of income - this objective is accomplished by applying a progressive scale of taxation; - the use of various types of incentives that are meant to support for example housing purchase in the primary market, the creation of new jobs, the possibility of combining income spouses. It takes into account concepts such as the level of income, number of dependents the taxpayer housing. Using tax in this regard can be multidirectional. For example, the VAT turns off necessities and low income may not be subject to load or may be taxed preferentially. Such tax preferences may also be important for people running or starting a business on their own account. This is especially true if the expected income from the planned or business are small.

This specific situation forces the redistribution of population income. This is achieved in different sections between different population groups, between different local and regional communities and even between countries.

Implementation of social functions is to use taxes to influence the social sphere. This impact can take a global or selective. Global impact is expressed in replacing violence taxes in order to eliminate social inequality. This objective can be achieved by reducing the purchasing power of assets and layers of rich, use of progressive income tax, high taxation of wealth and luxury goods. Such actions are usually accompanied by actions, resulting in an increase in the purchasing power of the indigent population. These include the exemption or lower taxation of necessities low incomes. The impact of selective is to give preference to specific social groups or counteracting phenomena deemed unfavorable [Dolata, p. 56].

Excessive differentiation of primary income is mitigated by means of redistributive policies of the state. In the literature, there are two types of redistribution: the altruistic and the related social insurance. The redistribution of altruistic we have the flow of funds from the rich to the poor, of people "winners" and the people "losers" [Szyber, p. 758]. While the task of social protection of people is common in conditions of various risk groups: age, disability, temporary inability to work, unemployment, sickness.

The need for redistribution of income data clearly indicate a span between primary income and disposable income (plus a reduced transfers and taxes) of two deciles: the lowest and highest income. With the redistribution of the final variation of disposable income between different groups of people it is many times smaller than the primary income. Redistribution of income is realized in the form of cash. This is done - in the broadest sense - by a system of income transfers. These transfers take the form of cash flow between the different actors and the state (public authorities). For transfers of a public nature, it is essential that the flow of money is unilateral, strictly one-way. This happens with taxes. Followed by a definitive acquisition by public authorities part of the income of taxpayers. Therefore, the main tool of income redistribution by the state are taxes. You realizing through taxation fiscal targets simultaneously made after obtaining the approval of the society, adjustment of income according to accepted criteria.

The final objective of the financial policy of the state in the redistribution of its functions is to provide each individual (household) minimum income, enabling meet basic consumption needs, material and cultural. Therefore, the task for the

state for correcting unjustified disparities in income individual entities [Milewski, p. 394].

This adjustment is performed mainly by means of taxes. The redistribution of state financial policy can be implemented directly or indirectly [Teoretyczne, p. 37]. Direct redistribution takes place when the tax burden among individuals running a household and uses thus established a fund for the payment of benefits to other units. Shifting income between units is in this case the form of streams of cash flowing from one to the other by means of public funds. Indirect redistribution occurs when the differentiated rates provide certain goods by organizations and public institutions in such a way that individuals considered wealthy pay them in full, while the units classified as poor or privileged with other titles pay them the amount reduced or are They are wholly exempt.

The scope of the redistribution of the tax depends on the structure of the economy. It is broader in those countries where there are many economic sectors: state, cooperative and private. Income generated in the non-state sector cannot be left entirely exclusively available to them. His part is absorbed into the budget.

Because the taxes let you move the funds to the state budget, is secured to cover the tasks of social, educational and defense. Tax help regulate the share of national income of these entities in respect of which the state cannot use other instruments such as prices and wages.

Redistribution is one of the basic functions of taxes, because we are dealing with a moving part of the national income. The implementation of this feature depends largely on the extent of centralization and concentration of the economy, and these are connected in turn with the scope and objectives of the budget expenditures³. Implementing it in practice, the state does not refer, however, to correct the wealth of individual citizens, or particular economic sectors. When existing, progressive income tax, goods and services and the existence of such taxes, such as import, such adjustments are objective consequence. Taking by enforcement of the tax portion of the money or property of individuals and legal entities always aroused resistance. You can cite the view that the state create the biggest waste of money. Therefore, the scope of redistribution of tax should be limited to

the extent that they are necessary to cover the reasonable needs of the public.

Regulatory function of tax

The stimulation function of taxes may manifest itself in the formation of specific tax rates, the formulation in an appropriate manner such construction elements of taxes as tax increases and tax exemptions.

Stimulation through taxation may apply to the sphere of economic and non-economic. Within the sphere of economic stimulation manifests itself in influencing the structure of the national economy, influencing the direction and location of economic activity, tendency to increased economic efficiency and the development of accumulation and consumption. Within the sphere of non-economic stimulation may be effective in relation to specific segments of the population, human population, artistic activity. Using different construction of tax, taking into account the diversity of individual elements of these structures, as discounts or increases in tax rates, the possibility of exempting from taxation, the use of different kinds of deductions, you can very easily support or discriminate against different types of entities or activities within a given tax and the wider - the entire tax system [Krajewska, p. 23]. Use of tax instruments can be at the same multidirectional, which is an undoubted advantage taxes. Moreover, the impact of taxes on the form of management of different kinds of companies can be very extensive. Through taxes can not only determine the limits of self-financing, but also affect the preferences of the development of individual companies' business, to create appropriate and desirable economically or socially funds, incentives to develop technical progress and any innovation, as well as an increase in exports and reduction of imports. Through taxes and the tax system the state has the ability to control the accuracy of various entities, including the fairness and legality.

Motivational impact of taxes is associated not only with its design, but also to the rate. Too high tax burden does not act motivating, they weaken the incentives to work and discourage establishment.

Research conducted among companies shows that the biggest problem is high taxes and labor costs. Barriers to the development of entrepreneurship among respondents passed too high tax rates, a complicated tax system, low investment, lack of investors or the weakness of the economic region [Pomoc publiczna, p. 76]. The high tax burden on businesses large extent can inhibit their development and business development and related project undertaken (eg. investment, innovation).

Taxes and tax system can have a positive impact on:
- Development of research and development,

³ In Western countries it was time with view of the need to adjust income to public expenditure. This was a drastic difference to the principle that the expenses had to be adjusted to income. With time they abandoned this principle, replacing it with another, namely this, according to which the income and expenditure determined in accordance with the so-called. budgetary margin, which entailed an increase in tax revenue from economic growth.

- Stimulating investment activity,
- Diffusion of product innovation and technology,
- Increase labor market flexibility and employment.
- Raising the qualifications of employees.

Through the use of various types of tax relief and exemptions, the state can encourage operators to invest in special economic zones, technology parks and business incubators. The literature emphasizes that such aid should be targeted primarily at companies which: take the new investment, create new jobs, employ certain categories of workers are engaged in research and development, make purchases patents.

One of the essential elements of a positive influence on the size of the investment is the amount of the tax rate. To meet the international competition and stimulate investment (including foreign direct investment), tax rates should be as low.

Alternatively, the rate reduction is exempt from taxation the profits remain in the company (such a solution has been adopted in Estonia, where they are taxed only income "coming out" of the company). Other solutions include tax deductions and exemptions, particularly investment relief.

Minimally burdened profit allows you to generate additional financial resources. This allows you to carry out new investments and grow your business.

The legislator wanting to interact with the business processes of enterprises can so shape the tax system to allow the use of various types of relief. Headline target relief is to reduce the effective rate of taxation of business entities. The more powerful range of discounts and exemptions, the greater the difference between the nominal tax rate and the effective rate. At the core of this solution is of course a desire to encourage operators to implement specific economic policy objectives [Nahotko, p. 124]. The use by the company of tax preferences in practice means an increase in equity and the extension of self-financing. An expression for this preference is bigger net profit at the disposal of the company. Different, however, is the manner and scope of impact of individual instruments of tax preferential policies on the net profit, and consequently the scope of self-financing enterprises.

It should be pay attention to the question of the advisability of introducing tax incentives. The views on this issue are different and strongly divergent but importing properly to a different interpretation of the two issues [Ofiarski, p. 110; Olechowska; Możyłowski, p. 23]. The first issue is moved by the assertion that the benefits of such a system benefit only a few, while the other participants in the market have to bear the tax burden determined to compensate for the relief and exemptions for the former. This contradicts the two tax rules like the principle of universality and equality before tax

burdens. The second issue concerns the effectiveness of relief and tax exemption as a tool of fiscal policy. Too extensive system of differentiation loads can cause the opposite and even adverse reactions consisting in the fact that the interest of enterprises move from area to area economic efficiency regulations. In addition, too many deductions and exemptions makes the tax system becomes unstable and difficult to read.

Tax breaks because of an increase in capital expenditures. It is difficult to separate the impact of regulations on the general economic climate conducive to investment, but some of this increase can be attributed to the entered preferences. In addition, some previously hidden expenditures in the current operating costs in order to reduce profit and tax, was revealed to take advantage of the investment tax credit. This shows that tax incentives can be an effective tool to support specific economic policy, especially in a situation of shortage of equity, but not necessarily so must happen. Sometimes, there are suggestions that it should move away from the introduction of new concessions, and even necessary. The elements of a more stimulating investments should be lower tax burden, as well as the introduction of more favorable rules for depreciation of fixed assets.

The impact of pro-investment may be in various forms. Belong to them:

- Tax investment funds,
- Tax credit
- Special depreciation methods,
- Deduct investment expenses from the tax base,
- Investment grants
- Cash flow taxation⁴

Taxes and extensive system of tax deductions and exemptions provide an opportunity for effective use of economic function⁵. Contrary to appearances, reliefs and exemptions do not affect the general level of budget revenue from taxes. S. Dolata notes that they shall only change the structure of financial flows arising from the tax system. Physical reduction of income single tax is compensated revenues from other taxes and part of the same tax, but coming from other taxpayers.

Supporting businesses the external load should be minimized at a time when revenues generated by the

⁴ Gutachten zur Reform der Unternehmensbesteuerung erstattet vom Wissenschaftlichen Beirat beim Bundesministerium der Finanzen, „Schrittenreihe des Bundesministeriums der Finanzen“ 1990; H. Litwińczuk, *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003.

⁵ There are also opinions that too extensive system of reliefs and exemptions causes excessive complicated tax systems, such a system becomes unreadable (too "confusing"). It expressed the view that any relief must be eliminated and the only instrument to stimulate investments should remain the size and rate of depreciation.

new projects are at a very low level. Using this solution, "treasury behaves like a prudent grower who resigns from a small crop in the first year in

order to be able to draw more and more certain benefits in the future."

References

1. M. Bouvier, *Wprowadzenie do prawa podatkowego i teorii podatku*, Wydawnictwo KiK, Warszawa 2000
2. S. Dolata, *Podstawy wiedzy o podatkach i polskim systemie podatkowym*. Uniwersytet Opolski. Opole 1999
3. R. Dziemianowicz, R. Przygodzka, *Funkcje podatków i ocena ich sprawności w rolnictwie [w:] Kierunki reformy polskiego systemu podatkowego*, pod red. A. Pomorskiej, UMCS, Lublin 2003
4. R. Dziemianowicz, *Oplacalność ulg inwestycyjnych w Polsce*, Optimum, nr 2, 1999
5. *Finanse publiczne*, red. G. Polkowska, Warszawa 1995
6. N. Gajl, *Teorie podatkowe w świecie*, PWN, Warszawa 1992
7. P.M. Gaudemet, *Finanse publiczne*, Warszawa 1990
8. P.M. Gaudemet, J. Molinier, *Finanse publiczne*, PWE, Warszawa 2000
9. J. Głuchowski, *Polskie prawo podatkowe*, Warszawa 1998
10. J. Głuchowski, *Polskie prawo podatkowe*, PWN, Warszawa 1996
11. J. Głuchowski, *Funkcje podatków w gospodarce rynkowej*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1995, nr 5
- A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, Wydawnictwo prawnicze LexisNexis, Warszawa 2002
- A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, Ars boni et aequi, Poznań 2000
12. F. Grądański, *System podatkowy w świetle teorii optymalnego opodatkowania*, SGH, Warszawa 2006
13. F. Grądański, *Kierunki racjonalizacji systemu finansów publicznych w Polsce*, Ekonomista 2002, nr 2
- A. Krajewska, *Podatki: Unia Europejska, Polska, Kraje nadbałtyckie*. Warszawa 2004
14. H. Litwińczuk, *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003
15. T. Lubińska, *Reforma podatkowa czy reforma systemu dochodów fiskalnych – kwestie terminologiczne jako punkt wyjścia do rozważań i propozycji zmian [w:] Polski system podatkowy. Założenia a praktyka*, pod redakcją Alicji Pomorskiej, Wyd. UMCS, Lublin 2004
16. K. Markowski, *Rola państwa w gospodarce rynkowej*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1992
17. R. Milewski (red.), *Podstawy ekonomii*, PWN, Warszawa 2002
18. E. Małecka-Ziembińska, *Efektywność fiskalna podatku dochodowego od osób fizycznych w Polsce*, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań 2012
19. E. Małecka-Ziembińska, *Podatek dochodowy jako regulator dochodów osób fizycznych w Polsce w okresie transformacji ustrojowej*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006
20. P. Możyłowski, *Wpływ podatków na wzrost gospodarczy [w:] Wybrane zagadnienia funkcjonowania podmiotów gospodarczych*, praca zbiorowa pod redakcją R. Nowak Lewandowskiej, Materiały Konferencyjne z XIII Konferencji Naukowej Młodych Ekonomistów „Konkurencyjność i rynek pracy”, Szczecin 2007
21. S. Nahotko, *Stymulatory ekonomiczne procesów inwestycyjnych w przedsiębiorstwie*, Biblioteka Menadżera i służby pracowniczej, Bydgoszcz 2003
22. W. Nykiel, *Ulgi i zwolnienia w konstrukcji prawnej podatku*, Dom wydawniczy ABC, Warszawa 2002
23. Z. Ofiarski, *Ewolucja funkcji pozafiskalnej podatków w Polsce po roku 1990 [w:] Kierunki reformy polskiego systemu podatkowego*, pod red. A. Pomorskiej, wyd. UMCS, Lublin 2003
- K. Olechowska, *Konkurencyjność reform podatkowych – Polska na tle innych krajów – omówienie dyskusji [w:] Konkurencyjność reform podatkowych – Polska na tle innych krajów*, Zeszyty BRE Bank – CASE, nr 68, Warszawa 2003
24. S. Owsiak, *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005
25. M. Pietrewicz, *Polityka fiskalna*, Warszawa 1993
26. *Pomoc publiczna dla małych i średnich przedsiębiorstw. Mity i rzeczywistość*. Praca zbiorowa pod red. F. Misiąga, PWE, Warszawa 2005
27. J. Sokołowski, *Zarządzanie przez podatki*, PWN, Warszawa 1995
28. M. Sosnowski, *Realizacja funkcji fiskalnej podatków pośrednich [w:] Problemy ekonomii, polityki ekonomicznej i finansów publicznych*, red. naukowy J. Sokołowski, Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009
29. W. Szczęsny, *Firma w otoczeniu fiskalnym*, Warszawa 2001
30. G. Szczodrowski, *Polski system podatkowy. Strategia transformacji*. Gdańsk 2003
31. J. Szolno-Koguc, *Reforma polskiego systemu podatkowego w latach 1990-1995 (założenia a realizacja)*, Lublin 2000
32. W.B. Szyber, *Zmiany i różnicowanie funkcji redystrybucyjnych finansów publicznych*, Ekonomista nr 6, wyd. KeyText, Warszawa 2005
33. *Teoretyczne podstawy reformy podatków w Polsce*, pod red. J. Ostaszewskiego, Z. Fedorowicza, T. Kierczyńskiego, Warszawa 2004
34. B. Walczak, *Systemy podatkowe. Teoria i stan obecny polskiego systemu podatkowego (wykłady akademickie)*, PTE, Szczecin 2003
35. W. Wójtowicz, *Podatki – część szczegółowa*, CH Beck, Warszawa 1999

Анотація

Пйотр Мозіловські

ФІСКАЛЬНІ ТА НЕФІСКАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ПОДАТКІВ. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Фіскальні та нефіскальні функції, які реалізуються через податки, що складають податкову систему, повинні гармонізуватися з основними принципами соціально-економічної системи, і вони повинні бути внутрішньо сумісними в рамках системи. Це означає, що цілі, які переслідуються за допомогою єдиного податку, не повинні суперечити цілям інших податків. Податкова система має функціонувати як податкова система, яка зосереджується на забезпеченні доходу державі, щоб вона могла правильно виконувати свої завдання. Багато цілей, вбудованих в податки, створюють непотрібні ускладнення і, на жаль, сприяють тому, що податки не виконують свої функції задовільно.

У нинішній ситуації польський законодавець стикається з важким завданням вносити зміни до податкової системи таким чином, що він усвідомив функцію фіскальної політики. Це має сприяти ефективному управлінню та структурним змінам. Тому необхідно аналізувати поточні функції податків та оцінити їх ефективність у існуючій податковій системі. Політики повинні використовувати досягнення науки, які встановили діагноз у цьому відношенні та усунули невідповідності та помилки. Необхідно чітко сказати, що податкова система повинна не лише виконувати короткострокові економічні та соціальні цілі, а перш за все - підпорядковувати потребам державного бюджету. На жаль, будь-які зміни, внесені в податках, були - і залишаються - спеціальними та не планованими. Це пов'язано з потребами державного бюджету, що відображає варіанти політики. Політичний фактор набуває особливого значення, коли ви намагаєтесь реформувати податкову систему. Включення декількох функцій для реалізації податкової системи призводить до їх взаємного виключення.

Ключові слова: податки, функції держави, функції податків, податкова система

Аннотация

Пйотр Мозіловські

ФИСКАЛЬНЫЕ И НЕФИСКАЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ НАЛОГОВ. ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Фискальные и нефискальные функции, которые реализуются через налоги, составляющих налоговую систему, должны гармонизироваться с основными принципами социально-экономической системы, и они должны быть внутренне совместимыми в рамках системы. Это означает, что цели, которые преследуются при помощи единого налога, не должны противоречить целям других налогов. Налоговая система должна функционировать как налоговая система, которая сосредотачивается на обеспечении дохода государству, чтобы она могла правильно выполнять свои задачи. Много целей, встроенных в налоги, создают ненужные осложнения и, к сожалению, способствуют тому, что налоги не выполняют свои функции удовлетворительно.

В нынешней ситуации польский законодатель сталкивается с трудной задачей вносить изменения в налоговую систему таким образом, что он осознал функцию фискальной политики. Это должно способствовать эффективному управлению и структурным изменениям. Поэтому необходимо анализировать текущие функции налогов и оценить их эффективность в существующей налоговой системе. Политики должны использовать достижения науки, которые установили диагноз в этом отношении и устранили несоответствия и ошибки. Необходимо четко сказать, что налоговая система должна не только выполнять краткосрочные экономические и социальные цели, а прежде всего - подчинять потребностям государственного бюджета. К сожалению, любые изменения, внесенные в налоги, были - и остаются - специальными но не планируемыми. Это связано с потребностями государственного бюджета, отражает варианты политики. Политический фактор приобретает особое значение, когда вы пытаетесь реформировать налоговую систему. Включение нескольких функций для реализации налоговой системы приводит к их взаимного исключения.

Ключевые слова: налоги, функции государства, функции налогов, налоговая система

Стаття надійшла до редакції 06.03.2017

УДК: 336.77

JEL Classification: E 510; G 210

© Євтух О.Т., 2016

evtuh_a@mail.ru

Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна», Луцьк

КРЕДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ НОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

На основі сучасної теорії фінансів запропоновано підхід до формування системи знань про кредит: від його суті, функцій, принципів і нормативів використання до фінансової стандартизації довірчо-відповідальних відносин у суспільстві.

Ключові слова: кредит, фінанси, стандартизація.

Постановка проблеми. Кредит і кредитні відносини відіграють важливу роль у житті людини. На перший погляд може здатися, що дані поняття специфічні та характерні тільки для окремої сфери людської діяльності – економіки, проте ширший аспект проблем дає уявлення про те, що кредит пронизує все суспільство і формує його соціально-економічний каркас.

Людина з самого народження вступає у кредитні (зобов'язальні та довірчі)¹ відносини зі своїми батьками, а з часом – і з іншими членами суспільства: людьми, організаціями, підприємствами, владою (державою) та інше. Кредитні відносини існують і в політиці – між тими, хто прагне до влади в державі, та її громадянами; у науці – між тим, хто поширює знання, і тими, хто їх одержує, і, звичайно, в економіці.

Більше того, кредит є основою нормування відносин людини з оточуючим її природним середовищем: людина, користуючись благами природи, вступає у боргові відносини з нею. На думку А. Шопенгауера, саме народження людини породжує питання про те, що "наше життя містить певну заборгованість" [1]. Ця заборгованість виявляється у зобов'язаннях *homo sapiens* перед природотворюючими силами, які надали їй певні блага, починаючи від користностей навколишнього середовища і закінчуючи особистими благами. Доречно пригадати вислів старогрецьких мудреців: "Кредит такий же старий, як і саме людство".

Отже, кожна людина, як і все суспільство, пов'язана з іншими людьми та природою через кредит і не може існувати без зобов'язаних відносин. У зв'язку з цим кредит (борг) здавна є основним поняттям не тільки в економіці, але і в інших цивільно-правових і духовно-етичних сферах людського спілкування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами довіри (віри) і відповідальності

займалися та займаються як учені (філософи, соціологи, правознавці, психологи, політологи та економісти), так і представники різних конфесій і люди художньої творчості (письменники, сценаристи та ін.) В цьому, на наш погляд, проявляється особлива риса кредиту, що робить його загальнолюдською і міжнауковою категорією. Істотний внесок у розвиток концепції зобов'язань, відповідальності, віри і довіри внесли такі видатні особистості, як: Хома Аквінський, Давид Юм, Мартін Лютер, Іммануїл Кант, Артур Шопенгауер, Адам Сміт, Кнут Віксель, Карл Маркс, Йосип Шумпетер, Бруно Гільдебрант, Том Тук, Джозеф Пінта, Федір Достоєвський, Георг Зіммель, Микола Реріх, Тарас Шевченко, Лев Толстой, Іван Франко, Микола Бунгета інші.

У сучасний період часу проблемами боргу як духовного, філософсько-психологічного та економічного поняття займалися Віктор Франкл, Френсис Фукуяма, Кароль Войтила, Карл Поппер, Олександр Мень, Серж Московичі, Джозеф Стіглец, Джон Ролзта інші.

Серед вчених країн постсоціалізму можна відзначити таких, як В. Канке, І. Пессель, М. Ямпольський, Е. Жуков, Р. Кравцова, Б. Войтешенко, Б. Раушенбах, Ю. Пахомов, В. Лагутін, М. Савлук, А. Чухно, А. Гальчинський та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на величезну кількість праць за даним напрямом досліджень, ми не тільки не маємо сьогодні загальної наукової теорії кредиту - у нас відсутній системний підхід до розв'язання проблем, які пов'язані з цією важливою категорією.

Формулювання цілей статті. Такий стан справ, на наш погляд, зумовлений тим, що в сучасній науці існує диференціація наукових пошуків, яка, з одного боку, сприяє поглибленню досліджень проблеми, з іншого – існуючий розрив зв'язків між науками не забезпечує всебічного підходу до проблеми і якісного її розв'язання. У зв'язку з цим, на думку ряду

¹ Прим. авт. Кредит (лат. *credium*) - борг, позика. Довіра/ віра (лат. *credo*) - основа слова кредит.

учених, "міждисциплінарний аналіз останнім часом став не просто академічною програмою, що народилася в кабінетній тиші, а нагальною необхідністю"[2]. Більше того, абстрактно-логічні підходи, які сьогодні переважають у сучасній науці, можуть привести дослідника до помилкових поглядів на предмети і явища, що можна пояснити таким простим прикладом. Якщо зробити проекцію стакана на чотири площини, то на бічних площинах він виглядатиме як прямокутник, а знизу і зверху - як круг. Абстрактний аналіз даних проекцій, без образного бачення предмета, поза сумнівом, сформує помилкову думку: стакан складається з двох кругів і двох прямокутників. Таке "плоске", спотворене мислення, на жаль, ще має місце в сучасних суспільних науках. Безсумнівно, що при дослідженні механічної моделі в індустріальну епоху абстрактно-логічний підхід у науці досить ефективний. Що ж до розв'язання проблем наукового пізнання суспільних явищ в інформаційну епоху, то тут важливо забезпечити єдність аналітичного і образного способів мислення.

У зв'язку з цим ми в даній роботі зробимо спробу закладення основ для подолання недоліків у дослідженні кредиту. Цього можна досягти на основі синтезу економічних знань із знаннями інших суспільних наук.

Викладення основного матеріалу дослідження. Виконання цього завдання доцільно здійснювати крізь призму сучасних фінансів.

Сьогодні монетарна наука досягла найбільших результатів у пізнанні проблем кредиту, що проявляється ось у чому.

По-перше, знання суті грошей, законів і принципів їх використання дає можливість чіткіше висвітлити різні сторони кредиту: від його суті до основних норм (принципів) його формування. Водночасчас сучасні гроші, що за своєю суттю є кредитом [3], на думку Г. Зімеля, "являють собою ту частину нормативних відносин, яка ними ж і встановлюється в суспільстві"[4].

По-друге, здатність грошей відображати кількісно суспільні відносини зробила останні більш раціональними і надійними. Монетарні підходи забезпечили ідентичність і відмінність багатьох боргових відносин. Гроші звели, образно кажучи, якісні сторони кредиту (його суть і принципи) до кількісних показників.

Сьогодні розв'язок багатьох проблем з формування та виконання зобов'язань відбувається шляхом їх ідентифікації на основі фінансових вимірювань, а в цьому, з погляду сучасної науки, і полягає "пізнання і бачення

природи речей та явищ"[5].

Отже, гроші, з одного боку, абстрагують боргові відносини в економіці, надають їм об'єктивного характеру² і тим виявляють властиві їм правила, а з іншого – вони здатні їх вимірювати та встановлювати їм кількісні показники.

Отже, можна зробити висновок, що гроші зробили суспільну категорію кредиту більш науковою, а отже і більш дослідженою. Водночас ми не можна не помічати того, що фінансова наука, абстрагуючи боргові відносини, виявляючи і вимірюючи загальні закономірності, втрачає з поля зору особистість з її характерними особливостями, які, зрештою, і визначають ці боргові відносини.

Усе це викликало необхідність усебічного підходу до розробки теорії кредиту. У зв'язку з тим, що наукова думка і, перш за все, економічна ще не мають єдиного розуміння суті кредиту, ми викладемо свій погляд на цю важливу проблему.

Історично під кредитом розуміють борг, який виникає між членами суспільства. У економічній науці країн постсоціалізму кредит найчастіше розглядається ученими як економічні або грошові відносини, що виникають між кредитором і позичальником із приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та їх використання на умовах повернення і оплати. З нашої точки зору і на думку ряду інших учених, саме поняття "відношення" і все те, що з ним тісно переплітається (віра, надія, відповідальність, любов та ін.), є для науки відносно "розпливчастими поняттями", які сьогодні поки що важко, а в деяких випадках і неможливо, зробити предметом вимірювання [6;7;8;9].

Водночас ширший погляд на проблему дає можливість визначити суть кредиту як певні блага, надані в тимчасове користування (у борг). Таке розуміння кредиту, на наш погляд, робить його не тільки конкретним, легко вимірюваним і зрозумілим практикам-економістам, але й більш науковим (пізнавальним).

Блага завжди пов'язують із поняттям вартості. Вартість, як ми вже раніше відзначали, з одного боку, має кількісну (фінансову) складову, а з іншого – якісну. Якісна складова вартості відображає обмежену корисність предмета або явища, яку використовує людина і суспільство для задоволення потреб. При цьому обмежені блага людина, підприємство та суспільство можуть збільшувати тільки шляхом надання їх тим, хто їх потребує, на певних принципах, у тому числі і на принципі взаємкредитування.

² Прим. авт. Більш детально питання об'єктивізації суспільних відносин на основі грошей дивіться там же.

Отже, кредит (борг) як економічне і загальнонаукове поняття являє собою обмежену корисність (вартість), яка надається тим, хто її потребує, на зворотно-зростаючих умовах. Блага, що надаються на таких умовах, можуть бути як в матеріальних, так і нематеріальних формах, і для ефективного використання ми повинні завжди надати їм економічну оцінку. Таким інструментом оцінки є гроші. На жаль, суспільство поки що не навчилося оцінювати в грошах усі зобов'язання.

Вивчення кредиту як суспільного явища – достатньо складна справа. Для глибшого наукового пізнання предмета дослідження і пошуку шляхів ефективного управління кредитним процесом ми пропонуємо використовувати теорію нормування, яка була описана нами раніше. Ця теорія дає нам можливість виявити певні норми та нормативи, що забезпечують пізнання процесів, явищ і ефективно управління ними. Необхідність визначення норм і нормативів є завданням будь-якої теорії. Не виняток і теорія кредиту, яка висвітлює, окрім суті кредиту, ще й певні закономірності, принципи та методи роботи з ним.

Розглянемо принципи формування кредиту. Як відомо, фінансова наука озброює нас певними принципами кредитування, які умовно можна поділити на загальноекономічні (прибутковість, надійність) і спеціальні (платність, цільове призначення, забезпеченість, поворотність і терміновість). Проведений нами аналіз свідчить, що на даний період часу ще недостатньо описані та систематизовані загальнонаукові принципи утворення і виконання боргових відносин. Зробимо спробу заповнити цю прогалину.

Необхідність розвитку продуктивних сил вивела з часом кредитні відносини за рамки окремої общини і додала їм ширшого характеру. Кредит став надаватися не тільки на основі родових традицій релігійних зв'язків, а стали все більше враховуватися ділові якості людини: її здібності, навички, моральність та ін. На підставі такого підходу почали широко використовувати поняття "довіра", яке в подальшому стало основною умовою надання кредиту.

Не випадково в основі латинського слова кредит лежить корінь *credo* – віра, що є основою об'єднання людей і створення фундаменту для довірчих відносин у суспільстві. Довіра стала певним фундаментом для утворення перших фінансово-кредитних товариств у Новому Вавилоні та Стародавній Греції та для формування системи зобов'язань в інших сферах людської діяльності.

Такий підхід дає можливість зрозуміти, що

слово "довіра" якнайповніше відображає основоположне правило кредитування. Без довіри не можна надавати кредит, будувати обов'язкові відносини, тому ми не можемо погодитися з професором Ф. Фукуяма, який зазначав, що довіра - це "побічний продукт соціальних норм". На нашу думку, довіра - це одна з найважливіших соціальних норм і основний принцип кредитування. Для забезпечення ширшого погляду на дану категорію пропонуємо назвати основоположний принцип кредитування словосполученням "довіра-відповідальність", яке глибше за змістом порівняно з фінансовим поняттям "кредитоспроможність". Доповнюючи слово довіра словом відповідальність, ми забезпечуємо органічний взаємозв'язок двох сторін кредитного процесу.

Довіра і відповідальність - це категорії багатьох суспільних наук[4;11;12], які мають пряме відношення до формування взаємкредитного суспільства, що забезпечує багатство людини і нації[9;10;11;12]. У тих країнах, де громадяни виявляють високу відповідальність, вища довіра в суспільстві, сильніше розвинені кредитні відносини, вищий розвиток цивілізації. Прикладом таких країн є Японія, Німеччина, США та ряд інших.

Від чого залежить рівень довірчо-відповідальних відносин у суспільстві? Це складне питання, яке вимагає спеціального розгляду. На думку ряду учених[5;9;10], основними чинниками формування цих відносин є природні чинники (вроджені якості людини, природні умови її проживання, наявність природних благ у країні та ін.), духовне і громадянське виховання. Важливу роль у формуванні відповідальності у людини має рівень усвідомлення нею свого призначення на Землі. При цьому категорії духовності, моралі та моральності складають основу формування довірчо-відповідальних відносин не тільки в сім'ї, але і у всьому суспільстві: науці, політиці та економіці. Не випадково релігійні норми моралі є одними зі складових державної політики будь-якої цивілізованої країни світу. Наприклад, у США вони знайшли своє відображення не тільки в правових і громадянських нормах, але й у написах на національних грошових знаках (напис на монетах: *INGODWETRUST*).

Великий вплив на формування довірчо-відповідальних відносин здійснює єднання членів суспільства не тільки на основі релігійної віри, а й на основі віри в успіх загальної справи на рівні сім'ї, корпорації та всієї нації. Яскравим прикладом віри в успіх загальної справи членів суспільства є історичний досвід розвитку Німеччини у середині XIX століття, Японії на

початку XX століття і сучасного Китаю. Практика свідчить, що віра в загальну справу, так званий "корпоративний дух", створює основу для розвитку взаємо-кредитного суспільства. Наприклад, в Японії при найнижчій процентній ставці по банківських депозитах у світі (0,1-0,25 %) [13] населення (порівняно з населенням інших країн) велику частину своїх доходів вкладає в депозити комерційних банків.

Єдність свідомості, як правило, формується на національних особливостях і релігії. Проте в історії є приклади, коли багатонаціональні держави, які проводять політику космополітизму, мають могутні взаємокредитні суспільства. Такою державою є Сполучені Штати Америки. У цій країні живуть люди багатьох національностей, що сповідають різні релігії, і, будучи дуже різними, вони у своїй більшості демонструють високі довірчо-відповідальні відносини. Велика роль у цьому належить розвиненій національній фінансово-кредитній системі і, перш за все, міцному вторинному ринку зобов'язань.

Американський досвід взаємокредитування є основою політичної та економічної стабільності в країні, добробуту нації й спонукальним мотивом до високоефективної праці, відповідального відношення її громадян до справ, навколишніх людей і природи. Кредит формує у американців фінансове мислення³, яке за своєю природою міжнаціональне і космополітичне. Релігії в цій країні об'єднані через гроші, кредит і економічну потужність США. Аналогічною дорогою сьогодні починають рухатися і спільноти європейських країн.

Даний приклад свідчить, що в країнах із розвиненими фінансовими механізмами вже не довірчо-відповідальні відносини формують кредит, а, навпаки, сам кредит, як фінансовий інструмент, формує довірчо-відповідальні відносини і об'єднує націю.

Процес нормування кредитних відносин, окрім визначення принципів кредитування, вимагає встановлення і їх кількісних показників (нормативів)⁴, дотримання яких забезпечує найбільшу капіталізацію благ. Кредитоспроможність позичальника вимірюється різними показниками - як загальноприйнятими фінансовими стандартами DCR і LTR, так і менш відомими. При цьому відзначимо, що якщо норми кредитування є достатньо стабільними, то

нормативи найбільш схильні до змін. Кількісні показники норм великою мірою залежать від рівня розвитку довірчо-відповідальних (економічних) відносин у суспільстві. Наприклад, загальноприйнятий показник платоспроможності підприємства (відношення власного капіталу до його активів) у Японії не нижче 20 %, в Німеччині - 30 %, в Англії - 40 %. Для економіки України його значення складає близько 50 %.

Нормативи, як правило, застосовуються не тільки для оцінки відповідальності позичальника, але і для управління його якістю, тобто для підвищення його відповідальності. Для управління якістю позичальника використовуються різні нормативи, але найбільш уживаними є: LTR (співвідношення розміру власного капіталу до величини інвестицій). Іншим важливим показником, який використовується для оцінки і управління відповідальністю позичальника, є LTV (співвідношення величини кредиту до величини вартості застави). У практиці кредитування розвинених в економічному відношенні країн показники LTR і LTV можуть бути різними, але, як правило, в межах сталих параметрів (LTV < 70 %, LTR > 30 %).

Однією з основних функцій кредиту є *функція розвитку багатства*. Кредит, як ми раніше відзначали, розвиває здібності та прагнення людини ефективно використовувати блага, що є джерелом багатства суспільства. Перерозподільча і капіталоутворююча функції кредиту, про які вже немало написано, є похідними від функції багатства. На наш погляд, ці функції найбільше відображають природу кредитних відносин та їх взаємозв'язок із законом вартості.

До функцій кредиту ми також можемо віднести і його здатність створювати так званий "*ефект синергії*".

В умовах довіри людей до організацій, підприємств і суспільства у останніх виникає можливість при відносно малих власних коштах одержувати відносно великі активи. Дане явище подібне до ефекту синергії. Наприклад, високий рівень довірчо-відповідальних відносин японців дозволяє їх корпораціям на кожну одиницю вкладень власних засобів одержати п'ять одиниць додаткових активів. Для України даний показник (коефіцієнт синергії - Кс) більш ніж в два рази менший. Найбільший коефіцієнт синергії є в сучасних банківських системах, де норматив довіри (платоспроможності) дає можливість на кожну частину власного капіталу одержати двадцять чотири частини позичкових коштів.

Практика показує, що фінансово-кредитні підприємства найбільше володіють ефектом

³ Прим. авт. Більш детальне формування фінансового мислення і монетарної культури див. у другій главі книги.

⁴ Прим. авт. Даний підхід до нормування в економіці, на наш погляд, дозволяє у визначеній мірі органічно поєднати образне й абстрактно-логічне мислення.

синергії, що ще раз підтверджує пріоритет фінансового підходу до проблеми формування загальної теорії кредиту. Ефект синергії має місце не тільки у фінансово-господарській, а і в інших сферах діяльності людини.

Важливо, що ефект синергії тим вищий, чим більше членів суспільства вступають у довірчо-відповідальні відносини. При цьому найбільший результат у зростанні вартості утворюється там, де вищі кількісні та якісні показники кредиту, похідним якого є коефіцієнт синергії.

Наступна функцією кредиту – *функція взаємодопомоги*. Учасники кредитних відносин допомагають один одному в збільшенні вартості, яку вони мають в своєму розпорядженні. Природа даної функції ґрунтується на принципі використання вартості. Даний принцип полягає в бажанні і прагненні людини давати блага іншим людям. Відзначимо, що надання благ у суспільстві повинно здійснюватися на ринкових умовах і дії закону еквівалентності грошей, які й забезпечують зростання багатства всіх учасників кредитного процесу.

Якщо подивитися на питання кризь призму фінансів, то дана функція кредиту найчіткіше проявляється в роботі суспільств взаємодопомоги, які активно почали формуватися в Європі у середині XIX століття. Особливо яскраво функція взаємодопомоги відображена в роботі англійських домобудівних суспільств і німецьких будівельних ощадних кас, про що ще на початку XX століття писав приват-доцент Санкт-Петербурзького університету В. Святловський.

Як ми вже вище відзначали, одна з найважливіших функцій кредиту – *духовна*. Дана функція кредиту в умовах фінансової синхронізації довірчо-відповідальних відносин у суспільстві може не діяти, якщо буде порушений пріоритет норм кредитування над його нормативами.

Розглядаючи проблеми суспільств з перехідними економіками, стає очевидною важливість і необхідність формування норм довірчо-відповідальних відносин у цих країнах. Формування таких норм у суспільствах країн постсоціалізму є найважливішим завданням не тільки для практиків, політиків, економістів, юристів і педагогів, але й для вчених.

З проведеного нами аналізу стає очевидним, що дана робота повинна здійснюватися по двох основних напрямках.

Перший напрямок – це духовно-етичні та правові заходи виховально-примусового характеру, які повинні пронизувати всі верстви суспільства і соціальні формування: сім'ю,

навчальні заклади, підприємства та організації. Дуже важливо, щоб приклад високих стандартів довірчо-відповідальних відносин у суспільстві показували, перш за все, керівники всіх рівнів і рангів. Особлива роль у формуванні поведінки та свідомості всіх громадян суспільства належить сучасній освіті, яка повинна формувати новий світогляд людей на основі всебічного розвитку логічного і образного способів мислення.

Другий напрямок – фінансово-економічний, найбільш дієвий у ринкових умовах господарювання. Найважливіша умова формування в суспільстві довірчо-відповідальних відносин – свобода демократичного вибору і, перш за все, в господарській діяльності. Без економічної свободи на основі нормування відносин між усіма суб'єктами ринку неможливе створення взаємодопомоги, ефективної банківської системи і ринку цінних паперів, які інтегрують суспільство.

У сучасній економіці довірчо-відповідальні відносини починаються з довіри до національної або міжнародної грошової одиниці. Паперові гроші, не кажучи вже про електронні, є кредитом, тому довіра до національної валюти багато в чому визначається діями урядів і результатами грошово-кредитної політики центральних банків із забезпечення її стабільності. Дані питання вже освітлювалися нами і були розглянені у працях інших учених. Важливо відзначити, що стабільність національної валюти сприяє зростанню довіри між членами суспільства не тільки в господарській, а й в інших сферах діяльності людини. Це свідчить про те, що монетарна культура в сучасному суспільстві програмує людей на підсвідомому рівні.

Що ж стосується формування довірчо-відповідальних відносин на основі боргових зобов'язань між суб'єктами господарювання (юридичними і фізичними особами), то дана проблема розглянена у попередній статті.

Проведений нами аналіз свідчить, що рівень розвитку довірчо-відповідальних відносин у суспільстві багато в чому визначається рівнем розвитку ринку цінних паперів і, перш за все, зобов'язань на пред'явника. На думку В. Зомбарта, кредитні відносини знаходять "своє чисте вираження лише в папері на пред'явника" [14]. Розв'язання проблем формування високоефективного вторинного ринку зобов'язань і, перш за все, похідних фінансових інструментів найважливіше і в той же час одне із найскладніших завдань сучасної економіки, тому даній проблемі доцільно присвятити окрему статтю.

Підводячи підсумки вищесказаного

відзначимо, що теорія кредиту включає не тільки суть понять, функцій, але і норми та нормативи, що забезпечують синхронізацію людських відносин.

Поза сумнівом, що стандартизація і синхронізація всіх сторін діяльності людини на основі фінансів є проблемою всіх країн, де склалася відносно розвинена монетарна культура.

У країнах постсоціалізму дана проблема знаходиться на найнижчому етапі свого розв'язання. Для України важливо якомога швидше вийти на рівень фінансово-кредитних відносин у США, Японії, і не допустити тих недоліків, які мають місце у ряді розвинених країн, а саме: вираженого абстрагування людських відносин. Запорукою цього є

забезпечення пріоритету норм над нормативами в свідомості людини, що слугує основою усвідомлених духовно-етичних і правових взаємовідносин.

Висновки. Грошове нормування довірчо-відповідальних відносин у суспільстві здійснюється вже не одну сотню років, але в інформаційну епоху даний процес розвиватиметься вищими темпами. У зв'язку з цим уже сьогодні потрібні глибокі теоретичні розробки і практичні кроки в розв'язанні проблем удосконалення фінансової стандартизації та синхронізації кредитних відносин людини з суспільством і природою.

Список літератури

1. Шопенгауэр А. Об утверждении воли к жизни [Текст]. Собрание сочинений в 6 т. Т. 2. / А. Шопенгауэр - М.: Терра, 2001.
2. Капица С. П. и др. Синергетика и прогнозы будущего [Текст]/ С. П. Капица, С. П. Кудюмов, Г. Г. Малинецкий. - 3-е изд. - М.: Едиториал УРСС, 2003.
3. Чухно А. Переростання товарно-грошового господарства у товарно-кредитне [Текст]/ Чухно А.// Економіка України. - 1998. - № 2. - С. 4-13.
4. Simmel G. The Philosophy of Money [Текст]/ G. Simmel - New York, NY, 2004.
5. Московичи С. Машина, творящая богов [Текст]./С. Московичи- М. : Центр психологии, 1998.
6. Гроші та кредит [Текст] / За ред. М. Савлука. - К.: КНЕУ, 2002.
7. Деньги. Кредит. Банки [Текст]/ Под ред. Е. Жукова. -М.: Юнити, 2002.
8. Гроші та кредит [Текст] / За ред. Б. Івасива. - Тернопіль: Карт-Бланш, 2000.
9. Фукуяма Ф. Великий разрыв [Текст]/ Ф. Фукуяма- М.: ООО "Издательство АСТ", 2001.
10. Канке В. А. Этика ответственности. Теория морали будущего. [Текст]/ В. А. Канке- М.: Логас, 2003.
11. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації [Текст]/ Г. Йонас- К.: Лібра, 2001.
12. Савлук М. Довіра населення як чинник ефективної банківської діяльності [Текст]/ Савлук М. // Вісник Національного банку України. - 2003. - № 8.- С. 8-10.
13. Бок З. К. Экономика Японии. Какая она? [Текст]/Бок ЗиКоу- М.: Экономика, 2002.
14. Зомбарт В. Евреи и хозяйственная жизнь [Текст] /В. Зомбарт - К.: МАУП, 2003.

References

1. Schopenhauer, Arthur (2010), *On the Will in Nature*, Translated by Karl Hillebrand, CreateSpace Independent Publishing Platform.
2. Kapytsa, S. P., Kudiumov, S. P. and Malynetskiy, H. H. (2003), *Synerhetyka u prohnoz budushcheho* [Synergetics and prognosis of a Future], Series Synergetics from Past to Future. Edytoryal URSS, Moscow.
3. Chukhno, A. (1998) "Transformation of Monetary-Crediting System to Asset-Crediting System", *Ekonomika Ukrainy*, Issue 2, pp. 4-13.
4. Simmel, G. (2004), *The Philosophy of Money*, NY, New York.
5. Moscovici, S. (1988), *La machine à faire des dieux*, Fayard, Paris.
6. Savluk, M. (2002), *Hroshi ta kredyt* [Money and crediting], in Savluk, M. (ed.), KNEU, Kiev.
7. Zhukov, E. (2002), *Denhy. Kredyt. Banky* [Money. Crediting. Banking], in Zhukov E.(ed.), Yunyty, Moskow.
8. Ivasyv, B. (2000), *Hroshi ta kredyt* [Money and crediting] in Ivasyv, B..(ed.), Kart-Blansh, Ternopil.
9. Fukuyama, F. (2000), *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*, Touchstone, New York.
10. Kanke, V. A. (2003), *Etyka otvetstvennosti. Teoryia moraly budushcheho* [Ethics of Responsibility. The Theory of Future Morality], Logas, Moskow.
11. Jonas, H. (1984), *The Imperative of Responsibility: In Search of Ethics for the Technological Age*, University of Chicago Press, Chicago.
12. Savluk, M. (2003) "The trust in a Society as a Factor of Banking Business Effectiveness", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, Issue 8.- pp.8-10.
13. Bok, Z. K. (2002), *Ekonomyka Yaponyy. Kakaia ona?* [Japan Economics. What is it like?], Ekonomyka, Moskow.
14. Sombart, Werner (2001): *The Jews and Modern Capitalism*, Batoche Books, Kitchener.

КРЕДИТ СКВОЗЬ ПРИЗМУ СОВРЕМЕННЫХ ФИНАНСОВ

На основе современной теории финансов предложен подход к формированию системы знаний про кредит: от его сущности, функций, принципов и нормативов использования, до финансовой стандартизации доверительно-ответственных отношений в обществе.

Ключевые слова: кредит, финансы, стандартизация.

Summary

Alexander Evtuh

CREDIT THROUGH THE PRISM OF MODERN FINANCIAL THEORY

Credit theory take an important place in economic theories, and forms a scientific base for business relations. Any person, the same as any enterprise, are connected with other economic agents via credit relations.

In the article, we research the credit theory, taking the norming theory as a scientific basis. We suggest that responsibility and reliance are the main forces, which promote economic development and civilization growth. These factors increase credit relations in a country, and these relations, as a result, develop an economic power of a country.

Any process, including crediting, have to be built on a scientific background. As the norming theory insist, that background have to include scientifically proven principles and norms. We overlook economic norms, such as LTV ratio, DCR, and others, research credit functions. As a result of the scientific work, we propose a concept of finance standardization of relationships in the economy.

Keywords: credit, finance, standartization.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2017

© Легкоступ І.І., Брязкало А.Є., 2017

legkostup@list.ru

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянені теоретичні та практичні аспекти фінансової децентралізації в Україні, наголошено на її актуальності та перспективності. На основі статистичних даних досліджені процеси децентралізації в історичній ретроспективі, виявлені основні тенденції. Наведено переваги проведення фінансової децентралізації в сучасних умовах України.

Ключові слова: фінансова децентралізація, бюджетна автономія, місцеві бюджети, власні доходи.

Постановка проблеми. В Україні протягом багатьох років центр прийняття управлінських рішень, здебільшого, знаходився в одній інституції, завдяки чому склалася пряма фінансова залежність територій від центрального органу управління. Тому, для ефективної зміни функціональної та фінансової організації в країні, необхідно активно впроваджувати такий процес як децентралізація. Фінансова децентралізація особливо ефективна у період гострої дефіцитності державних фінансів, а саме цей процес відбувається зараз в Україні. Від фінансової децентралізації залежить дієвість фінансової системи в цілому, зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів, а також підвищення рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми й особливості процесу фінансової децентралізації, її організаційні аспекти розглядаються в наукових працях В.Л. Андрущенко, О.М. Бориславської, В.В. Зайчикової, О.П. Кириленко, І.О. Луніної, О.М. Москаленка, К.В. Павлюк, І.Я. Чугунова, В.Я. Швець та інших науковців. Серед іноземних дослідників цього напрямку можна виділити Ш. Бланкарта, Т.В. Грицюк, О.А. Гришанову, В.І. Лексіна, В. Оутса, Ч. Тібу, В.Б. Христинко, А.В. Швецова та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на дослідженість окремих питань фінансової децентралізації, існують деякі проблеми, зокрема, розподіл повноважень та фінансів між рівнями влади, принципи та послідовність процесу децентралізації, які вивчені недостатньо та потребують більш прискіпливої уваги.

Формулювання цілей статті. Головною метою є визначення сутності фінансової децентралізації, аналіз зарубіжного досвіду в цьому напрямі, порівняння показників державного та місцевого бюджетів, а також окреслення проблем проведення децентралізації на Україні і пошук ефективних шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Фінансова децентралізація – це часткове перенесення повноважень та функцій щодо мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів з центрального рівня управління на рівень адміністративно-територіальних одиниць. В результаті процесу фінансової децентралізації місцеві органи влади отримують додаткові фіскальні повноваження, яких до цього часу були позбавлені з різних причин.

В останні десятиріччя відбувається демократизація усіх складових державного життя. Цей процес не оминув і фінансову сферу. Оскільки Україна в 1996 році приєдналась до Європейської хартії про місцеве самоврядування, то вона була вимушена збільшити відокремленість місцевого самоврядування від державної влади. Фінансова децентралізація особливо ефективна у період гострої дефіцитності державних фінансів. А саме цей процес відбувається зараз в Україні. Від фінансової децентралізації залежить дієвість фінансової системи в цілому, зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів, а також підвищення рівня життя населення.

Зростання державних витрат, низькі економічні показники, залежність від центральної влади і зростання впливу ідей вільного ринку переконали уряди різних країн децентралізувати свою діяльність, щоб підвищити самостійність і відповідальність регіонів, укласти договори з приватними фірмами, що працюють на ринку, повністю приватизувати виконання деяких послуг тощо.

Взагалі, децентралізація являє собою передавання владних повноважень від органів центральної влади до органів регіонального рівня та органів самоврядування. Існує багато видів децентралізації, але основні з них – адміністративна, економічна та політична. Більш детально вони представлені в табл. 1.

Види та форми децентралізації

Вид децентралізації	Форми децентралізації
Адміністративна	Деконцентрація Делегування
Економічна	Лібералізація Роздержавлення Фіскальна децентралізація
Політична	Демократизація Деволуція

Крім цього, децентралізація може бути представлена у двох виглядах: регіональна і муніципальна [1]. Децентралізація знаходить своє відображення у різних аспектах державних фінансових відносин: формі державного устрою; структурі центрального, регіонального та місцевого права; у схемах розподілу функцій між органами влади [2, с. 85].

Важливим аспектом децентралізації є наближення місцевої влади до населення, тобто формуються канали зв'язку, які дозволять громадянам висловити свої інтереси. Таке «спілкування» підвищить підзвітність місцевої влади своїм громадянам. Процес децентралізації призводить до помітного скорочення бюджетного дефіциту, збереження та стимулювання ринків.

Коли місцеві органи влади володіють самостійністю, вони, з одного боку, отримують більше стимулів до збільшення доходів, але при цьому не зможуть перейти певні межі акумуляції ресурсів. З іншого боку, вони більш дієвіше витратять кошти, оскільки повністю залежать від платників податків і в змозі більш точно визначити місцеві потреби у суспільних благах.

Перевагами децентралізації є [3, с.12]: зміцнення демократичних процедур; час і місце прийняття рішення відповідають очікуванням з боку громадськості; реалізація рішення відбувається за участі суб'єкта прийняття рішення або під його відповідальність; підвищення ефективності діяльності органів місцевої влади завдяки передачі повноважень на місце; прозорість і відкритість процедур прийняття рішення та процесу його реалізації, що призводить до підвищення ефективності адміністративної діяльності, виявлення помилок,

джерел їх походження тощо; зміцнення інноваційного потенціалу при прийнятті владних рішень; мінімізація бюрократизму; гнучкість процесу виконання відповідних функцій, що дозволяє швидше пристосуватися до зовнішніх та внутрішніх змін; об'єктивна оцінка результатів прийнятих і реалізованих рішень. Потенційна гнучкість щодо їх покращення, вдосконалення, виправлення помилок тощо.

Для багатьох країн Європи поштовхом для розвитку децентралізації стали такі процеси, як розпад у 1991 році Радянського Союзу і, на противагу, створення Європейського Союзу у 1993 році. Крах Радянського Союзу спричинив усунення його впливу на значну кількість країн Європи, а це сприяло розвитку демократії. Паралельно з цим явищем розпочався процес розширення кордонів Європейського Союзу шляхом вступу до нього нових країн-членів.

Ще одним важливим фактором, що сприяв децентралізації багатьох європейських країн (у тому числі України) стало те, що вони підписали, а також ратифікували Європейську хартію місцевого самоврядування. В Україні хартія була підписана 6 листопада 1996 року, а ратифікована парламентом 15 липня 1997 року. Отже, ратифікувавши Хартію, Україна взяла на себе обов'язки використовувати місцеві фінансові ресурси згідно з принципами демократизації, децентралізації та фінансової незалежності місцевих органів влади.

Процеси фінансової децентралізації в країнах Європейського Союзу та Україні можна проаналізувати через динаміку зміни показників видатків держави за рівнями влади у відсотках до ВВП. Статистична інформація щодо цих процесів наведена у табл. 2.

**Загальні державні видатки зарубіжних країн та України
за рівнями влади (у відсотках до ВВП)**

Країни	Центральний уряд		Органи місцевого самоврядування		
	Роки	1995 р.	2012 р.	1995 р.	2012 р.
Англія		32,6	35,5	11,8	13,2
Франція		44,9	44,6	9,5	11,5
Норвегія		32,6	29,2	18,3	14,8
Португалія		37,1	42,5	4,8	7,0
Швеція		41,5	26,3	24,6	25,0
Італія		39,7	34,7	12,9	15,2
Греція		44,3	49,3	1,9	3,0
Фінляндія		43,4	32,9	19,0	22,0
Данія		27,4	21,4	31,9	36,2
Україна		27,1	25,6	17,5	13,6

Для об'єктивного порівняння України з іншими країнами взято лише унітарні держави. Для більшості унітарних країн показник частки видатків центрального уряду у ВВП зменшився, крім Греції, Португалії та Англії, там відбулося незначне його збільшення. Найбільше показник централізованих видатків зменшився у Швеції, Данії та Фінляндії. В Україні також відбулося незначне послаблення централізації видатків, їх частка зменшилась на 2,5% [2, с.86].

Разом зі зменшенням централізованих видатків одночасно зросли децентралізовані видатки, тобто видатки органів місцевого самоврядування. Але ця тенденція не стосувалася України досліджуваного періоду. За 1995 - 2012 роки частка місцевих видатків у ВВП зменшилась на 3,9 %.

У попередні роки в Україні спостерігалось посилення централізації управління. Такий підхід не можна засуджувати, тому що він був спричинений до певної міри кризою та проведенням певних реформ. Проте на сьогодні така система вичерпала себе і стала тіткою гальмувати процес розвитку економіки. Тепер в Україні проводиться процес децентралізації місцевих фінансів, проте це неможливо зробити миттєво. Залишається важливою сильна цілеспрямована політика центрального уряду, а органи на місцях – усе такі ж виконавці. Саме тому можна сказати, що Україні і досі властива централізована модель формування бюджетних доходів місцевих органів влади.

Така ситуація недопустима, тому що місцеві бюджети є джерелом фінансування багатьох державних видатків, у тому числі і соціального напрямку. Отже, це свідчить про низьку якість фінансування соціальних благ населення.

Основною метою бюджетної децентралізації є забезпечення економічних та інших умов для політичної свободи та справедливості, розвиток демократичного суспільства. Ефективно розроблена політика бюджетно-фінансової децентралізації має зміцнювати місцеву автономію і сприяти підвищенню політичної відповідальності, економічної ефективності, відкритості управлінських рішень. Саме тому першочерговими завданнями на даний момент стають не тільки перегляд і зміни структури податків і трансфертів. Необхідне збільшення ролі місцевих органів влади в управлінні розвитком регіонів, посилення їх активності у залученні інвестицій.

Внутрішньополітичний розвиток держави та зовнішня ситуація навколо України загострили питання децентралізації влади – передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління. Децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів розвинути місцеве самоврядування, активізувати населення для вирішення власних потреб та інтересів, звузити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання держапарату і його матеріальних придатків – армію, міліцію тощо.

Для підвищення ступеня децентралізації можна також залучити додаткові джерела доходів, що збільшить частку місцевих бюджетів. Пропонуємо взяти до уваги податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) і податок на прибуток підприємств.

Зараз 25 % надходжень ПДФО потрапляють до Державного бюджету, 15 % - до обласних бюджетів і 60 % - до бюджетів міст обласного значення та районів. У міст районного значення, сіл і селищ ПДФО забрали. Утім, якщо міста, села та селища об'єднуються, вони отримують аж 60 % надходжень ПДФО. Столиця залишає тепер собі 40 % ПДФО, а 60 % віддає державі (у столиці зареєстровані найбільші податкові агенти щодо ПДФО). Податок з процентів і військовий збір повністю надходять до Державного бюджету. Якщо ж весь ПДФО залишати у місцевих бюджетах, то це призведе до набагато більшої незалежності місцевих фінансів.

Якщо ж говорити про податок на прибутки підприємств (крім комунальних), то наразі аж 90

% його йде до державного бюджету, тобто пропорція виглядає так 90:10.

З останні 3 роки зросли обсяги надходження з усіх видів податків, крім податку на прибуток підприємств. Так, у 2015 році до державного бюджету надійшло 34,8 млрд. грн., що на 5,2 млрд. грн. менше, ніж в попередньому році. Якщо розглядати надходження податку в розрізі його окремих складових, то помітно, що зменшили сплату коштів підприємства всіх секторів, крім державних. Для поліпшення стану місцевих фінансів можна змінити пропорції розподілу цього податку на користь місцевих бюджетів. А це призведе до збільшення надходжень від податку, а також до збільшення незалежності місцевих фінансів.

Вплив цих заходів на фінансову автономію місцевих фінансів в Україні показано в табл. 3.

Таблиця 3

Доходи державного та місцевих бюджетів та їх частка у зведеному бюджеті

Роки	2013	2014	2015
Доходи			
Зведений бюджет, млрд. грн.	442,8	445,9	652,0
Державний бюджет, млрд. грн.	337,6	354,8	531,5
- частка у доходах зведеного бюджету, %	76,2	77,8	81,5
Місцеві бюджети, млрд. грн.	105,2	101,1	120,5
- частка у доходах зведеного бюджету, %	23,8	22,2	18,5
Державний бюджет за вирахуванням ПДФО і податку на прибуток підприємств, млрд. грн.	308,9	329,5	510,2
- частка у доходах зведеного бюджету, %	69,7	73,9	78,2
Місцеві бюджети з додатково включеними ПДФО і податком на прибуток підприємств, млрд. грн.	133,9	116,4	141,8
- частка у доходах зведеного бюджету, %	30,3	26,1	21,8

Як бачимо, при можливості зарахування ПДФО і податку на прибуток підприємств повністю до місцевих бюджетів, їх питома вага у зведеному бюджеті значно зростає. А це у свою чергу призведе до зменшення трансфертів, зростання незалежності місцевих фінансів та пришвидшення децентралізації.

Для України процес фінансової децентралізації на сучасному етапі є дуже важливим. Фінансова система Радянського Союзу була побудована на засадах економіки адміністративно-командного типу, внаслідок чого була у вищій мірі централізованою. Усі важливі питання вирішував центральний уряд, а місцеві органи влади формували власні фінансові ресурси за схемами та правилами, встановленими та спущеними згори. Після одержання незалежності нашою державою у 1991 році якісних змін на ліпше не відбулось. Органи місцевого самоврядування залишилися

позбавленими можливості вводити власні податки і збори, крім дозволених Верховною Радою, а більша частина їх доходів формувалась за рахунок закріплених загальнодержавних доходів і трансфертів із Державного бюджету. Цікаво, що до початку 2000-х років фінансова система України була більше децентралізованою, ніж після цього.

Протягом двох десятиліть частка офіційних трансфертів з Державного бюджету у доходах місцевих бюджетів зростала і досягла у 2015 році майже 60 відсотків. І це при тому, що Україна ще у 1996 році приєдналась до Європейської хартії місцевого самоврядування.

Тепер фінансова децентралізація стала не лише однією із цілей економічних реформ, а і засобом демократизації суспільства, відновлення миру та злагоди у державі. Про це заявив, зокрема, генеральний секретар Ради Європи Турб'єрн Ягланд на засіданні в рамках доповіді

«Децентралізація в Україні: досягнення і перспективи»: «Багатьом, як в Україні, так і в міжнародному суспільстві відомо, що ці реформи бдуть мати безпосередній вплив на стабільність, демократію, права людини і верховенство закону. <...> Ми твердо впевнені, що надання децентралізації інклюзивної, контитуційної основи сприятиме процесу примірення і допоможе об'єднати країну» [4]. За його словами, останні опитування показують, що більше двох третин громадян України очікують від децентралізації зниження рівня корупції, а також покращення суспільних послуг.

До реальних, а не декларативних кроків в цьому напрямі, закликають Україну не лише зовнішні сили, а і вітчизняні громадські організації. Зокрема, до Верховної Ради у січні 2017 року з вимогою прийняти пакет законопроектів з децентралізації звернулась Асоціація органів місцевого самоврядування.

Заходи в напрямі податкової децентралізації у 2016 році дали місцевим громадам 50 млрд.грн. додаткових поступлень. Даний факт був проголошений урядом як одне зі своїх досягнень. Логічно, що якщо збільшуються доходи місцевих громад, то відповідні трансферти до їх бюджетів повинні були б зменшитись принаймні наполовину. Проте статистичні дані свідчать про зворотне: разом із додатковими надходженнями в цьому періоді зросла і сума додаткових дотацій і субвенцій на 21 млрд.грн. Згідно з планом надходжень, у 2017 році ситуація навряд чи покращиться, оскільки уряд запланував ще 55 млрд.грн. трансфертів із Державного бюджету понад аналогічний обсяг 2016 року. З такими темпами зростання частка офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів до кінця поточного року може зрости до 60 відсотків [5].

Відрізнялись і темпи зростання доходів місцевих бюджетів по регіонах: від 8,4 відсотка у Донецькій області до 32,8 відсотка у Полтавській області.

Кроки по об'єднанню громад, що відбуваються в останні роки, не поліпшують загальну ситуацію із децентралізацією, оскільки вирішують лише окремі питання місцевого значення, зокрема покращують фінансовий стан приєднаних бюджетів. Проте у стратегічному плані такі заходи ситуацію із наповненням місцевих бюджетів та їх фінансовою

самостійністю не покращують. Отже, необхідно вжити реальні заходи, які якісно наблизять принципи формування місцевих фінансів до європейських стандартів, у т.ч.:

- дозволити встановлювати на місцях додаткові місцеві податки і збори, які не дублюють подібні загальнодержавні надходження;

- залишати 100 відсотків податку на прибуток та податку з доходів фізичних осіб за місцевими бюджетами;

- бюджетні процеси на місцевому та загальнодержавному рівні необхідно відокремити один від одного. Складання та прийняття місцевого бюджету не повинно залежати від термінів та умов прийняття Державного бюджету. Сума одержаних дотацій повинна бути наперед відомою, гарантованою та враховуватись у проекті бюджету.

Висновки. Процес децентралізації відіграє одну з ключових ролей у процесі розвитку української економіки. Саме вона допоможе розв'язати низку значних економічних проблем, а саме:

- підвищить відповідальність представників територіальних громад та місцевих керівників;

- збільшить місцеву фінансову ініціативу у пошуку додаткових джерел доходів;

- зменшить кількість трансфертів з державного бюджету, скоротить взаємні фінансові потоки між державним та місцевими бюджетами;

- зменшить дефіцитність бюджетів тощо.

Фінансова децентралізація є одним із головних шляхів до процвітання регіонів та громад. Адже, збільшивши власні ресурси місцевих бюджетів та забезпечивши чесний перерозподіл податків, які були зібрані з підзвітної території, можна забезпечити ефективне виконання завдань та обов'язків місцевого самоврядування, забезпечити розвиток регіону та задовольнити потреби його мешканців.

Передача частини повноважень до органів місцевого самоврядування зацікавить їх у нарощенні власної доходної бази бюджету, пошуку шляхів додаткового фінансування, буде стимулювати до більш ефективного витрачання та розподілу належних фінансових ресурсів.

Список літератури

1. Цурканова І.О.// Сутність та особливості централізації та децентралізації органів влади в Україні/ І.О. Цурканова // Наукові праці. Політологія. – 2014. №185(197).

2. Нікіфоров П.О. Фінансове забезпечення економічного зростання в Україні: стан, тенденції та перспективи: монографія / за ред. П.О.Нікіфорова. – Чернівці : ЧНУ, 2015. – 384 с.

3. Бориславська О. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України/ О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко, та ін.// Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» - DESPRO. – К.: ТОВ «Софія», 2012. – 128 с.

4. Децентралізація в Україні pomojet' ob'edinit' stranu - Sovet Evropy // [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://podrobnosti.ua/2158604-ukraine-neobhodimo-zakreplenie-reform-po-detsentralizatsii-sovet-evropy.html>.

5. Условно успешная децентрализация. За чей счёт живут регионы // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.liga.net/opinion/319643_uslovno-ushpeshnaya-detsentralizatsiya-za-chey-schvet-zhivut-regiony-.htm.

References:

1. Tsurkanova I.O. (2014), "The nature and characteristics of centralization and decentralization of bodies of power in Ukraine", *Naukovi pratsi. Politolohiia*, №185(197).

2. Nikiforov P.O., (2015), *Finansove zabezpechennia ekonomichnoho zrostannia v Ukraini: stan, tendentsii ta perspektivu: monohrafiia*, [Financial providing of the economy growing in Ukraine: the state, tendencies and prospects : monograph], Chernivtsi: ChNU, Ukraina.

3. O. Boryslavska, I. Zaverukha, E. Zakharchenko and in., (2012), *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskykh krain ta perspektivu Ukrainy*, [Decentralization of public authority: European

experience and prospects of Ukraine], *Shveitsarsko-ukrainskyi proekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini»*, DESPRO, Kyiv, TOV «Sofia».

4. Decentralization in Ukraine will help unite the country - the Council of Europe, (2017), available at: <http://podrobnosti.ua/2158604-ukraine-neobhodimo-zakreplenie-reform-po-detsentralizatsii-sovet-evropy.html>, (Accessed 15.04.17).

5. Conditionally successful decentralization. At whose expense live the regions, (2017), available at: http://www.liga.net/opinion/319643_uslovno-ushpeshnaya-detsentralizatsiya-za-chey-schvet-zhivut-regiony-.htm, (Accessed 15.04.17).

Аннотация

Ігорь Легкоступ, Анна Брязкало

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ФИНАНСОВОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Рассмотрены теоретические и практические аспекты финансовой децентрализации в Украине, сделан акцент на ее актуальности и перспективности. На основе статистических данных исследованы процессы децентрализации в исторической ретроспективе и выявлены основные тенденции. Представлены преимущества проведения финансовой децентрализации в современных условиях Украины.

Ключевые слова: финансовая децентрализация, бюджетная автономия, местные бюджеты, собственные доходы

Summary

Igor Legkostup, Anna Briazkalo

TOPICAL ISSUES OF FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE

The article considers theoretical and practical aspects of financial decentralization in Ukraine, with emphasis on its relevance and prospects. On the basis of statistical data the processes of decentralization in historical perspective and identifies the main trends. The benefits of the financial decentralization in modern conditions of Ukraine.

In Ukraine, for many years the focus of managerial decision-making, for the most part, was in the same institution, which has developed direct financial dependence of the territories from the Central government. Therefore, for effective changes in the functional and financial organizations in the country, it is necessary to actively implement such a process as decentralization. Financial decentralization is particularly effective in the period of acute scarcity of public Finance, and it is this process that is happening now in Ukraine. From fiscal decentralization depends on the effectiveness of the overall financial system, strengthening financial base of local budgets, as well as improving the standard of living of the population.

The main goal of fiscal decentralization is the provision of economic and other conditions for political freedom and justice, the development of a democratic society. Effectively developed a policy of fiscal decentralization should reinforce local autonomy and to promote political accountability, economic efficiency and openness of administrative decisions. That is why the priority task at the moment are not only about revision and changes in the structure of taxes and transfers. Necessary to increase the role of local authority in managing the development of regions and increasing their activity in attracting investment.

Keywords: fiscal decentralization, fiscal autonomy, local budgets, own revenues

Стаття надійшла до редакції 03.03.2017

УДК: [336.531.2 + 336.714] (477)
JEL Classification: E 270, F 350

© Сайчук Н.В., 2017

nataliya.sainchuk@gmail.com

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Предметом дослідження статті є інвестиційний клімат в Україні в сучасних політичних та економічних умовах. Мета статті - виявлення проблем іноземного інвестування та визначення шляхів подолання негативних та посилення позитивних чинників залучення іноземних інвестицій в економіку України. Визначено основні проблеми залучення іноземних інвестицій у національну економіку, досліджено стан інвестиційного клімату в Україні за міжнародними рейтинговими оцінками. Методологія проведення роботи базується на розробці практичних рекомендацій для підвищення ефективності інвестиційного клімату України. Результатами роботи є система пропозицій, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості національної економіки.

Ключові слова: іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, рейтинги міжнародних організацій.

Постановка проблеми. Економіка України вкрай потребує припливу інвестиційних ресурсів, які є запорукою системного розвитку матеріально-технічної бази, стимулювання конкуренції на ринку, підвищення рівня зайнятості, розбудови соціальної інфраструктури. Залучення іноземних інвестицій, крім того, призводить до структурних зрушень і ремісії національної економіки, упровадження новітніх технологій та стандартів, зарубіжного організаційного й управлінського досвіду, поліпшення платіжного балансу, комплексного використання ресурсів, зниження рівня залежності від імпорту. Тому аналіз сучасних тенденцій руху прямих іноземних інвестицій в економіку нашої країни, визначення чинників і закономірностей їх впливу на рівень інвестиційного клімату та перспектив активізації інвестиційного процесу в державі зумовлюють актуальність проведених досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам залучення іноземних інвестицій, дослідження інвестиційної привабливості економіки України й підвищення її конкурентоспроможності присвячено чимало праць вітчизняних та іноземних учених-економістів, серед яких можна виділити Я.М. Бондаренка, О. В. Гаврилюка, А.П. Гайдуцького, Ю.В. Герасименка, А.І. Сухорукова, С.В. Козловського, Т.В. Майорову, А.С. Музиченка, А.А. Пересаду, С.О. Шосталь, М. Дулі, Дж. Харда й інших.

Виділення невирішених раніше часток загальної проблеми. Незважаючи на значні результати наукових досліджень у галузі управління процесами іноземного інвестування, не дістали достатнього розвитку питання

залучення іноземних інвестицій за умови сучасної економічної і політичної криз.

Формування цілі статті. Метою статті є виявлення проблем іноземного інвестування та визначення шляхів подолання негативних і посилення позитивних чинників у залученні іноземних інвестицій в економіку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна трансформація вітчизняної економіки відбувається у складних умовах, які характеризуються поглибленням зовнішніх і внутрішніх ризиків. У 2014-2015 рр. Україна зайняла перше місце у світі за темпами падіння ВВП (6,5 %), випередивши такі країни, як Лівія, Макао і Екваторіальна Гвінея [1]. Отже, без зростання надходжень інвестицій та їх ефективного використання неможливо забезпечити відновлення вітчизняної економіки. З огляду на це виникає актуальна необхідність у пошуку нових можливостей для залучення інвестицій в Україну.

У рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік, опублікованому компанією BDO, Україна за рік піднялася на 20 позицій [2]. Україна в рейтингу розташовується на 89 місці і входить до переліку країн, що показали найвище зростання за рік, нарівні з Білоруссю і Латвією. У 2014 році наша країна займала 109 місце.

У рейтингу легкості ведення бізнесу, що його укладає Світовий банк, Україна посіла 83 місце і поліпшила свої позиції на 4 пункти порівняно з минулим роком.

У доповіді Doing Business 2016 відзначається, що ключовою реформою, яка сприяла підвищенню рейтингу України, є спрощення реєстрації бізнесу. Так, у сфері реєстрації підприємств Україна посіла 30-те

місце та покращила свої позиції на 40 пунктів порівняно з минулим роком. В Україні скорочено час на реєстрацію підприємства платником податків і скасовано збір за державну реєстрацію бізнесу.

Це найвищі результати за останні роки (рис. 1). Зазначимо, що у 2015 році Україна разом із Болгарією і Румунією входить до трійки лідерів країн Східної Європи за потенціалом

внутрішнього ринку, випередивши такі країни як Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Молдова, Росія і Білорусь. За рівнем потенціалу виробничої база наша країна п'ята серед країн Східної Європи. Отже, можна впевнено стверджувати, що Україна має вагомий потенціал для залучення додаткових прямих іноземних інвестицій, насамперед з країн ЄС.

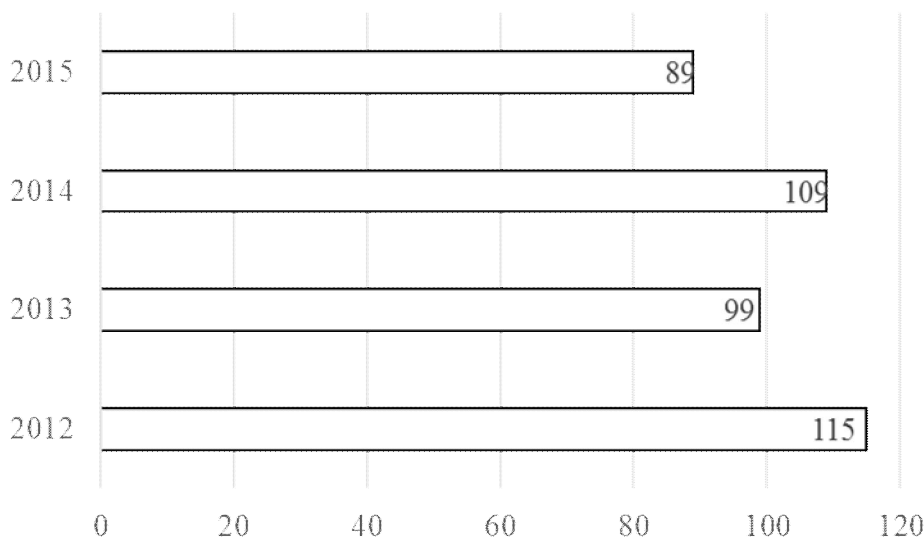

Рис. 1. Місце України у світі за рівнем інвестиційної привабливості*

*Сформовано на основі даних BDO IBC Overall ranking [Електронний ресурс] / BDO. – Режим доступу: <http://www.bdo-ibc.com/index/global-comparison/overall-index/>

Україна досить тісно пов'язана з ринком країн ЄС, в який було експортовано 27 % від загального експорту товарів і послуг, а імпортовано – 37 %. Цей ринок другий за обсягами для України після сукупного ринку країн СНД [3]. Окрім того, країни ЄС для України є стратегічним інвестиційним партнером (рис. 2). Адже ними в економіку України залучено 79,0 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій у середньому за 2011-2015 рр. Зокрема, найбільші обсяги інвестицій надходили з Кіпру, Німеччини, Нідерландів, Австрії, Великої Британії, Франції, Швейцарії та Італії. А Україна понад 90 % прямих інвестицій спрямовували в країни ЄС (93,7 % у середньому за 2011-2015 рр.) [4].

Однак, ведучи мову про рух інвестицій між Україною і ЄС, необхідно відзначити наявність проблеми відтоку українського капіталу в офшорні зони для мінімізації податків і адміністрування в разі розміщення акцій на зовнішніх ринках. Серед країн ЄС офшорною зоною є Кіпр. Так, на цю країну відводилось у

середньому за 2011-2015 рр. 29,4 % прямих іноземних інвестицій в Україну та 91,6 % прямих іноземних інвестицій з України. Фактично, в Україні здебільшого відбувався приріст не реальних прямих іноземних інвестицій, а приріст обсягів репатріації капіталу, тобто капіталу, який був свого часу виведений з економіки України. А це ставить під сумнів ефективність використання таких прямих іноземних інвестицій. В останні роки в Україні внаслідок зростання ризиків інвестиційної діяльності почала формуватися тенденція до скорочення інвестування економіки [5]. Так, у 2014 році падіння обсягів капітальних інвестицій становило 12,2 %, але вже у 2015 році було їх збільшення на 24,5 %. Обсяги прямих іноземних інвестицій (з наростаючим підсумком) у 2015 році були менше на 5,5 %, аніж у 2014 році. Серед регіонів України за цей період найбільше скорочення прямих іноземних інвестицій (з наростаючим підсумком) відбулося у Вінницькій, Сумській, Черкаській, Луганській, Донецькій і Кіровоградській областях.

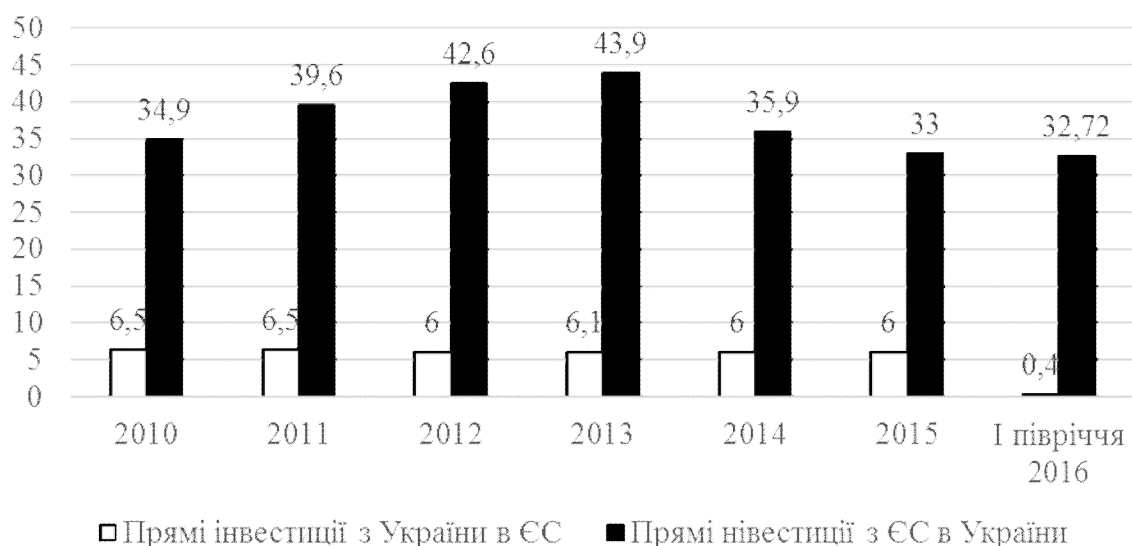

Рис. 2. Динаміка залучення прямих іноземних інвестицій між Україною і ЄС*

*Сформовано на основі даних Держкомстату

Експерти Heritage Foundation та The Wall Street Journal в розраховують Індекс економічної свободи (Heritage Foundation) і визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком необхідної громадянам захисту та підтримки свободи як такої». Серед основних

параметрів: бізнес свобода, торгова свободи, фінансова свобода, державні витрати, валютна свобода, інвестиційна свобода, фінансова свобода, права власності, свобода від корупції, свобода праці [2].

У таблиці 1 представлена позиція України за найважливішими міжнародними індексами, що характеризують інвестиційну привабливість України.

Таблиця 1.

Місце України у світових рейтингах, що характеризують інвестиційну привабливість країни, за період 2011-2015 рр.*

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	Відхилення 2015/2011
Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) (GCI)	82 (з 144)	73 (з 144)	84 (з 148)	76 (з 144)	79 (з 148)	-3
Індекс ведення бізнесу (The Doing Business)	149 (з 178)	152 (з 183)	137 (з 184)	112 (з 189)	96 (з 185)	+53
Індекс економічної свободи (Heritage Foundation)	163 (з 179)	161 (з 179)	163 (з 179)	155 (з 179)	162 (з 178)	-1

*Сформовано на основі [4-7]

За 2014-2015 рр. Україна опустилася з 76-го на 79 місце серед 140 країн світу. Нагадаємо, індекс конкурентоспроможності визначає здатність економіки зростати у довгостроковій перспективі. Складається з 114 показників, 2/3 яких – це результати опитування керівників бізнесу, 1/3 – статистична інформація. Серед складових індексу глобальної конкурентоспроможності найбільше позицій Україна втратила за показником макроекономічного середовища (мінус 29 позицій, 134 місце із 140 країн) та рівнем розвитку фінансового ринку (мінус 14 позицій, 121 місце) [8]. Показник макроекономічного

середовища погіршився, перш за все, через зростання інфляції. Показник рівня розвитку фінансового ринку погіршився, насамперед, через погіршення оцінок бізнесом можливості отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку (мінус 10 позицій, 118 місце) та регулювання фондового ринку (мінус 8 позицій, 135-е місце), а також зниження індексу захисту юридичних прав (мінус 6 позицій, 17 місце).

Також розглянемо позицію України серед інших країн світу за індексом ведення бізнесу за період 2009-2015 рр. у розрізі його складових: саме цей рейтинг найпопулярніший серед потенційних інвесторів (табл. 2).

**Позиція України в рейтингу за індексом ведення бізнесу
за період 2011-2015 рр. [8]**

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	Відхилення 2015/2014
Складність ведення бізнесу, загальна оцінка	149	152	137	112	96	-16
За субіндексами:						
- реєстрація підприємства	118	116	50	47	76	-29
- реєстрація власності	165	168	158	97	59	+38
- оподаткування	181	183	168	164	108	+56
- підключення до мережі електропостачання	169	166	170	172	185	-13
- виконання зобов'язань по контракту	44	44	45	45	43	+2
- відновлення платоспроможності	158	158	157	162	142	+20
- кредитування	21	23	24	13	17	-4
- дозвільна система у будівництві	182	182	186	41	70	-29
- міжнародна торгівля	136	144	148	148	154	-6
- захист прав інвесторів	108	114	127	128	109	+19

Особливу увагу привертає той факт, що в період тривалого конфлікту на Сході та складного економічного становища в країні за 2014-2015 рр. Україна змогла поліпшити свої позиції, про що і свідчать субіндекси Індексу ведення бізнесу. Основні позитивні зрушення відбулися за рахунок, насамперед, сплати податків (+56 позицій у рейтингу), реєстрації власності (+38 позицій), відновлення платоспроможності підприємств (+20 позицій) і, найголовніше для інвесторів, вперше за останні чотири роки збільшився показник захисту інвесторів (+ 19 позицій у рейтингу). Найбільше втратила позицій Україна за останній рік в частині реєстрації підприємств та отриманні дозволів на будівництво (- 29 позицій) [9]. Отже, за даними Всесвітнього банку, у рейтингу The Doing Business–2015, Україна зайняла 96 місце, це той рекорд, який вона не досягала за всі роки своєї незалежності, увійшовши у сотню країн. П'ятірка країн-лідерів за умовами ведення бізнесу у світі залишилася незмінною: Сінгапур, Гонконг, Нова Зеландія, США і Данія. Варто зазначити, що Сінгапур займає перше місце у рейтингу Doing Business сьомий рік поспіль [8].

На сьогодні Україна залишається серед країн з «репресованою економікою», згідно даних дослідників американського дослідницького центру The Heritage Foundation. У новому щорічному рейтингу країн щодо рівня економічної свободи – Індексі економічної свободи 2015 року – Україна посідала 162-е місце зі 178 країн, у звіті минулого року вона посідала 155-е місце [10].

Дослідники відзначають, що Україна погіршила свої позиції за вісьмома з 10 показників: найгірша ситуація з гарантіями прав власності, інвестиціями, управліннями державними витратами. Україна перебуває на

останньому місці з 43 країн Європи, її загальний бал нижчий, ніж загалом у світі [10]. Крім України, до списку країн з «репресивною економікою» входять ще 25 країн. Поряд з Україною в рейтингу – М'янма і Болівія. До групи «вільних економік» цього разу увійшли п'ять країн, які набрали понад 80 балів: Гонконг, Сінгапур, Австралія, Нова Зеландія і Швейцарія [10].

Отже, несприятливий інвестиційний клімат в Україні здебільшого зумовлений впливом внутрішніх ризиків, а не зовнішніх. Більше того, такі перепони розвитку інвестиційної діяльності як корупція, відсутність дієвих реформ судової системи, проблеми прав власності та захисту інвесторів, надмірний податковий тиск, не є новим для України. З року в рік ці питання залишаються відкритими і набувають хронічного характеру. Особливо чутливо на них реагують зовнішні інвестори, через що їх частка серед джерел фінансування інвестиційної діяльності в Україні залишається стабільно низькою упродовж багатьох років. Водночас для внутрішніх інвесторів такі перепони не дають можливість залучати інвестиції для розширення своєї діяльності, оновлювати основні засоби і впроваджувати нові технології.

Асоціація між Україною і ЄС (далі Угода) відкриває нові можливості для вітчизняних та іноземних інвесторів. Серед них модно виділити наступні.

1. Визначення нормативно-правової бази вільного переміщення не лише товарів, послуг, частково робочої сили, але й інвестицій. Україна і ЄС зобов'язані сприяти виконанню та подальшій лібералізації положень Угоди щодо полегшення руху капіталу (стаття 147 Глави 7 IV розділу Угоди) [11]. Зокрема, Україна зобов'язується щодо інших операцій на рахунку

операцій з капіталом і фінансовому рахунку платіжного балансу завершити лібералізацію операцій на рахунку операцій з капіталом і фінансовому рахунку платіжного балансу відповідно до рівня лібералізації країн ЄС (стаття 45 Глави 7 IV розділу Угоди). Ці заходи дозволять спростити умови здійснення інвестиційної діяльності для обох сторін і, відповідно, покращити інвестиційний клімат, що в сучасних умовах є гострою необхідністю.

2. Відкриття нових ринків для здійснення інвестиційної діяльності, зокрема можливість залучати інвестиції у найпривабливіші сфери господарювання з дешевою робочою силою та наявною сировиною. Згідно з планами Міжнародного центру перспективних досліджень [9], найімовірніше інвестори з країн ЄС будуть спрямовувати свої кошти в об'єкти таких сфер господарювання в Україні: фармацевтичне виробництво; оптову й роздрібну торгівлю; торгівлю транспортними засобами; виробництво жирів; виробництво інших харчових продуктів; виробництво напоїв; тютюнову промисловість; текстильну промисловість і пошиття одягу; операції з нерухомістю та діяльність у сфері інформатизації.

3. Налагодження тіснішої співпраці інвесторів та інвесторів з обох сторін. Окрім того, з відкриття зони вільної торгівлі збільшиться рівень конкурентної боротьби, що позитивно впливе на розвиток бізнес-середовища в регіонах України.

4. Отримання кредитів. Важливим є положення цієї Угоди про забезпечення вільного руху капіталу, пов'язано з наданням кредитів, які стосуються торговельних операцій, або з наданням послуг, в яких бере участь резидент однієї зі сторін, а також капіталу, пов'язаного з портфельними інвестиціями і фінансовими позиками та кредитами інвесторів іншої сторони. За допомогою цього в Україні у суб'єктів підприємницької діяльності розширюються можливості для отримання кредитів. Адже у структурі джерел фінансування інвестиційної діяльності в Україні 69,3 % становлять власні кошти підприємств і організацій і лише 10,2 % - кредити банків та інші позики.

5. Збільшення обсягів інвестицій з країн ЄС, обсягів двосторонньої торгівлі та, відповідно, збільшення надходжень валютних коштів. Досвід країн центрально-східної Європи, які вступили у зону вільної торгівлі з ЄС, демонструє зростання надходжень прямих іноземних інвестицій. Зокрема, серед країн-сусідів України в середньому частка прямих іноземних інвестицій у ВВП країн за три роки до і три роки після підписання становила: у Польщі – 1,0 % проти

2,4 %, Словаччині – 1,5 % проти 5,3 %, Угорщині – 4,8 % проти 7 %, Румунії – 0,6 % проти 1,75 % [12].

6. Створення умов для поліпшення технічного та технологічного стану вітчизняних підприємств. Це можливо як за рахунок прямих іноземних інвестицій з країн ЄС, так і спрощення доступу до якісної імпортової техніки та устаткування.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України при умові макростабілізації та проведення модернізації економіки сподівається на поживлення інвестиційної активності у 2016-2019 рр., у тому числі за рахунок інвесторів з країн ЄС. Так, за оптимістичним прогнозом Уряду України, обсяги прямих іноземних інвестицій зростуть у 2017-2019 рр. на 19,2 %. А згідно з песимістичним прогнозом, приріст іноземного капіталу у цих роках становитиме від 1,0 % до 1,9 % [12].

Оскільки лише за умови наростаючого приросту інвестицій можливий економічний поступ у країні, першочерговою вимогою є усунення причин погіршення інвестиційного клімату в регіонах України. Розвиток інвестиційної діяльності в Україні має базуватися на сучасних пріоритетах економічних перетворень, зазначених у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» [13]: інклюзивному зростанні, побудові відкритої конкурентної економіки, продовженні євроінтеграційного курсу, забезпеченні випереджального розвитку економіки на основі підвищення рівня технологічності, розширенні міжнародного співробітництва.

Висновки. На національному рівні для поліпшення інвестиційного клімату необхідно:

- забезпечити ефективність реалізації задекларованих реформ, зокрема у судовій, податковій системі, адміністративно-територіальному устрої;
- провести якісно нову інвестиційну політику;
- підвищити захист інвесторів та їх прав власності;
- поліпшити співпрацю між органами влади та інвесторами.

Отже, подальша активізація іноземного інвестування можлива лише за умов політичної стабільності, поживлення національної економіки та появи позитивних зрушень у відродженні виробництва. Для іноземних інвесторів першочергове значення мають стабільність і прозорість економіки країни в цілому. Світовий досвід показує, що основні

потоки коштів стратегічних інвесторів спрямовуються не стільки у місця, де створені максимальні пільгові умови, скільки у країни, економіка яких стабільно і послідовно розвивається на власній внутрішній основі. При запровадженні в життя стабілізуючих заходів та

реалізації оголошених керівництвом держави реформ, на наш погляд, будуть створені всі необхідні умови для покращення інвестиційного клімату держави і, відповідно, збільшиться потік прямих іноземних інвестицій уже в найближчій перспективі.

Список літератури

1. Гура А. О. Інвестиційний клімат в Україні: сучасний стан та напрями покращення [Текст] / А. О. Гура // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «Економіка». – 2015. – С. 188-196.
2. Кубах Т. Б. Інвестиційний клімат держави: теоретичний та практичний аспект [Текст] / Т. Б. Кубах // Ефективна економіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2604>
3. Дані Державної служби статистики України за 2011-2015 рр. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Офіційний сайт рейтингового агентства «Moody's» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moodys.ru/>.
5. Офіційний сайт рейтингового агентства «Fitch Ratings» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fitchratings.ru>
6. Офіційний сайт організації «Transparency International» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://transparency.org/>
7. Офіційний сайт «Світового банку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>
8. Чухай Г. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytingu-globalnoyi-konkurentospromo-zhnosti-2015>

9. Вплив створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України / Аналітичне дослідження // Міжнародний центр перспективних досліджень. – К., 2013. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/analytical_research.pdf
10. Україна – на 162-му місці в рейтингу економічних свобод. – Офіційний сайт Радіо Свобода. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26815953.html>
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами, з іншої сторони [Електронний ресурс].- Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf)
12. Україна: перспективи розвитку. Консенсус-прогноз / Вип. 38/2015. – Міністерство економічного розвитку та торгівлі. – 2015 . – 28 с. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>
13. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – 684 с. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLAN_NYA-2015_giper_new.pdf

References

1. Hura, A. O. (2015) "The investment climate in Ukraine: current situation and trends improved", *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H. S. Skovorody «Ekononika»*, pp. 188-196.
2. Kubakh, T. B. (2013) "The investment climate of the state: theoretical and practical aspects", *Efektivna ekonomika*. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2604>
3. Dani Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy za 2011-2015 rr. available at: www.ukrstat.gov.ua
4. Ofitsiynyi sait reytynhovoho ahentstva «Moody's» available at: <http://moodys.ru/>.
5. Ofitsiynyi sait reytynhovoho ahentstva «Fitch Ratings» available at: <http://fitchratings.ru>
6. Ofitsiynyi sait orhanizatsii «Transparency International» available at: <http://transparency.org/>
7. Ofitsiynyi sait «Svitovoho banku» available at: www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine
8. Chukhai, H., (2015) "Ukraine in the ranking of global competitiveness 2015". available at:

9. The impact of the FTA with the EU on the economy of Ukraine / Analitichne doslidzhennia // Mizhnarodnyi tsent perspektyvnykh doslidzhen. – K., 2013. - available at: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/analytical_research.pdf
10. Ukraine - 162 th place in the ranking of economic freedom. – Ofitsiynyi sait Radio Svoboda. available at: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26815953.html>
11. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union and its powers, on the other hand available at: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf)
12. Ukraine: prospects for development. Consensus forecast (2015) / vol. 38. – Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku ta torhivli, pp. 28.- available

at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>

13. Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche

Ukrainy v 2015 rotsi» (2015). – К.: NISD, pp.684 - available at:

http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLAN_NYA-2015_giper_new.pdf

Аннотація

Наталия Саинчук

ПРОБЛЕМАТИКА ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ

Предметом исследования статьи является инвестиционный климат в Украине в современных политических и экономических условиях. Цель статьи - выявление проблем иностранного инвестирования и определения путей преодоления негативных и усиления положительных факторов привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины. Определены основные проблемы привлечения иностранных инвестиций в национальную экономику, исследовано состояние инвестиционного климата в Украине за международными рейтинговыми оценками. Методология проведения работы базируется на разработке практических рекомендаций по повышению эффективности инвестиционного климата Украины. Результатами работы является система предложений, направленных на повышение инвестиционной привлекательности национальной экономики.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, рейтинги международных организаций.

Summary

Nataliya Sainchuk

PROBLEMS TO ATTRACT FOREIGN INVESTMENTS TO THE ECONOMY UKRAINE

The subject of the research paper is the investment climate in Ukraine in the current political and economic conditions. The purpose of the article - a problem of foreign investment and identify ways to overcome the negative and enhance the positive factors to attract foreign investment in Ukraine. Foreign investments play a significant role in the economic development of any country, regardless of its level of economic development. They help to attract new manufacturing technologies, market behavior, financial strategy and so on. It is particularly important to attract capital from highly developed countries. Therefore, in the article the basic problems of attracting foreign investments into the national economy, the state of the investment climate in Ukraine by international rating. The methodology of work is based on the development of practical recommendations to improve the investment climate in Ukraine. The results of a system of proposals aimed at improving the investment attractiveness of the national economy.

Keywords: foreign investment, investment climate, investment attractiveness ratings of international organizations.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2017

© Терлецька Н.М., Білоконь К.В., 2017

n.terlecka@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджено проблему забезпечення оптимального рівня автоматизації основних функціональних процесів Пенсійного фонду України; проаналізовано поточний стан автоматизації основних функціональних процесів на прикладі системи пенсійного забезпечення та зосереджено особливу увагу на їхній вразливості та вузькій сфері застосування. Досліджено процес створення Інтегрованої комплексної інформаційної системи Пенсійного фонду України з метою технологічного поєднання функціональних процесів, що передбачає інтеграцію всіх систем за рахунок єдиних системотехнічних рішень на центральному інформаційному рівні. Обґрунтовано необхідність поетапного переходу до промислової експлуатації інтегрованої комплексної інформаційної системи ПФУ в усіх його органах шляхом забезпечення функціонування загальносистемної програмної інфраструктури, а також її використання в рамках інших прикладних підсистем.

Ключові слова: система пенсійного забезпечення, автоматизована система обробки пенсійної документації, підсистема інтегрованої комплексної інформаційної системи, складові інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності організації.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій належний рівень автоматизації основних функціональних процесів Пенсійного фонду України розглядається як один з основних інструментів реалізації державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, забезпечення діяльності органів Пенсійного фонду України згідно із сучасними умовами розвитку суспільства, оптимального рівня інформаційного обміну з органами державного управління та суб'єктами системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти управління інформаційно-комунікаційною діяльністю організації досліджувалися та отримали наукове обґрунтування у працях таких авторів, як С.Блек, Р.Харлоу, Ф.Котлер, Б. ван Рулер, Д.Огілві, А.Сентер, П.Джексон, Б.Мільнер, Дж.Грюніг, В.Ехлінг, М.Мескон, Дж.Брум, С.Гагліп. На пострадянському просторі, зокрема, і серед вітчизняних науковців, аналіз моделей управління комунікаційною активністю організації відображено у працях А.Зверинцева, А.Литвинчука, Н.Морозової, Т.Орлової, Д.Поцілуєва, Г.Почепцова, В.Співака, Е.Суровцевої, О.Шубіна, Є.Пашенцева, В.Королько та інших. Проблеми інформаційного забезпечення організацій розглядають у своїх працях вітчизняні науковці І.Александров, В.Бебик, А.Берега, В.Вітлінський, А.Воронкова, В.Геєць, С.Глівенко, В.Гужва, В.Данилко,

К.Ковальчук, О.Кузьмін, М.Макарова, О.Мельник, В.Микитенко, Б.Мізюк, В.Орлов, Н.Подольчак, А.Шегда, Н.Шпак, І.Яремко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Протягом останніх років суттєво змінилися функції та повноваження Пенсійного фонду, що вплинуло на організацію його функціональних процесів. З 1 січня 2011 року в Україні запроваджено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та введено в дію Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування. У цьому ж році розпочато реформу пенсійної системи. У 2013 році адміністрування єдиного внеску передано органам Державної фіскальної служби України. У зв'язку з цим суттєво змінено інформаційні потоки забезпечення соціального страхування, джерела надходження даних та алгоритми їхнього опрацювання. Крім того, постійні зміни законодавства потребують підтримки автоматизації функціональних процесів у належному стані [1; 4; 6].

Разом з тим ухвалення якісних управлінських рішень потребує відповідних аналітичних даних, а це вимагає створення єдиного центрального масиву актуальних даних і центральної інформаційно-аналітичної системи. Їхня відсутність породжує формування різноманітної адміністративної звітності, значна кількість якої перевантажує систему органів Пенсійного фонду додатковими видами робіт, інформаційними потоками, знижуючи загальну ефективність його діяльності в цілому.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження впливу сучасних інформаційних технологій на ефективність інтегрованої інформаційно-аналітичної системи пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автоматизація функціональних процесів системи пенсійного забезпечення України відбувалася неодноразово, а поступово, з їхнім упровадженням у практичну діяльність. На сьогодні практично всі функціональні процеси з використання високотехнологічних програмних продуктів автоматизовано.

Проаналізуємо поточний стан автоматизації основних функціональних процесів на прикладі об'єкта дослідження, вказаного у назві статті, та зосередимо особливу увагу на їхню вразливість та вузьке застосування. Основними засобами автоматизації процесів призначення, перерахунку та виплати пенсій є два програмних продукти - комп'ютерна програма «Автоматизована система обробки пенсійної документації на базі комп'ютерних технологій» (АСОПД/КОМТЕХ-W) та Підсистема Інтегрованої комплексної інформаційної системи (ІКІС) – «Автоматизована система призначення і виплати пенсій деяким категоріям громадян» (ПВП-ДКГ). АСОПД/КОМТЕХ-W – основне робоче місце фахівців підрозділів системи пенсійного забезпечення, яка реалізована як для централізованої системи виплати пенсій, так і для децентралізованої системи. Рівнем збереження та обробки актуальної інформації є обласний та районний рівні. Обласні та центральні бази даних формуються за рахунок агрегації районних баз даних через певні інтервали часу, а тому стає можливим використання дещо застарілих технологічних рішень. Недоліком цього продукту є DOS-платформа, що виключає її інтеграцію з іншими системами.

ПВП-ДКГ забезпечує автоматизацію процесів призначення, перерахунку та виплати пенсій особам, звільненим з військової служби, та деяким іншим особам. Це – централізована система, яка використовує інтернет-технології, доступ до якої здійснюється через корпоративну телекомунікаційну мережу передавання даних та обміну голосовим трафіком Пенсійного фонду України [6].

Ведення обліку застрахованих осіб автоматизовано інтегрованими інформаційними системами персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб та системою ведення облікових карток застрахованих осіб, тобто централізованими системами, які базуються на використанні інтернет-технологій. У сучасних

умовах практично завершено перенесення інформації з різних систем збереження даних до єдиної центральної бази обліку даних про застрахованих осіб. Зазначені системи використовують єдині системотехнічні засади ІКІС. Процес інтеграції з іншими системами можливий, однак у сучасних умовах активно не застосовується.

Для автоматизації обліку сплати страхувальниками страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів використовуються Система «Автоматизоване робоче місце обліку сплати страхових внесків» (АРМ ОССВ), Система «Автоматизоване робоче місце обліку сплати єдиного внеску» (АРМ ОССВ-2), Центральне сховище даних обліку сплати страхових внесків (ЦС ОССВ), Центральне сховище даних обліку сплати єдиного внеску (ЦС ОССВ-2, ЦР ОССВ).

АРМ ОССВ та АРМ ОССВ-2 децентралізовані, дані зберігаються на районному рівні. Зазначені програми використовують застарілі технологічні рішення. ЦС ОССВ, ЦС ОССВ-2, ЦР ОССВ - централізовані системи, побудовані на інтернет-технологіях, що взаємодіють з районними АРМ ОССВ, ОССВ-2.

Опрацювання звернень громадян та ведення загального діловодства автоматизовано програмним забезпеченням електронного документообігу «Атлас-ДОК», яке використовує застарілі технологічні рішення та практично не використовує сучасні технічні рішення електронного діловодства, є суто прикладним та вузько застосовуваним.

Автоматизація бюджетних операцій забезпечення процесів фінансування пенсій здійснюється набором програм, створених на базі Microsoft Access. З метою передачі інформації банківським установам використовується більш сучасне та захищене програмне забезпечення клієнт-банк. Зазначене програмне забезпечення не інтегроване, дані є децентралізованими. При веденні обліку кадрів та бухгалтерського обліку використовується спеціалізоване програмне забезпечення, яке також не інтегровано з іншими системами.

Велика кількість (більше десяти) неінтегрованих інформаційних систем свідчить про безсистемність застосування засобів автоматизації на загальнодержавному рівні, адже автоматизація функціональних процесів відбувалась незалежно від інших, механізми інформаційної взаємодії систем не передбачалися, оптимізація інформаційних потоків не проводилася.

З метою технологічного поєднання всіх функціональних процесів розпочато створення Інтегрованої комплексної інформаційної системи Пенсійного фонду України (ІКІС ПФУ). Архітектура ІКІС передбачає інтеграцію всіх систем за рахунок єдиних системотехнічних рішень на центральному інформаційному рівні. Проте, процес інтеграції не завершено, як не завершено централізацію інформаційних систем. Разом з тим актуальність та потреби у взаємодії децентралізованих інформаційних систем з централізованою системою обліку відомостей про застрахованих осіб (реєстром застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування) постійно зростає.

Розподілені прикладні системи допускають можливість наявності у однієї особи декількох виплатних рахунків (здійснення виплат) в різних районах (областях). Крім того, функціонування на районному рівні виплатної інформаційної системи при наявності інструментів безпосереднього доступу до баз даних має ризики, пов'язані з навмисним неконтрольованим втручанням до бази даних з метою спотворення даних, у тому числі – з корисливою метою.

Більшість інформаційних потоків, що обслуговують ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, побудовано на централізованому принципі отримання та формування інформації. Наявність децентралізованих систем потребує обміну інформацією з районними базами даних. Використання таких технологій потребує відповідних ресурсів. Перераховані вище інформаційні ресурси складають інтегровану інформаційно-аналітичну систему пенсійного забезпечення.

Засоби автоматизації різних функціональних процесів не завжди можуть взаємодіяти між собою, що потребує багаторазових переносів даних, ускладнює проведення аналізу та порівняння даних. Децентралізовані технології та відсутність єдиного інформаційного середовища потребують трансформації даних – багаторазових процедур передавання інформації з їхньою трансформацією між різними рівнями та різними системами, що несе в собі максимальну загрозу для ненавмисного (помилкового) або навмисного (зловживання) пошкодження або втрати.

Незлагодженість і неузгодженість автоматизації функціональних процесів на загальнодержавному рівні у сфері пенсійного забезпечення призвела до відсутності єдиних принципів та стандартів зберігання і обробки

інформації, дублювання інформації на різних рівнях, відсутності єдиного інформаційного простору та, як результат, наявності великої кількості незахищених інформаційних потоків. Наприклад, наявність децентралізованих технологій призвела до втрати баз даних про пенсіонерів, їхній страховий стаж, як це неодноразово мало місце під час подій у Криму та в зоні АТО.

Розповсюджені технології обробки інформації та створена корпоративна телекомунікаційна мережа дозволяють виконувати технологічні операції всіх функціональних процесів централізованими інформаційними системами та в єдиному інформаційному просторі, мінімізувавши всі наведені вище ризики. Усе це потребує зміни принципу побудови інформаційних систем і обробки даних.

Операційні й аналітичні ланки технологічних підсистем функціонують на базі корпоративної телекомунікаційної системи, яка забезпечує актуалізацію інформації, доступ до неї інформаційних кіосків та повноцінний обмін у всіх органах Пенсійного фонду по всій території України. Використання даних підсистем характеризується певними набором принципів і методик техніко-економічного аналізу, економіко-математичних розрахунків і моделювання ризиків.

Існуючі в досліджуваній організації комп'ютерні мережі та засоби інформаційної взаємодії впроваджувалися одночасно з розширенням функціональних повноважень та розвитком Пенсійного фонду України в цілому. Разом з тим, рівень підтримки стану технічної бази є вкрай низьким. Так, наприклад, сьогодні близько 80% робочих станцій працюють понад 10 років та є технічно-, технологічно- та морально застарілими. Швидкісні лінійно-матричні принтери та інші пристрої, що використовуються для друку виплатних відомостей, вичерпали свої ресурси, а технічна підтримка виробниками зазначеної категорії обладнання практично згорнута.

Відсутність системного підходу до формування технічної бази у подальшому може призвести до ризиків зриву процесів призначення, виплати пенсій та друкування виплатних документів. Розподілені автоматизовані системи потребують значних фінансових ресурсів на дублювання технологій в кожному районному або обласному вузлі обробки інформації, що призводить до значних видатків.

Підтримка технологій, сконцентрованих на районному рівні, потребує наявності

кваліфікованих фахівців – адміністраторів систем. Необхідність у таких фахівцях потребує відповідних ресурсів та пов'язана з ризиком частой зміни кадрів, внаслідок невисокої оплати праці. Закцентуємо увагу на тому, що нечітко визначені функції, права та обов'язки адміністраторів із забезпечення життєздатності інформаційно-аналітичних систем і баз даних. Нерозвинені засоби моніторингу стану інформаційно-телекомунікаційної системи фонду, а наявні фрагментарні елементи не дають достовірної інформації про загальний стан працездатності інформаційно-аналітичних систем та основних вузлів.

Висновки. Проаналізувавши аналітичні прийоми й особливості використання інформаційних технологій у діяльності об'єкта дослідження, можемо зробити висновок про те, що надзвичайно широке використання високотехнологічних ІТ-продуктів у підвідомчих управліннях та, водночас відсутність їхньої взаємодії може призвести до виникнення ризиків та помилок у роботі організації. Головним завданням подальшого

удосконалення інформаційних технологій у діяльності установ Пенсійного фонду України є поетапний перехід до промислової експлуатації ІКІС ПФУ у всіх його органах шляхом забезпечення функціонування загальносистемної програмної інфраструктури, а також її використання в рамках інших прикладних підсистем. Все це дозволить, з одного боку, підвищити ефективність аналітичного забезпечення управлінської діяльності та внутрішньосистемного менеджменту, а з другого – забезпечити високу якість надання державних послуг із пенсійного забезпечення. Саме тому на часі актуальна модернізація усієї пенсійної системи, оскільки вона знаходиться в передколапсовому стані. Дефіцит Пенсійного фонду у 2016 році становив понад 6 % ВВП, що свідчить про нестійкість системи пенсійного забезпечення. В Україні в 1,5 рази перевищено допустимий норматив, згідно з яким на 10 працюючих повинно припадати 8 пенсіонерів (в Україні станом на 01.01.2017 року 10 працюючих утримувало 12 пенсіонерів) [3].

Список літератури

1. Кириленко О. Інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні / О.Кириленко, О. Петрушка // Журнал європейської економіки. – 2013. – Т. 12, № 1. – С. 79-95.
2. Колеснік-Омельченко Т.В. Щодо підстав диференціації пенсійного забезпечення громадян / Т.В. Колеснік-Омельченко // Право і суспільство. – 2012.–№ 1.– С.126-130.
3. Надрага В.І. Фінансові ризики розбудови пенсійної системи в Україні: демографічний аспект / В. І. Надрага // Фінанси України. – 2015. – № 1. – С. 79-86.
4. Нестеров Д.Ю. Механізми правового та організаційного забезпечення пенсійного страхування

в Україні / Д.Ю. Нестеров // Вісник академії митної служби України. Серія «Державне управління». – 2011. – № 1. – С. 43-49.

5. Ткаченко Н.В. Вектори побудови пенсійних систем у країнах Європейського Союзу / Н.В. Ткаченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 40. – С. 32-42.

6. Положення про Пенсійний фонд України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>

References

1. Kyrylenko O. and Petrushka A. (2013). "Institutional bases of the state pension insurance in Ukraine." *Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky [Magazine of the European economy.]*, vol. 12, no. 1, pp. 79-95.
2. Kolyesnik-Omelchenko T.V. (2012). "About the bases of differentiation of provision of pensions of citizens." *Pravo i suspil'stvo [Law and Society]*, vol. 1, pp. 126-130.
3. Nadraha V.I. (2015). "Financial risks of development of pension system in Ukraine: demographic aspect." *Finansy Ukrayiny [Finance of Ukraine]*, vol. 1, pp. 79-86.
4. Nesterov D.Y. (2011). "Mechanisms of legal and organizational support of pension insurance in Ukraine."

Visnyk akademiyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya "Derzhavne upravlinnya". [Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. A series of "Public Administration"], vol. 1, pp. 43-49.

5. Tkachenko N.V. (2014). "Vectors of creation of pension systems in the countries of the European Union." *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrayiny [Problems and prospects of development of a banking system of Ukraine]*, vol. 40, pp. 32-42.

6. Resolution of Cabinet council of Ukraine No. 280 (23.07.2014). *The provision on the Pension fund of Ukraine.* Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>

СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНТЕГРИРОВАННОЙ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Исследована проблема обеспечения оптимального уровня автоматизации функциональных процессов Пенсионного фонда Украины; проанализировано текущее состояние автоматизации основных функциональных процессов на примере системы пенсионного обеспечения и сконцентрировано особенное внимание на их уязвимости и узкой сфере применения. Осследован процесс создания Интегрированной комплексной информационной системы Пенсионного фонда Украины с целью технологического объединения функциональных процессов, которые предусматривают интеграцию всех систем за счет единственности системотехнических решений на центральном информационном уровне. Обоснована необходимость поэтапного перехода к промышленной эксплуатации интегрированной комплексной информационной системы ПФУ во всех его органах путем обеспечения функционирования общесистемной программной инфраструктуры, а также ее использование в рамках других прикладных подсистем.

Ключевые слова: система пенсионного обеспечения, автоматизированная система обработки пенсионной документации, подсистема интегрированной комплексной информационной системы, составляющие информационно-аналитического обеспечения деятельности организации.

Summary

Nataliya Terletska, Kateryna Bilokon

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES AS A FACTOR OF EFFICIENCY INTEGRATED INFORMATION-ANALYTICAL SYSTEM OF PENSION PROVISION

In the article the problem of ensuring optimum level of automation of the main functional processes of the Pension fund of Ukraine is investigated; the analysis of the last researches and publications on the specified problem on the basis of which it is defined that continuous changes of the legislation need support of automation of functional processes in an urgent state is carried out. Current state of automation of the main functional processes on the example of system of provision of pensions is analysed and the special attention to their vulnerabilities and narrow range of application is concentrated.

Process of creation of the Integrated complex information system of the Pension fund of Ukraine for the purpose of a technological combination of all functional processes is investigated, assumes integration of all systems due to uniform system-technical solutions at the central information level.

The conclusion is drawn on what the decentralized technologies and lack of the uniform information environment will demand transformation of data - repeated procedures of information transfer with their transformation between various levels and different systems posing in itself the maximum threat for its wrong or deliberate damage or loss.

On the basis of use of analytical receptions and features of use of information technologies in activity of an object of a research, the conclusion is drawn that introduction of hi-tech IT products in subordinated managements and at the same time can lead lack of their interaction to emergence of risks and mistakes in work of the organization. The attention is focused that the main task of further improvement of information technologies in activity of institutions of the Pension fund of Ukraine is phased transition to commercial operation of the Integrated complex information system PFU in all its bodies by ensuring functioning of system-wide program infrastructure, and also its use within other applied subsystems.

Keywords: system of pension provision, the automated system of processing of pension documentation, a subsystem of the integrated complex information system, the decentralized technologies of information transfer, components of information and analytical support of organization's activities.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2017

JEL Classification: L31

© Krasnahir S., 2017

jan-u.sandal@janusandal.no

HEI Private Institute of Management and Business, Belarus, Minsk

Honorary Research Fellow Fil. Dr. Jan-U. Sandal Institute

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE EURASIAN ECONOMIC UNION

The article focuses on the discovering of the social entrepreneurship phenomenon in the Eurasian Economic Union. The subject of the topic was not earlier deeply discussed and needs a better attention, which could create larger perspectives in future. In this work, the following methods were used: a comparative, contrastive analysis and synthesis. Moreover, in this work, the meaning of “social entrepreneurship” and examples of “social entrepreneurs” were given and compared according to the scientific works of many researchers. This article shows that still many questions in the social entrepreneurship sphere need the farther research and explanation.

Keywords: Social entrepreneurship, social entrepreneur, social innovation, Eurasian Economic Union

Introduction

Social entrepreneurship sector is increasingly being debated, and seems to be gaining momentum all over the world. It inspires theorists to understand the nature of this phenomenon; helps to generate innovative ideas and embody incredible large scale projects. This topic is still emerging and creates larger perspectives. Social entrepreneurs are individuals with innovative minds along with solutions to address society's most pressing problems. They focus on transforming systems and traditional practices that are considered as the root causes of poverty, marginalization, environmental deterioration and accompanying loss of human dignity. Social entrepreneurship in modern society offers an altruistic form of entrepreneurship that focuses on the benefits that society may reap. Social entrepreneurship is an attempt to draw upon business techniques and private sector approaches to find solutions related to social, cultural or environmental problems.

The phenomenon “Social entrepreneurship” is becoming increasingly common. More and more people are becoming social entrepreneurs; many universities are offering courses on social entrepreneurship. Companies and corporations alike are setting up social innovation funds and incubators.

In the Eurasian economic union, there are a number of strong systems of private players to develop the infrastructure, developing and promoting a theoretical basis, lobbying laws, promoting, funding and stimulating social enterprise ideas. But in fact, social entrepreneurship for the regional government - is an attempt invade the territory of tightly-regulated by the state.

Methods

The following methods are being used/have been used: a comparative, contrastive analysis and synthesis:

What is the meaning of “social entrepreneurship”? Social entrepreneurs are individuals with innovative minds to find solutions to society's most pressing social problems. They are ambitious and persistent, tackling major social issues and offering new ideas for change.

Social entrepreneurship is a subject which is not discussed for so long when it comes to big theoretical experience. Yet there is no single approach to understanding and reflection of the essence of this process.

Social entrepreneurship can be found in any kind of organizations – from state schools to a retail business. Social enterprise - namely social ventures that have independent revenue streams – holds a narrow meaning and needs to be judged in its context.

While speaking about social entrepreneurship, it is important to keep in mind that its roots lie in the enterprises. The term "enterprise" is used in the economic and business context for a long time, since the 18th century. French economist R. Cantillon introduced social entrepreneurship in his time. The most famous work in this direction was done by Jean-B. Say, Joseph A. Schumpeter, and P. Drucker.

J. - B. Say talked about the economic efficiency of the entrepreneurs, the transfer of the economic resources from low productivity into the potential sectors (Batalina M., A., Taradina L., Moskovskaya A., 2007). Joseph Schumpeter in his book "The Theory of Economic Development", written in 1911, argued that the primary function of the entrepreneur is to be an innovator, to innovate, and thereby be a conduit for economic development. "Without development, there is no business profit, and without

the latter, there is no development" (Azriliyana, A.N., 1997).

According to P. Drucker, the entrepreneur always searches for change, responds to them and uses them as an opportunity (Zverev N.I., 2010).

Be that as it may, scientists, theorists agree that the entrepreneurs should be able to see and use the new features, the qualifications necessary to find these opportunities, activity and motivation.

The most often-quoted definition of social enterprise is owned by the Director of the Centre for the development of social entrepreneurship at Duke University, United States, J. Gregory Dees. The essence of social entrepreneurship according to him is mentioned as follows: Social entrepreneurship "combines the passion of a social mission with the usual business discipline, innovation and determination." In his opinion, the idea of social entrepreneurship has gained considerable popularity in recent years because "I cut to the quick" and is very suitable to our time.

Gregory Dees was convinced that our time is ready to solve social problems through "entrepreneurial" means. Social entrepreneurs, in his opinion, need to create a new model of social activities "for the new century" (J. Dees, 1998).

Roger Martin (Member of the Skoll Foundation Board) and Sally Osberg (president of the Skoll Foundation) are convinced that the key word in the category of social entrepreneurship is the "entrepreneurship" and "social" plays a modifying role. The main feature of social entrepreneurship is that it entails any social transformation.

According to R. Martin and S. Osberg, social entrepreneurship in the activity includes the following three components (Dees J.G., 2001):

1. Identification of sustainable, but unjust equilibrium that causes social exclusion, marginalization or suffering part of the society, which lacks the financial means or political means to achieve social benefits;

2. Identification of an unjust equilibrium within could produce social good through inspiration, creative ingenuity, direct action and courageous entrepreneur; may refer to the production of goods and services, as well as the creation of new organizations;

3. The gradual achievement of a new equilibrium, releasing latent potential or to facilitate suffering of the task force through the creation of a stable ecosystem around the new equilibrium (Drucker P., 1985).

The central concept is a milestone definition of innovation activity of the social entrepreneurs. The most striking and successful example of social entrepreneurship today is the work of the Grameen Group (Mair J., Marty I., 2006) under the leadership

of Professor Muhammad Yunus, who formulated the image of social business in its current sense in Bangladesh. The essence of the project is the creation and subsequent replication of the new institutional model of microfinance, which is an effective tool to combat the problem of poverty, and stimulates economic activity of the corresponding segments of the population.

According to Yunus, "social entrepreneurship is a very broad concept. Any innovative initiative with a goal to help people could be described as social enterprises" (Martin R.L., Osberg S., 2007). As an example, Yunus leads activities on hand of medicines to the sick and create a commercial medical center where there are no health facilities.

In my opinion, social entrepreneurship is an economic activity that combines three inter-related characteristics, and the presence of all three is absolutely necessary. The first feature - a company created to solve real-life social problems. The second - the economic stability of the enterprise, which is provided by the sale of goods and services in the market economy. The third one is a social enterprise that solves the problems by offering an innovative product, services or business model innovation, using a new combination of resources.

Social entrepreneurship, it can be said, does not exist without innovation. Innovation can be seen, and may not be visible. If the company offers a new product or service for low-income segment of the population - an innovation is visible. But the novelty of the product may consist in a new combination of resources, due to which it is economically sustainable.

Social entrepreneurship is not simply an innovation. The social innovations are new strategies, concepts, ideas and organizations that meet all social needs - from working conditions and education to community development and health, contributing to the expansion and strengthening of civil society. The aim of social innovation is the creation of favorable conditions for the development of the society. That is because social innovation aimed at improving society's position is not a radical nature, it does not cause a sharp rejection by society. Thus, social entrepreneurship is a way to implement social activities linking social mission with the achievement of economic efficiency and entrepreneurial innovation.

Social entrepreneurs focus on transforming systems and practices that are the root causes of poverty, marginalization, environmental deterioration and accompanying loss of human dignity. In doing so, they might set up profit generating enterprises or non-profit organizations, and in either case, their primary objective is to create

sustainable changes in the system for better functioning.

Rather than leaving societal needs to the government or business sectors, social entrepreneurs find what is not working and solve the problem by changing the system, spreading the solution, and persuading entire societies to move in different directions (“Ashoka” not-for-profit organization, 2011).

Entrepreneurs change the face of business, social entrepreneurs act as the change agents of the society. Exploiting opportunities others have missed to improve systems is critical along with adopting new approaches, and create solutions to change the society for the better. While some business entrepreneurs might create entirely new industries, a social entrepreneur develops workable solutions with innovative minds to resolve social problems, and then implements them on a large scale. Social entrepreneurship typically attempts to further broad social, cultural, and environmental goals often associated with the voluntary sector.

To be clear on what social entrepreneurship entails, it is necessary to set the function of social entrepreneurship apart from other voluntary sector and charity-oriented activities and identify the boundaries within which social entrepreneurs can prosper (Abu-Saifan, S., 2012). The main difference between the social entrepreneur and entrepreneur is using only the labor and land with innovation without capital. Social entrepreneurship ventures focus on maximizing gains in social satisfaction, rather than maximizing profit gains.

Social entrepreneurship in the modern society offers an altruistic form of entrepreneurship that focuses on the benefits that society can enjoy (Wee-Liang, Williams, John, and Tan, Teck-Meng., 2005).

Social entrepreneurship is an attempt to draw upon business techniques and private sector approaches to find solutions to social, cultural or environmental problems (The New Heros, what is Social Entrepreneurship, Oregon Public Broadcasting, 2005). This concept may be applied to a variety of organizations with different sizes, aims, and beliefs (Dees, 1998). Social entrepreneurship typically attempts to further broad social, cultural, and environmental goals often associated with the voluntary sector (Thompson J.L., 2002).

Social entrepreneurs are individuals with innovative solutions to society’s most pressing social problems. They are ambitious and persistent, tackling major social issues and offering new ideas for wide-scale changes.

Rather than leaving societal needs to the government or business sectors, social entrepreneurs find what is not working and solve the problems by

changing the system, spreading the solution, and persuading entire societies to take new leaps.

Social entrepreneurs and their networks demonstrate an unrelenting focus on systemic social changes that disregards institutional and organizational norms and boundaries. These disruptive change-agents are often sectoral iconoclasts, operating in a more diverse and dynamic strategic landscape than conventional businesses or social ventures. Whilst aiming, one never compromise to social mission, social entrepreneurs will look for alliances and sources of resources wherever they are found available. Thus many engage simultaneously with government, philanthropic institutions, the voluntary sector, and banks, as well as the commercial market to secure funding and other support where necessary. Similarly, social entrepreneurs will often exploit a range of organizational forms – often unique hybrids – from charity to non-profit to commercial venture to maximize social value creation.

Social entrepreneurs often seem to be possessed by their ideas, committing their lives to changing the direction of their field. They are both visionaries and ultimate realists, concerned with the practical implementation of their vision above all else.

Nowadays the phenomenon of “Social entrepreneurship” is becoming increasingly common. More and more people became social entrepreneurs, many universities are offering courses on social entrepreneurship. Companies and corporations alike are setting up social innovation funds and incubators.

Thus, the main difference between entrepreneurship and social entrepreneurship is based on the definition of values. For the entrepreneurs, the value provided and organized in such a way to serve the market, which will be able to easily use the new products or services, and thus focused on the extraction of financial profits. The only approach to the definition of the concept of "social entrepreneurship" is not developed. The definition of this concept is entirely based on the approaches adopted by scientists. Consider this concept can be in terms of economics or sociology. The most complete essence of social entrepreneurship, in my opinion, reflects a determination that social entrepreneurship - is an entrepreneurial activity aimed at mitigating or resolving social problems, which is characterized by the following main features: social impact, innovation, self-sufficiency and financial stability, scalability and replicability, entrepreneurial approach. Talking about the social enterprise, limitations can also be noted that it does not apply to companies that are engaged in the provision of social services, along with the social activism, and

third type of social enterprises. The activities of such enterprises are very diverse. The company can produce goods, provide services, and social importance of the work, including for certain categories of citizens. To carry out these activities may be both private individuals and legal entities.

Social entrepreneurship in EAEU

Today, social entrepreneurship in the countries of the Eurasian economic union is still in infant stage. The Eurasian Economic Union is an international organization for regional economic integration. It has international legal personality as established by the Treaty on the Eurasian Economic Union. (The Eurasian Economic Union, 2015). The EAEU provides for free movement of goods, services, capital and labor. It also pursues coordinated, harmonized and single policy in the sectors determined by the Treaty and international agreements within the Union. The Member States of the Eurasian Economic Union are the Republic of Armenia, the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and the Russian Federation. All member countries of the union have the same economic development and they have similar social problems, which can help to solve the development of social entrepreneurship.

State support for social entrepreneurship in the legislative and executive levels is virtually absent. Social entrepreneurship in the EAEU has historical roots; in modern history, already there are several exciting projects, but they cannot boast an unqualified success, the scope of activities, and even more so replicating the experience.

Today social entrepreneurs in EAEU are divided into categories:

- Specialized companies that provide people with disabilities work.
- Non-profit and charitable organizations.
- Representatives of small business, whose purpose - the solution of social problems.

In EAEU region, social entrepreneurs are greatly involved in pre-school education and children's leisure. With this range of social problems, that come from businessmen across the country is very large: it may be the employment of people with disabilities, the production of environmentally friendly products, the provision of medical services to the elderly or the construction of street sports simulators.

In determining the issues, following are important characteristics of the region: the opening of pharmacies in the city, where they are in excess, cannot be called social entrepreneurship, and opening up the same pharmacy in rural areas where there are difficulties in availability of medicines at affordable prices, is a prime example of initiatives to address pressing social problems. In this case, the

entrepreneur understands the needs of potential consumers and makes corresponding queries for the society proposal.

There are significant differences in the social business abroad and in EAEU that have been identified through research. In the West, often social projects aimed at resolving problems outside the country, such as fight against poverty and the lack of medical assistance in third countries. In EAEU, mostly opposite seems true: social entrepreneurship aimed at easing internal social problems that we have, unfortunately, a lot.

Experts say social entrepreneurship is a new phenomenon in today's society, because social entrepreneurs do not wait for solutions to social problems from the State, and solve them with a profitable business. The phenomenon is already receiving active support from the business community by becoming an alternative to traditional Philanthropy: from 2013 onwards, major banks and corporations create special programs to promote the social entrepreneurs; the topic seems to be emerging at major conferences and forums. Moreover, the problem is being discussed at the highest level are developed by national and regional programs to support social entrepreneurship. Not so long ago in the ranking, for the Governors appeared in such a criterion for evaluating their performance as the support for social entrepreneurship that also talks about trends in active development of socially-oriented businesses in our country.

The main success of the project of social entrepreneurship at EAEU:

- Fund "Our Future" program - main goal is to develop, promote and support social entrepreneurship. The main types of support are financial (loans, grants and equity) and consulting (direct consultation, training, promoting the exchange of experiences, building relationships with other organizations, the formation of communities of social entrepreneurs and enterprises).

- Inter-regional public organization "Junior Achievement Russia" - it implements a number of specialized programs for entrepreneurs' training, including the program "Social Entrepreneurship", designed for young people of ages between 15-18 years, as well as workshops for social entrepreneurs.

- Charity Fund "Reach for Change" - support projects aimed at improving the lives of children and adolescents on a competitive basis. The main conditions for the projects: social impact, scalability, financial stability, the possibility of long-term development. Winning projects receive financial support, including the payment of salaries for the initiator of the project for during the formation period, as well as consulting and training partners of the Fund.

- Russian Microfinance Center – microfinance for social entrepreneurship (MCII Bank, 2013).

At the beginning of 2016 there was an absence of scalable innovation for sustainable social enterprise in EAEU recognized globally. Almost all organizations, which are called "social enterprises" are local, not integrated into the global economy, the community, the international classification can be attributed to micro-enterprises, are designed to address their own problems and/or their family problems/community/group.

Separate groups of Russians so-called "social enterprises" are not yet proven its worth and viability but in fact all this activity is a fiction. They are just using the phrase "social entrepreneurship" for marketing, advertising, creating a positive image, demand from the state or receipt of public preferences and facilities.

Nevertheless, in the Eurasian market, there are a number of strong systems of private players to develop the infrastructure, developing and promoting a theoretical basis, lobbying laws, promoting, funding and stimulating social enterprise ideas.

In fact, social entrepreneurship for the regional government - is attempted to invade the territory tightly regulated by the state. Social sphere virtually monopolized by the state, and it is dominated by budget organizations that operate on long-established rules, do not welcome innovative approach and bold initiative and creative working methods. This problem seriously complicates the development of social entrepreneurship in the region in general. In order to reform and make more attractive, the sector is required through the publication of new laws and changing existing ones, regulating the sphere, the maximum simplification of the mechanisms of interaction with the state and other subjects, including overall economic development of the country and much more. However, at the moment, the current situation resembles a kind of one-sided dialogue when one side hardly notice the second, and more neutral relationship or sluggish flashy interest is not going. Each member-country of EAEU developed its own socio-economic program, set on the most important indexes of social and economic development, as well as the action plan and volume state support.

Directions and approaches in social enterprise research have an important impact on the prospects for practical activities for identifying factors of its development and effectiveness, any restrictions stemming from obscurity as the most social entrepreneurship phenomenon, and the environment in which it is carried out.

It is noted that at the present time in the study of social entrepreneurship is no clear boundary of the

concept and there is the need to combine the intellectual efforts of scientists from different fields of knowledge (Mair & Marty, 2006).

Most researchers obvious need for further studies become numerous and working around the world of social enterprise organizations. This is necessary both for the deepening of research, and in view of the fact that they play an increasingly important role in the development of society and social change. At the same time, current available information on these organizations is not enough. Field of knowledge about social entrepreneurship is new, and there is little written about aspects of the creation of venture capital organizations, social entrepreneurship, unexplored area of social entrepreneurship is and its participants (members/employees), management of organizations and the processes occurring in them.

In addition to the options noted above research development in the field of social entrepreneurship scholars put the following specific questions:

- In recognition of the social importance of context and activity of social entrepreneur, to what extent the possible transfer of social entrepreneurship practices in other geographical and social conditions?

- Whether there is a correspondence between certain forms of social entrepreneurship and the satisfaction of certain societal needs?

- What are the fundamental differences of social entrepreneurship in developing and developed economies?

- Whether to allocate geographical clusters with higher levels of activity of social entrepreneurship, such as India and Bangladesh, Brazil and Ecuador? If this is possible, what can explain their occurrence? Are there any distinctive features within and among the clusters?

- What institutional factors, with the emergence of social entrepreneurship, and what theoretical position, can help in their understanding?

- What is the relationship between social entrepreneurship and sustainable development, and what is the contribution of social enterprises in sustainable development?

Currently on social needs, efforts from all three sectors required: Government, business and the non-profit sector. None of the sectors is able to meet them, based only on their own capabilities. Accordingly, a study of the characteristics of the relationship and interactions between Government, business and the non-profit sector in solving social problems.

Social entrepreneurship in the scientific literature is understood as a means of creating public goods. It is a relatively new independent area of research, which examines social action and its result

and highlights the role of initiator and participants of social entrepreneurship in social structures and values. One of the contentious issues is the status of social entrepreneurship as an independent field of study and the phenomenon of social and economic activities. It combines with the work of nonprofit organizations, philanthropy, and socially responsible business behavior when it comes to entrepreneurship. One of the main distinctive features of social entrepreneurship is that it gives priority to the establishment of the social product over profit and uses to achieve the social good, social and economic innovation, which, as a result of the accelerating social changes and meet social needs. With this social enterprise that stands in different forms depending on the socio-economic

and cultural conditions, as well as the specific challenges presented themselves.

Working definition of social enterprise combines elements of social and entrepreneurial motives. Research on social entrepreneurship is based on previous experience of business and account for it. Approaches and structures that grew from research on enterprises in the business sector, identified the first attempts at conceptualization of social entrepreneurship. Perhaps, the rise of social entrepreneurship, both practical and theoretical sphere, would give him the opportunity to rethink existing concepts and established theory, on the one hand, and develop some unifying paradigm on the other.

References

1. Abu-Saifan, S. 2012. Social Entrepreneurship: Definition and Boundaries. *Technology Innovation Management Review*. February 2012: 22-27.
2. Batalina, M., Moskovskaya A., Taradina L., (2007), Review of experiences and concepts of social entrepreneurship, taking into account the possibilities of its application in modern Russia. M.: ГУ ВШЭ.
3. Dees, J.G. (2001), The meaning of social entrepreneurship. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business, (revised version).
4. Drayton, Bill (2006), Everyone a Changemaker. Social Entrepreneurships Ultimate Goal. The MIT Press.).
5. Drucker, P., (1985), Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles.
6. Dees, J., G., (1998). The Meaning of Social Entrepreneurship. CASE at Duke. Retrieved 2013-05-03.
7. Dees, J., G., (1998). Enterprising Nonprofits: A Toolkit for Social Entrepreneurs
8. Large economic dictionary, ed. A.N. Azriliana. 2-edition, third. and revised. M.: Institute of new economy, 1997.
9. Mair J., Marty I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight // *Journal of World Business*. 2006. No. 41.
10. Martin R.L., Osberg S. Social Entrepreneurship: the Case for Definition // *Stanford Social Innovation Review*. Spring, 2007.
11. Social entrepreneurship in Russia. МСП Bank (2013).
12. Thompson, J.L., The World of the Social Entrepreneur, *The International Journal of Public Sector Management*, 15(4/5), 2002, p.413
13. Wee-Liang, Williams, John, and Tan, Teck-Meng. "Defining the 'Social' in 'Social Entrepreneurship': Altruism and Entrepreneurship." *The International Entrepreneurship and Management Journal*. no. 3 (2005): 353-365.
14. Zverev N.I., Social entrepreneurship: a look into the future. / Social partnership and development of civil society institutions in the regions and municipalities. The practice of cross-sector collaboration – M.: Social Information Agency, 2010

Анотація

Станіслав Краснагір

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО У ЄВРАЗІЙСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ СОЮЗІ

Стаття присвячена відкриттю феномена соціального підприємництва в Євразійському економічному союзі. Тема цього дослідження раніше не була глибоко вивчена і потребує більш пильної уваги, що могло б створити великі перспективи в майбутньому. У цій роботі були використані наступні методи: порівняльний, контрастний аналіз і синтез. Більш того, в цій роботі значення «соціального підприємництва» та приклади «соціальних підприємців» були видані і зіставлені відповідно до науковими працями багатьох дослідників. Ця стаття показує, що ще багато питань в сфері соціального підприємництва вимагають подальших досліджень і пояснень.

Ключові слова: Соціальне підприємництво, соціальний підприємець, соціальні інновації, Євразійський економічний союз

Аннотация

Станислав Краснагир

СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В ЕВРОАЗИАТСКОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ СОЮЗЕ

Статья посвящена открытию феномена социального предпринимательства в Евразийском экономическом союзе. Тема этого исследования ранее не была глубоко изучена и нуждается в более пристальном внимании, что могло бы создать большие перспективы в будущем. В этой работе были использованы следующие методы: сравнительный, контрастный анализ и синтез. Более того, в этой работе значение «социального предпринимательства» и примеры «социальных предпринимателей» были даны и сопоставлены в соответствии с научными работами многих исследователей. Эта статья показывает, что еще много вопросов в сфере социального предпринимательства требуют дальнейших исследований и объяснений.

Ключевые слова: Социальное предпринимательство, социальный предприниматель, социальные инновации, Евразийский экономический союз

Стаття надійшла до редакції 21.10.2016

© Терлецька Ю.О., 2017

y.terlecka@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

**ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ СУБ'ЄКТА
ГОСПОДАРЮВАННЯ ДО УМОВ НЕСТАБІЛЬНОГО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Досліджено вплив інноваційної діяльності на процес адаптації підприємства до чинників нестабільного зовнішнього середовища; досліджено критерії ефективності інноваційних процесів; проведено аналіз екстенсивного, інтенсивного науково-технічного та інноваційного науково-технічного шляхів забезпечення розвитку суб'єктів господарської діяльності, а також розглянуто їхні істотні відмінності, доцільність та умови застосування. Сформульовано перелік найгостріших проблем у сфері інноваційної діяльності в Україні, які проявляються у скороченні кількості фірм, що займаються інноваційною діяльністю; суттєвому дисбалансі у інноваційній активності підприємств по регіонах країни; відсутності повноцінних зв'язків між науковою сферою та виробництвом. Виявлено особливості управління інноваційним розвитком на макро- та мікрорівні, а також обґрунтовано основні напрями оптимізації управління інноваційним розвитком на рівні суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний шлях розвитку, критерії ефективності інноваційних процесів, рівні управління інноваційним розвитком, напрями інноваційної діяльності суб'єкта господарювання.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність суб'єкта господарювання у сучасних умовах спрямована, насамперед, на створення та залучення із зовнішнього середовища таких інновацій, які б сприяли підвищенню його конкурентоспроможності, зміцненню ринкових позицій, забезпечували б перспективу подальшого розвитку. Однак, можливості підприємств щодо залучення інновацій різні, що зумовлено існуючими ресурсними обмеженнями, особливо фінансовими. Тому управління інноваційною діяльністю треба здійснювати, з одного боку, з огляду на потенційні можливості інновації у формуванні конкурентних переваг, а з іншого – з огляду на інвестиційні можливості суб'єкта господарювання. Для цього необхідне економічне обґрунтування доцільності впровадження кожної перспективної інновації. Це дає змогу керівництву підприємства ухвалювати позитивне рішення щодо залучення тієї з можливих альтернативних новинок, яка створить для фірми суттєві конкурентні переваги і забезпечить належну економічну віддачу, рівень якої суттєво перевищуватиме вкладені у її реалізацію кошти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

З погляду суб'єктів господарювання інноваційна діяльність розглядається як один з основних засобів його адаптації до постійних змін в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Інноваційна діяльність означає процес створення, впровадження і поширення інновацій. Відповідно, сутністю інновацій та інноваційної діяльності є зміни, які розглядаються як джерело доходу підприємства

[1-4]. Критеріями ефективності інноваційних процесів на підприємстві є економічні показники, за допомогою яких можна визначити приріст економічного результату відносно витрат. При цьому прибуток і доходність інновацій виступають не як мета, а як важлива умова і результат здійснення інноваційної діяльності, які полягають у створенні нової або оновленої продукції, технологій, послуг, що впливають на рівень життя суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположні ідеї теорії та практики управління інноваціями у процесі досліджень та експериментів сформулювали й обґрунтували Д.Белл, Дж.Гелбрейт, Я.Гельдерен, А.Гельфанд, П.Друкер, М.Кондратьєв, Г.Менш, Г.Мюрдаль, П.Ромер, Ф.Перру, М.Туган-Барановський, Р.Фостер, Ф.Хайєк, Й.Шумпетер та інші. Проблемам інноваційної політики присвячені сучасні дослідження цілого ряду відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Волкова О.І., Денисенка М.П., Ілляшенко С.М., Йохни М.А., Ковальова Г.Д., Краснокутської Н.В., Круглової Н.Ю., Крупки М.І., Микитюка П.П., Нейкової Л.І., Поручника А.М., Пригожина А.І., Стадника В.В., Стеценка Д.М., Черваньова Д.М. та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження впливу інноваційної діяльності на процес адаптації підприємства до чинників нестабільного зовнішнього середовища.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток суб'єктів господарської діяльності та економіки країни в цілому можна забезпечити різними шляхами, які істотно відрізняються між собою. У фаховій літературі науковці виокремлюють екстенсивний,

інтенсивний науково-технічний та інноваційний науково-технічний шлях [4; 6; 7]. Розглянемо їхню сутність та відмінності докладніше.

Екстенсивний шлях передбачає розширення обсягів виробництва і збуту продукції. Його застосування є доцільним в умовах ненасиченого ринку, за відсутності гострої конкуренції, в умовах відносної стабільності середовища господарювання. Він пов'язаний із зростаючими витратами ресурсів. У сучасних умовах господарювання у більшості регіонів світу цей підхід практично вичерпав себе, оскільки наявні ринки практично заповнені продукцією, яку потребує конкретний споживач.

Інтенсивний науково-технічний шлях передбачає використання досягнень науки і техніки з метою удосконалення конструкцій і технологій виробництва традиційної (модернізованої) продукції з метою зниження собівартості її виробництва, підвищення якості, а в загальному підсумку - підвищення конкурентоспроможності. Перехід на цей шлях розвитку відбувається в міру насиченості ринків, вичерпності дефіцитних ресурсів, зростання конкуренції між товаровиробниками.

Інноваційний науково-технічний шлях передбачає безперервне оновлення асортименту продукції і технологій її виробництва, удосконалення системи управління виробництвом та збутом.

Традиційно з часів промислової революції головним напрямом розвитку підприємницьких структур було зниження витрат виробництва, а основною формою конкуренції була цінова. Виробники могли виживати у конкурентній боротьбі та нарощувати свої прибутки, лише знижуючи до мінімуму витрати за рахунок упровадження найбільш ефективних методів виробництва продукції. Однак, у XXI столітті у світовій та вітчизняній економіці як доповнення до традиційних чинників, що визначають позиції підприємства на ринку (висока ефективність виробництва, здатність і стійкість до цінової конкуренції), з'явилися нові чинники, значення яких постійно зростає. Не враховувати їх сьогодні неможливо. Необхідність коригування традиційних поглядів щодо напрямів і шляхів розвитку вітчизняних підприємств обґрунтовується такими факторами.

- В умовах відсутності дефіциту товарів і наявності гострої конкуренції виробників безглуздо випускати продукцію, яка не відповідає сучасним потребам і запитам споживачів.

- Досвід зарубіжних і вітчизняних виробників свідчить про те, що пошук

перспективних шляхів розвитку підприємства лише за рахунок зниження витрат виробництва та просування на ринку традиційної продукції безперспективний і може призвести до значних збитків і банкрутства суб'єкта господарювання.

- Прискорення темпів НТП призводить до швидкого оновлення асортименту продукції. Сьогодні запити споживачів стають усе більш індивідуалізованими, а ринки – різноманітнішими за своєю структурою. Досвід успішно функціонуючих на ринку товаровиробників свідчить про те, що своїм успіхом вони зобов'язані, насамперед, номенклатурній політиці, постійному оновленню номенклатури продукції відповідно до змін ситуації на ринку.

- Зниження цін на продукцію з метою підвищення конкурентоспроможності здатне підштовхнути конкурентів до різких заходів у відповідь, на які підприємство не завжди зможе адекватно відреагувати.

- Процеси ринкової трансформації економіки, що відбуваються в Україні, викликають різкі зміни потреб і запитів споживачів, характеризуються різким зростанням диференціації запитів, спричинених розшаруванням споживачів за рівнем доходів. А це зумовлює зростання спеціалізації та зниження серійності виробництва продукції.

- У сучасних умовах спостерігаються різкі зміни пропорцій між витратами на виробництво продукції та витратами на її збут на користь останніх.

- Підприємницькі структури економічно розвинутих країн усе більше обирають інноваційний шлях розвитку, частка інновацій (нових технологій, модернізованої продукції, способів її реалізації, організації виробництва і збуту) у загальному обсязі отриманого прибутку неухильно зростає.

- Зростаюча відкритість економіки України та інтеграційних процесів у світовій економіці, а також зумовлена цим чинником конкуренція з боку закордонних товаровиробників, ставлять вітчизняні підприємства перед необхідністю адаптації своєї діяльності відповідно до умов господарювання, які докорінно змінилися і продовжують змінюватися, зважаючи на світові тенденції розвитку.

У сучасних умовах господарювання однією з основних складових тривалого виживання та розвитку вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності стає здатність запропонувати, розробити, виготовити, вивести на ринок і просувати на ньому продукцію з новими споживчими якостями, зорієнтовану на

задоволення існуючих потреб, однак новими нетрадиційними способами, або ж продукцію, призначену для задоволення нових (у тому числі принципово нових) потреб. Сьогодні це не просто продукція, а комплекс, що охоплює продукцію, передпродажний і післяпродажний сервіс, гарантії заміни продукції чи навіть її повернення виробникові, якщо її якість не сподобалась споживачу.

Очевидно, все це потребує принципово нових підходів до підготовки, управління та організації виробництва, організації постачання і збуту, підходів, які ґрунтуються на всебічному маркетинговому багатофакторному аналізі кон'юнктури ринку, прогнозуванні напрямів і темпів її розвитку, в тому числі під дією факторів НТП, з метою використання результатів аналізу у практичній діяльності. Мета такого аналізу – виявлення існуючих ринкових можливостей інноваційного розвитку, вибір оптимальних варіантів щодо наявного потенціалу суб'єкта господарської діяльності і зовнішніх умов, визначення цільових ділянок ринку (сегментів чи ніш) для реалізації вибраних варіантів або ж формування нового цільового ринку [1-3].

Беручи до уваги викладені аргументи, визначення місця на ринку зводиться не просто до пошуку цільових ринків, їх сегментів чи ніш. Здебільшого це означає формування цільових ринків (шляхом розвитку існуючих чи створення нових) з метою реалізації обраних варіантів інноваційного розвитку існуючих ринкових можливостей.

Інноваційний розвиток визначають як процес господарювання, що базується на безупинному пошуку і використанні нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства у мінливих умовах зовнішнього середовища в рамках обраної місії та прийнятої мотивації діяльності, який пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту [2].

Процес інноваційного розвитку необхідно, насамперед, розглядати з позицій конкретного суб'єкта господарської діяльності, тобто з позицій конкретного підприємства, що здійснює господарську діяльність у взаємодії з постачальниками сировини і матеріалів, конкурентами, торговельними і збутовими посередниками, споживачами у конкретних економічних, політичних, екологічних, правових умовах. Така взаємодія має імовірнісний характер і не підлягає однозначному оцінюванню.

Зрозуміло, конкретний, окремо взятий суб'єкт підприємницької діяльності вплинути на дію цих механізмів не може. Він здатний лише

враховувати їх у процесі свого функціонування, будуючи стратегію і тактику власної поведінки таким чином, щоб максимально використовувати наявні сприятливі можливості і згладжувати деструктивний вплив несприятливих чинників. Для цього необхідно мати найбільш повну, зовнішню, стосовно суб'єкта господарювання інформацію, що характеризує різні сторони ринкового середовища. Відповідно, потрібна інформаційна система, яка виконувала б функції збору, накопичення, збереження, переробки й аналізу інформації про процеси, що відбуваються на ринку, про дії суб'єктів ринкової діяльності (у сфері виробництва, фінансово-кредитній сфері, сфері послуг, науковій сфері), що регулюють вплив держави, стан економічної, політичної, правової, екологічної, соціальної, технологічної, демографічної та інших складових середовища господарювання.

Крім того, необхідно володіти інформацією, що характеризує безпосередньо сам господарюючий суб'єкт: його організаційний, виробничий, кадровий, технологічний, інвестиційний та інноваційний потенціал; стан і потенціал збутової мережі; організацію системи товароруху; відносини з економічними контрагентами; фінансовий стан; конкурентоспроможність продукції і підприємства в цілому. Інформація, що надходить, використовується у процесі формування заходів щодо пошуку свого місця на ринку з метою реалізації визначених цілей інноваційного розвитку.

Управління інноваційним розвитком здійснюється на рівні держави, рівні регіону чи галузі, рівні конкретного суб'єкта господарської діяльності. Перші два складають макрорівень управління, а останній – мікрорівень. Макрорівень управління передбачає елементи регулюючих механізмів: державного регулювання ринкових процесів, правового регулювання підприємницької діяльності, соціального та політичного регулювання.

Значимо, що єдиної думки про необхідність втручання держави в систему вільних ринків не існує. Ряд фахівців вважає, що сама система здатна координувати економічну діяльність без примусу і регулювання, а інноваційний розвиток являє собою процес, здатний до самоорганізації. Однак багато вчених і фахівців-практиків відзначають пряме порушення функціонування ринкового механізму, що формуються в результаті дії зовнішніх чинників. Звідси випливає, що лише ринкові регулятори не здатні вирішити багатьох з існуючих економічних проблем. Тому

регулювання ринкових процесів є необхідною умовою забезпечення тривалого виживання та розвитку підприємницьких структур [1;3;5]. Саме тому макрорівень управління визначає поле інноваційної діяльності підприємницьких структур, окреслює його межі.

Мікрорівень конкретизує варіанти дій окремих суб'єктів підприємницької діяльності з пошуку шляхів розвитку ринкових можливостей, які передбачають виведення на ринок різного роду новацій з метою забезпечення тривалого виживання та стійкого розвитку в конкурентному середовищі.

Висновок. Узагальнюючи результати аналізу і прогнозу, можна сформулювати перелік найгостріших проблем у сфері інноваційної діяльності в Україні:

- відсутність попиту на наукові розробки, що проявляється у скороченні кількості фірм, які займаються інноваційною діяльністю, різкому скороченні на підприємствах власних досліджень і розробок, а також переважання псевдоінновацій (переважне придбання нових основних засобів, а не результатів наукових розробок);

- суттєвий дисбаланс у інноваційній активності підприємств по регіонах країни;

- результативність інноваційної діяльності, що проявляється у зменшенні кількості нововведень та зниженні обсягів реалізованої інноваційної продукції;

- відсутність повноцінних зв'язків між науковою сферою та виробництвом: власні дослідження на підприємствах практично не розробляються, а зовнішні результати наукових розробок не придбавають;

- інноваційна діяльність в Україні потребує міжгалузевого технологічного обміну, зміцнення зв'язків компаній з університетами та науково-дослідними інститутами, розвитку міжнародної науково-технічної кооперації, венчурного інвестування у нові прогресивні розробки, створення інноваційної інфраструктури, активнішого застосування інформаційних технологій.

Викладене вище дозволяє сформулювати основні напрями удосконалення управління інноваційним розвитком на мікрорівні. Вони передбачають:

- моніторинг зовнішнього середовища і прогнозування його розвитку;

- виявлення напрямів та варіантів інноваційного розвитку ринкових можливостей;

- вибір цільових ринкових сегментів чи ніш з метою реалізації проектів інноваційного розвитку підприємства;

- виокремлення пріоритетних напрямів діяльності;

- формування організаційної структури управління інноваційним розвитком;

- планування виробничо-збутової та фінансової діяльності за обраними пріоритетними напрямами;

- контроль за виконанням заходів, спрямованих на реалізацію потенціалу інноваційного розвитку;

- підготовку рішень про своєчасну зміну пріоритетів і пошук нових напрямів інноваційної діяльності суб'єкта господарювання.

Список літератури

1. Богашко О.Л. Дослідження особливостей становлення й розвитку національної інноваційної системи України / О.Л.Богашко // Вісник ЧТЕІ КНТЕУ, 2014. – Вип. 1(53). Економічні науки. – С.259-270.

2. Зубро С.В. Інноваційна діяльність та роль держави як фактор її розвитку / С.В.Зубро // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. - № 7. – С.66-72.

3. Іжевський В.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємства / В.В.Іжевський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. - №7. – С.160-166

4. Марцин В.С. Інноваційно-інвестиційна

діяльність та шляхи її розвитку в період глобалізації /В.С.Марцин // Проблеми науки. - 2010. -№ 2.– С.8-14.

5. Пересулько Є.С. Принципи інноваційної діяльності підприємств України / Є.С. Пересулько // Проблеми науки. – 2007. - №8. – С.23-27.

6. Федулова Л. Прямі іноземні інвестиції у забезпеченні технологічної модернізації виробництва: світові тенденції та проблеми в Україні / Л.Федулова // Економіст. – 2011. - №5. - С. 44-48.

7. Юхновський В.І. Відтворення інноваційно-інвестиційного потенціалу ринкової економіки / В.І. Юхновський // Економіка, фінанси, право. - 2011. - №1. - С. 12-16.

References

1. Bohashko O.L. (2014). "Research of features of formation and development of national innovative system of Ukraine." *Visnyk ChTEI KNTEU. [ChTEI KNTEU bulletin.]*, vol. 1, no. 53, pp. 259-270.

2. Zubro S.V. (2006). "Innovative activity and role of the state as factor of its development." *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini. [Formation of the market relations in Ukraine.]*, vol. 7, pp. 66-72.

3. Izhevskyy V.V. (2010). "Evaluating the effectiveness of innovative activity of the enterprise." *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*. [Scientific bulletin of NLTU of Ukraine], vol. 7, pp. 160-166.

4. Martsyn V.S. (2010). "Innovative and investment activity and ways of its development during globalization." *Problemy nauky*. [Science problems], vol. 2, pp. 8-14.

5. Peresunko Y.S. (2007). "Principles of innovative activity of the enterprises of Ukraine." *Problemy nauky*. [Science problems], vol. 8, pp. 23-27.

6. Fedulova L. (2011). "Direct foreign investments in ensuring modernization of production: world tendencies and problems in Ukraine." *Ekonomist*. [Economist], vol. 5, pp. 44-48.

7. Yukhnovskyy V.I. (2011). "Reproduction of innovative investment potential of market economy." *Ekonomika, finansy, parvo*. [Economics, finance, law], vol. 1, pp. 12-16.

Аннотация

Юлия Терлецька

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК СРЕДСТВО АДАПТАЦИИ СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ К УСЛОВИЯМ НЕСТАБИЛЬНОЙ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ

Исследовано влияние инновационной деятельности на процесс адаптации предприятия к факторам нестабильной внешней среды; исследованы критерии эффективности инновационных процессов; проведен анализ экстенсивного, интенсивного научно-технического и инновационного научно-технического путей обеспечения развития субъектов хозяйственной деятельности, а также рассмотрены их существенные различия, целесообразность и условия применения. Сформулирован перечень острых проблем в сфере инновационной деятельности в Украине, проявляющихся в сокращении количества фирм, которые занимаются инновационной деятельностью; существенном дисбалансе в инновационной активности предприятий по регионам страны; отсутствии полноценных связей между научной сферой и производством. Исследованы особенности управления инновационным развитием на макро- и микроуровне, а также обоснованы направления оптимизации управления инновационным развитием на уровне субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационный путь развития, критерии эффективности инновационных процессов, уровни управления инновационным развитием, направления инновационной деятельности субъекта хозяйствования.

Summary

Yuliya Terletska

INNOVATIVE ACTIVITY AS A TOOL FOR ADAPTATION OF SUBJECTS OF MANAGING TO CONDITIONS OF THE UNSTABLE EXTERNAL ENVIRONMENT

In article influence of innovative activity on process of adaptation of the enterprise to factors of the unstable external environment is investigated; the last researches and publications on the specified problem on the basis of which criteria of efficiency of innovative processes are investigated are analysed; the analysis extensive, intensive scientific and technical and innovative ways of scientific and technical ensuring development of subjects of economic activity is carried out, and also their main differences, expediency and conditions of application are considered.

The list of the most pressing problems of innovative activity in Ukraine, the number of the firms which are engaged in innovative activity shown in reduction is formulated; significant imbalance in the innovation activity of enterprises in regions of the country; lack of full relations between the scientific sphere and production. It is proved that innovative activity in Ukraine demands interindustry technological exchange, strengthening of ties of the companies with universities and research institutions, development of the international scientific and technical cooperation, venture investment into new progressive developments, creations of innovative infrastructure, active use of information technologies.

The main directions of optimization of management of innovative development at the microlevel which provide are proved: monitoring of the external environment and forecasting of its development; identification of the directions and options of innovative development of market opportunities; the choice of target market segments or niches for the purpose of implementation of projects of innovative development of the enterprise; allocation of priority activities; formation of organizational structure of management of innovative development; planning of production and marketing and financial activities for the chosen priority directions; control over the implementation of the actions directed to realization of potential of innovative development; preparation of decisions on timely change of priorities and search of the new directions of innovative activity of the enterprise.

Keywords: innovative activity, innovative way of development, criteria of efficiency of innovative processes, monitoring of the external environment, levels of management of innovative development, innovative infrastructure, directions of innovative activity of the subject of managing.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2017

УДК: 331.1

JEL Classification: M 000: M 190

© Долга Г.В., 2017

dolga.galina1985@gmail.com

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету, Чернівці

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена розгляду системи професійно важливих якостей особистості керівника як суб'єкта управлінської діяльності на підприємстві. Виявлено взаємозв'язок ефективності управлінської діяльності з рівнем самоактуалізації, ціннісними орієнтаціями керівника, компетентністю, професійною ідентичністю. У статті досліджена система детермінації ефективності управлінської діяльності, комплекс суб'єктивних і об'єктивних факторів.

Ключові слова: керівник, особистість, професійні якості, управлінська діяльність, організація

Постановка проблеми. Керівник змушений уміти жити з людьми й проявляти інтерес і прагнення до співробітництва. Від нього потрібне вміння налагодити роботу своїх підлеглих відповідно до цілей організації. Йому треба розумітися на мотивах поведінки людей, і, навіть, знати чинники, які слугують основою поведінки колективу. Проте специфіка набору професійно важливих якостей керівника залежить від виду його професійної діяльності. Приміром, такі властивості особистості, як щирість і терпимість, професійно важливі для керівника підприємства, а спроможність до виконання рутинної роботи керівника системи бюрократичного управління відрізняється від керівника комерційного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз філософської, психологічної та економічної літератури, проблема підготовки професійних якостей керівника знаходиться в центрі уваги багатьох науковців. Цінні щодо цього праці, в яких розкриваються загальні питання підготовки керівника (О. Абдулліна, С. Золотухіна, Н. Болдирева, В. Лозова, Л. Нечепоренко, І. Прокопенко, В. Євдокимова та ін.), визначається сутність якостей як філософської категорії (Е. Баллер, Є. Ільєнков, Е. Соколов та інші), висвітлюються та визначаються загальні питання проблеми формування особистості керівника (С. Архангельський, С. Золотухіна, В. Лозова, А. Мудрик, В. Семиченко та інші науковці). Особистість, її психологічні, культурноекзистенційні основи, шляхи становлення – предмет багатьох глибоких, серйозних досліджень психологів (О. Леонт'єв, В. Давидов, Б. Братусь, Е.Фромм, К.Юнг).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Професійна діяльність керівника сучасного підприємства вимагає спеціального аналізу її структури та функцій,

характеру службових завдань, які розв'язуються, організації адекватної системи підготовки та самопідготовки, розвитку професійно важливих якостей в процесі професійної соціалізації. Швидкість і складність соціально-економічних перетворень в Україні привели до багатьох позитивних зрушень у розвитку правової, демократичної держави, але супроводжувалися при цьому і багатьма соціальними явищами кризового плану, зокрема загостренням соціально-економічної ситуації, що утруднює управлінську діяльність. Особистість керівника має винятково велике значення для управлінської діяльності, адже саме його професійно важливі психологічні властивості визначатимуть, як будуть виконані ті завдання, які поставатимуть перед ним, чи виявить він себе відповідальним, ініціативним, самостійним працівником, чи зможе вийти зі складних та незвичних ситуацій, чи всіх зусиль докладатиме для успіху, чи зуміє зацікавити та організувати інших для спільної роботи на благо колективу і суспільства. Саме тому дослідження проблеми професійно важливих якостей керівника, як чинника ефективності професійної управлінської діяльності, стає одним із пріоритетних наукових напрямів, а обмежена кількість досліджень і публікацій у цій сфері зумовлює актуальність розробки даної проблеми.

Формулювання цілей статті. Мета - виявити комплекс професійно важливих якостей керівника як суб'єкта управлінської діяльності. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- розглянути системи професійно важливих якостей особистості керівника як суб'єкта управлінської діяльності на підприємстві;
- виявити особливості фахівця як суб'єкта управлінської діяльності;
- дослідити систему детермінації ефективності управлінської діяльності, комплекс

суб'єктивних і об'єктивних факторів;

- виявити взаємозв'язок ефективності управлінської діяльності з рівнем самоактуалізації, ціннісними орієнтаціями керівника, компетентністю, професійною ідентичністю та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Управлінська діяльність, як діяльність з організації виробництва, керуванню персоналом організації, висуває особливі вимоги до психологічної сфери управлінця, але передусім, до його професійно важливих особистісних якостей. Будучи складною системою, що саморегулюється, людська особистість є також цілеспрямованою відкритою системою, здатною до розвитку, самовдосконалення, самонавчання за рахунок активного пошуку й прийому нової інформації, урахування й оцінки результатів своїх дій. Реалізуючи свою активність, що досягає вищого рівня у формі цілеспрямованої діяльності, суб'єкт перетворюється й розвивається сам, перетворюючись у свідомого суспільного індивіда – особистість професіонала-управлінця.

Суб'єктом управлінської діяльності є керівник, ефективність функціонування якого залежить, насамперед, від раціональної організації процесів керування на всіх її ієрархічних рівнях. Керівник у системі організацій, підприємств – це особа, наділена правом управління, прийняття рішень і є єдиначальником у межах даних йому вищими інстанціями повноважень [1, с.382]. Чим вищий статус керівника у службовій ієрархії системи, тим ширше, різноманітніше і складніше коло виконуваних ним управлінських завдань. Однак загальним основним завданням усякого керівника є реалізація ряду організаційних функцій, що вирішуються відповідно до широти і характеру наданих посадових повноважень. До цих функцій належать: загальноорганізаційні; планування; координація; контролю виконання й оцінки результатів; матеріально-технічного забезпечення; мотивації; соціального забезпечення та соціального захисту співробітників. Усі зазначені функції в процесі управлінської діяльності керівника взаємозалежні і здійснюються одночасно. Ефективне виконання цих функцій залежить від професіоналізму керівника, його уміння раціонально розподіляти доручення між виконавцями. Керівник зобов'язаний найбільш доцільно розподіляти обов'язки, визначати обсяг роботи з урахуванням таких факторів, як досвід співробітників, їх професійна підготовка, наявність спеціальних знань і навичок рішення службових завдань, індивідуальних здібностей,

стану здоров'я та ін.

Системоутворюючим фактором будь-якої соціальної системи управлінської діяльності є вектор «мотив – ціль», оскільки він визначає зміст і спрямованість діяльності як цілісних соціальних об'єднань (груп, підрозділів), так і окремих індивідів-керівників і підлеглих. Так, однією з головних професійних якостей керівника є здатність конструювати і чітко ставити стратегічну мету і прогнозувати перспективи діяльності керованих підрозділів, а головною професійною якістю гарного виконавця – уміння прийняти цю мету, реалізувати її в ряді тактичних завдань і знаходити адекватні способи їхнього рішення. Від професійно важливих властивостей керівника значною мірою залежать ефективність і надійність його діяльності, а також діяльності підлеглих йому співробітників, відділів і підприємства в цілому.

Нижче поданий перелік особистісних якостей ефективних керівників, згрупованих по блоках.

1. Блок емоційно-вольових якостей:

- емоційна стабільність: врівноважений, стриманий, розсудливий;
- відповідальність: відповідальний, вольовий;
- цілеспрямованість: цілеспрямований, наполегливий, активний, енергійний, рішучий;
- упевненість у своїх діях: упевнений у собі, самовпевнений;
- вимогливість до себе: вимогливий до себе, дисциплінований, акуратний, організований;

2. Блок моральних якостей:

- об'єктивність і справедливість: справедливий, об'єктивний, неупереджений;
- доброта і співчуття: добрий, доброзичливий, чуйний, співчуваючий, терпимий, людяний;
- чесність і порядність: щирий, чесний, порядний;
- тактовність: тактовний, чемний, ввічливий, коректний, культурний;

3. Блок управлінських якостей:

- директивність: суворий, вимогливий, серйозний, мало емоційний, критичний;
- турбота про підлеглих: уміє захищати підлеглих, уміє допомагати, поважає підлеглих, турботливий, цінує підлеглих, вміє жертвувати собою;
- авторитетність: авторитетний, є прикладом;
- лідерство: лідер, організатор, вміє керувати, харизматичний;

4. Блок комунікативних якостей:

- відкритість до спілкування: комунікабельний, товариський, вміє працювати в колективі, відкритий;
- відповідальність в спілкуванні: пунктуальний, надійний;
- зовнішність: привабливо виглядає; охайний; елегантний;
- проникливість: знає людей, розуміє людей, проникливий, викликає довіру, переконливий;

5. Блок інтелектуальних якостей :

- розум і освіченість: розумний, освічений, мудрий;
- вміння приймати рішення: швидко приймає правильні рішення, критичний, уважний, далекоглядний, передбачливий;

6. Блок ділових якостей:

- досвід: досвідчений, професіонал, компетентний;
- спрямованість на діло: відданий справі, працьовитий, діловий, практичний, раціональний [1, с.384].

Зрозуміло, що така класифікація не може претендувати на остаточність, однак її достовірність забезпечується експертною оцінкою самих опитуваних як керівників, і, на нашу думку, достатня для виявлення успішності керівної діяльності.

Провідними бажаними рисами успішного керівника виявились: емоційна стабільність (стриманість, врівноваженість), відповідальність, об'єктивність і справедливість, доброта та вміння співчувати, контактність та відкритість до спілкування. Також варто звернути увагу на той факт, що провідними серед бажаних управлінських рис є такі, що характеризують директивно-авторитарного керівника: суворість, вимогливість і неемоційна поведінка.

Своє становлення у системі управління керівник починає не з чистого аркуша. Його управлінський шлях переважно визначається індивідуальними якостями, особливостями дитинства і юності, навчанням, досвідом трудової діяльності тощо. Значний вплив на формування майбутніх керівників здійснює сім'я, яка визначає систему його відносин із світом, оточенням, собою. Істотним є зв'язок між вибором управлінської діяльності дитьми та успішністю у цій сфері батьків. Результативна й ефективна управлінська діяльність батьків створює адекватний її образ у дітей, сприяє їхній самостійності, впевненості у своїх силах. Діти з таких сімей здебільшого намагаються оволодіти управлінськими навичками. У сім'ях, де мати зайнята управлінською діяльністю, основними мотивами посадового просування вважають

«повагу оточення», «самостійність». Якщо керівник батько, одним з мотивів посадового просування для дітей є «самостійність». Дітей, чиї обоє батьки-керівники, приваблює, передусім, «соціальна значущість» управлінської діяльності. Усе це свідчить, що сімейне виховання є одним із важливих стартових чинників управлінського розвитку.

До важливих внутрішніх чинників управлінського розвитку належить готовність до управлінської діяльності, яка має такі складові: наявність спеціальних здібностей, інтересу до управлінської діяльності; вміння приймати ризиковані рішення, вступати у конфлікти заради інтересів справи, активно діяти в екстремальних умовах; готовність до збільшення стресових навантажень; готовність до зміни умов праці й особистого життя. Детермінантами розвитку особистості керівника є і події, що впливають на управлінський шлях. Значні зміни зовнішнього середовища зумовлюють зміни в діяльності та в особистості керівника. Передусім, це події в сім'ї, події, пов'язані з посадовими переміщеннями. Певний вплив мають і соціально-політичні події, особливо у трансформаційних суспільствах.

На ефективність управлінської діяльності впливають джерела управлінського розвитку. Джерела управлінського розвитку – ті основи й орієнтири, які сприяють просуванню керівника в системі управління. Серед них виокремлюють: рівень самостійності, зрілості, орієнтацію на певний приклад, вміння пристосовуватися до умов зовнішнього середовища, міру усвідомлюваності поставлених перед собою цілей, ступінь цінності взаємодії тощо. Аналіз значущості джерел управлінського розвитку і особистісних чинників свідчить про такі закономірності становлення і функціонування керівника:

- емоційна зрілість, стійкість пов'язані з орієнтацією керівників на самопідготовку, самостійне вивчення спеціальної літератури;
- чим вищою є безтурботність, імпульсивність керівників, тим менше вони схильні наслідувати приклад вищого керівництва;
- сумлінність, пов'язана з підвищеним оцінюванням значущості своєчасного просування для управлінського розвитку;
- проникливість сприяє вищій оцінці значущості зусиль безпосереднього керівника в управлінській підготовці й необхідності наполегливого вивчення тонкощів взаємин між людьми.

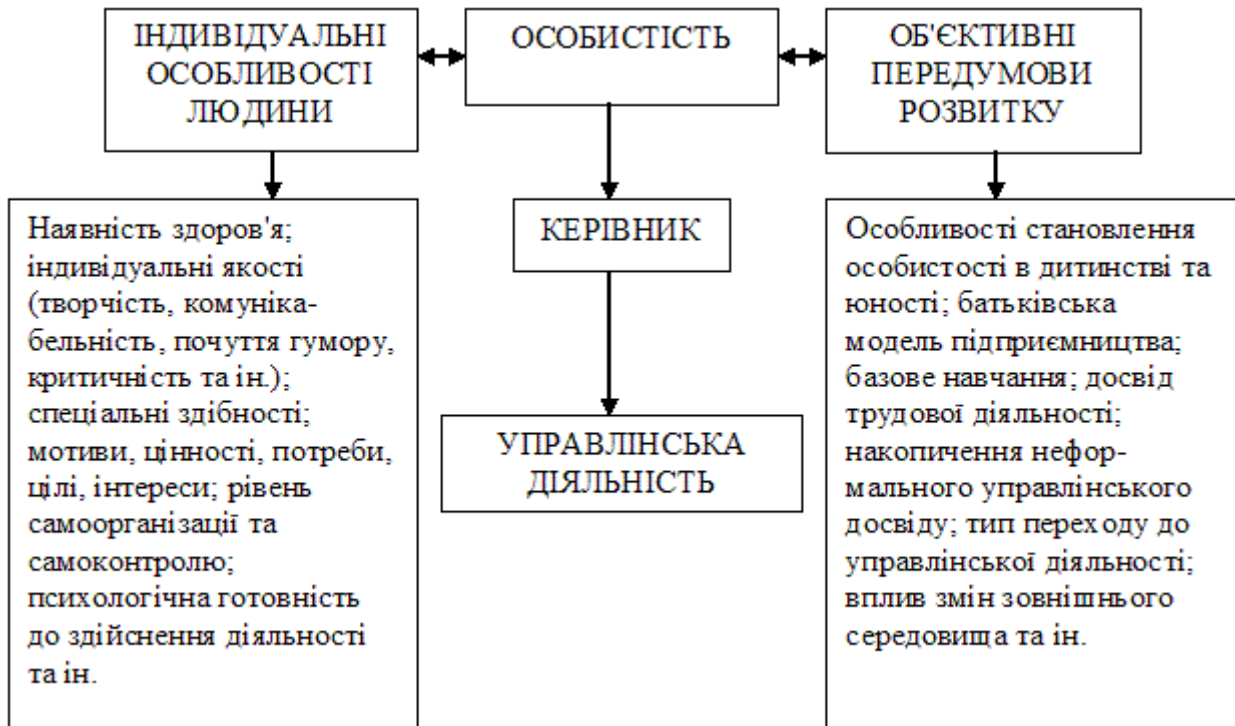

Рис. 1. Суб'єктивні та об'єктивні передумови розвитку керівника

Джерело: [2, с.75].

Орієнтація на певні джерела управлінського розвитку залежить від особистості керівника. Цінність взаємодії з колегами зростає для нього за відсутності вичерпної інформації про виробничу ситуацію і невміння децентралізувати рішення. Особливо відчутним є вплив колег на розвиток ініціативних керівників, які вперше обіймають управлінські посади. Якщо вони не усвідомлюють своїх цілей, вплив колег посилюється, і джерелом розвитку стає приклад вищого керівника. Основне джерело розвитку керівника з високою самооцінкою – самостійність. Вона найбільш властива тим, хто високо оцінює свої вміння мобілізувати співробітників, здатність приймати обґрунтовані рішення, ініціативність [3, с.84].

Розвиток особистості керівника можливий лише за його активної взаємодії з навколишнім середовищем. Він відбувається за такою схемою:

1. Адаптація до навколишніх умов життя і діяльності, до норм, цінностей, управлінської культури організації (визначення напрямку і характеру розвитку, пошук джерел, засобів пристосування та становлення). Вона передбачає пристосування психіки людини до зовнішнього середовища, що якісно змінюється. Заміна навчання або трудової діяльності на управлінську передбачає період управлінської адаптації. Вона може охоплювати суспільну, соціокультурну, етнопсихологічну, соціально-

психологічну, організаційну, технологічну, посадову сфери. Задоволеність працею, собою і реалізацією своїх потенційних можливостей є суб'єктивним індикатором ролі адаптації. Тривалість її залежить від обсягу знань керівника, стажу роботи, психологічної сумісності в колективі, оцінювання його діяльності підлеглими. Якщо обсяг знань, отриманих у навчальному закладі, достатній, то молодий керівник відчутніше задоволений змістом роботи, спеціальністю, умовами праці, своєю участю в управлінні. Розкриття перед молодими керівниками перспектив посадового росту, розширення їхньої участі у життєдіяльності організації, вдосконалення взаємодії з підлеглими мають велике значення для закріплення та адаптації їх на посаді. Цьому сприяє і виявлення та регулювання чинників, що утруднюють чи стримують адаптацію. Дефіцит знань і навичок управління, брак часу і сил на здійснення задуманого, вища від передбачуваної відповідальність негативно позначаються на посадовому рівні керівника. Незадоволеність роботою, своїми діями і вчинками, погані настрої – це показники неповної адаптації до управлінської діяльності. За таких умов керівник або припиняє її, або шукає психологічні захисні механізми, які охороняють його від зазіхань на цілісність і стійкість особистості: втеча від реалій, апатія, негативізм, агресія, мрії й

фантазії, лінощі тощо. Ці захисні механізми підтверджують відсутність психологічної адаптації. Часто вони спричинюють регрес особистості [4, с.165].

2. Індивідуалізація (вияв власного «Я», визначення детермінантів розвитку, формування особистісних новоутворень, їх закріплення, забезпечення високої ефективності управлінської діяльності, вияв власної активності та індивідуальності, оптимальна реалізація потенційних можливостей, гармонія розвитку). Процес індивідуалізації особистості в управлінській діяльності пов'язаний з її самоактуалізацією: у керівника формуються вимоги до власної діяльності та до себе. Порушення вимог системного оточення спричинюють зміни у розвитку керівників. Часті соціальні зміни призводять до деформації особистісних вимог, що впливає на ефективність і результативність управлінської діяльності. Невідповідність рівня розвитку особистості керівника і вимог суспільства можуть мати такі наслідки: узгодженість (розв'язання проблеми вимог шляхом компромісу); зміна соціального оточення (пошук керівником іншого соціального оточення, іншої системи вимог); зміна власних вимог (приспособлення власного «Я» до обставин життя і діяльності, прийняття існуючої системи вимог).

3. Інтеграція (зміна особистісних властивостей під впливом оточення, забезпечення високої продуктивності діяльності з метою посадового просування, росту). Інтеграція детермінується суперечністю між намаганнями керівника бути ідеально представленим своїми особливостями та властивостями в спільноті (організації) і потребою спільноти прийняти, схвалити та культивувати лише ті його індивідуальні особливості, які сприяють розвитку організації й розвитку керівника як особистості й професіонала. За успішного проходження етапу інтеграції керівник набуває рис (гуманність, вимогливість, відповідальність, довіра до людей та ін.), які забезпечують йому успішне просування в системі управління. Коли суперечність на цьому етапі не усувається, настає дезінтеграція. Її наслідком є ізоляція,

витіснення особистості із спільноти або деградація [5, с.75]. Отже, особистісна інтеграція – це такий стан керівника, для якого характерні впорядкованість, вмотивованість особистісної структури, дій і вчинків індивіда, їх погодженість, стійкість і стабільність, що свідчить про психологічну рівновагу індивіда, цілісність його особистісної структури. Тобто, відповідні особистісні новоутворення, багаторазово відтворюючись, закріплюючись, формують достатньо стійку структуру особистості керівника. Ситуація, в якій відбувається соціальний розвиток керівника, динамічна. Ідеться про динаміку розвитку особистості у певній спільноті, яка також розвивається. Саме тому тип розвитку особистості залежить від типу групи (організації), в яку керівник інтегрований.

Висновки. Отже, професійно важливі якості керівника – це особистісні характеристики, що забезпечують максимальну ефективність і успішність керівника у сфері управлінської діяльності. Перелічені особистісні риси, природно, не вичерпують всього багатства характеристик керівника, водночас, кожен успішний керівник, менеджер мають володіти певними особистісними властивостями, які формують систему професійно важливих особистісних якостей, що має певну специфіку в кожній конкретній сфері управління. Отже зміст ефективної управлінської діяльності залежить від професійно важливих якостей керівника та повинен бути спрямований на формування у керівників внутрішньої потреби на саморозвиток, самореалізацію, самовизначення, самоорганізацію, які сприяють професійному утвердженню майбутнього керівника, розвитку його управлінських здібностей та формуванню управлінської компетентності.

У подальшому, використовуючи наше теоретичне дослідження, ми плануємо проранжувати конкретні особисті якості по кожному блоку та за допомогою опитування вже працюючих менеджерів, визначити значимі серед них для майбутньої успішної діяльності менеджерів організацій, а також визначити умови та чинники для розвитку професійно значимих якостей майбутніх менеджерів.

Список літератури

1. Кострікін О.В. Проблеми самоактуалізації сучасного керівника / О.В. Кострікін // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, В.Д. Потапової. – Т. XV, част. 1. – К., 2008. – С. 381-388.

2. Кострікін О.В. Проблеми управління процесом розвитку професійно важливих інтелектуальних

якостей / О.В. Кострікін // Гуманізація соціального управління: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків, 29 квітня 2008 р. – Харків: Вид-во Харківськ. нац. економ. ун-ту, 2008. – С. 72-76.

3. Землянська О.В. Професійно важливі якості керівника та проблема їх розвитку / О.В. Землянська, О.В., Кострікін // Психологічні технології в

екстремальних видах діяльності: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. Донецьк, 22-23 травня 2008 р. – Донецьк: Донецьк юридич. ін-т ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – С. 82-86.

4.Шепель В.М. Людська компетентність

менеджера: Управлінська антропологія / В.М.Шепель. – М.: Економіка, 2000. – 432 с.

5.Степаненко Н.В. Особливості становлення професійно значущих якостей майбутніх менеджерів / Н.В. Степаненко // Вісник КІБІТ. – 2008. – № 2. – С.69-78.

References

1.Kostrikin,O.V., (2008). “Problems actualization modern manager”.*Actual problems of psychology: Coll. Science. works of the Institute of Psychology*. Ed. S.D.Maksimenko, V.D.Potapov. Vol XV, part. 1, pp. 381-388.

2.Kostrikin,O.V., (2008). “Problems in the management process of professionally important intellectual qualities”.*Humanization of social control.Materials of All-Ukrainian scientific-practical conference*.Kharkiv,pp. 72-76.

3. Zemlyansky,O.V., and Kostrikin,O.V., (2008). “Professionally important qualities of the head and the

problem of development”.*Psychological Technologies in extreme activities, Proceedings of IV international scientific conference*. Donetsk, pp. 82-86.

4.Shepel,V.M., (2000). “Human Competence Manager: Management Anthropology”. Economics, Moskwa, p. 432.

5.Stepanenko, N.V., (2008). “Features of formation of professionally significant qualities of future managers”.*Bulletin of the Kiev Institute of Business and Technology*, vol. 2, pp.69-78.

Аннотация

Галина Долга

ПРОФЕСИОНАЛЬНО ВАЖНЫЕ КАЧЕСТВА РУКОВОДИТЕЛЯ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена изучению системы профессионально важных качеств личности руководителя как субъекта управленческой деятельности на предприятии. Выявлена взаимосвязь эффективности управленческой деятельности с уровнем самоактуализации, ценностными ориентациями руководителя, компетентностью, профессиональной идентичностью. В статье исследована система детерминации эффективности управленческой деятельности, комплекс субъективных и объективных факторов.

Ключевые слова: руководитель, личность, профессиональные качества, управленческая деятельность, организация

Summary

Halyna Dolha

PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES HEAD AS A FACTOR OF EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT ACTIVITIES

The article is devoted to the system professionally important qualities of the manager's personality as a subject of administrative activity in the enterprise. Revealed a set of professionally important qualities of the head as the subject of management, relationship management activities with the efficiency level of self, values manager, competence, professional identity. Lists the personal qualities of effective leaders, grouped in blocks. This article explores the system of determination of efficiency of management, formed a subjective and objective conditions of the head. The submitted scheme of the individual manager for its active interaction with the environment.

Keywords: head, personality, professional quality, management activities, organization

Стаття надійшла до редакції 10.03.2017

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Розглядається процес формування механізму управління капіталом підприємства. Запропонована концепція механізму управління капіталом підприємства, що включає в себе принципи, завдання, мету і сам механізм управління фінансовим капіталом підприємства. Сформовано фінансово-економічний механізм управління капіталом підприємства. Робота виконана за результатами дослідження сучасних вітчизняних і зарубіжних поглядів вчених на основі концепції механізму управління капіталом підприємства. Наведено функціональний механізм управління капіталом підприємства з врахуванням його елементів. Викладені пропозиції з питань формування фінансово-економічного механізму підприємства нададуть можливість подальшого дослідження структури капіталу в напрямі побудови його економічного механізму на практиці.

Ключові слова: капітал підприємства, механізм, управління капіталом, фінансові ресурси, активи, внутрішній механізм, ринковий механізм, державний механізм, елементи управління.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання нестабільність функціонування українських підприємств набуває все більш масового характеру, а ефективність діяльності значно залежить від їх якісного рівня формування капіталу та відповідного механізму управління фінансовим капіталом. На даний час загальний рівень наукових розробок з проблем формування механізму управління капіталом підприємства відстає від потреб господарської практики. Так, відповідний рівень фінансового капіталу підприємства є джерелом і прискорювачем ефективного розширеного відтворення на всіх рівнях господарювання. Чим більше величина фінансового капіталу підприємства та ефективність його використання, тим більше конкурентоспроможним є підприємство у зовнішньому середовищі, а значить, і результати його діяльності вищі. Ефективний механізм управління фінансовим капіталом в напрямі забезпечення його оптимального розподілу дозволяє збільшити обсяг реалізації продукції, доходу від реалізації і, як наслідок, - чистого доходу підприємства. Отже, поліпшуються економічні умови і джерела розширеного відтворення на підприємствах, досягається їх економічне багатство і ринкова адаптація.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемами удосконалення механізму управління фінансовим капіталом підприємства займаються такі вітчизняні вчені, як І.А. Бланк, Г.О. Крамаренко, Т.О. Пілецька, Ю.М. Воробйов, А.М. Поддєрьогін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка концепції механізму управління капіталом підприємства, що охоплює принципи, завдання, мету і сам механізм управління фінансовим капіталом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «капітал» має неоднозначне трактування у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Відповідно до першого підходу, капітал – це майно власників підприємства, оцінене в балансі у вигляді акціонерного капіталу, емісійного доходу і нерозподіленого прибутку. Величина капіталу розраховується як різниця між вартісною оцінкою активу фірми та її заборгованістю перед третіми особами (кредитори, держава, власні працівники та ін.). Залежно від того, які оцінки використовуються в розрахунку – облікові чи ринкові – величина капіталу може бути обчислена по-різному. Загалом, визначення поняття капіталу підприємства однією групою вчених спрямовано на фіксування саме фінансово-економічної сторони дефініції (І.Т. Балабанов [2], І.А. Бланк [1], С.М. Клименко [5], Г.О. Крамаренко [4]), інші ж надають їй натуральне визначення в розрізі окремих структурних елементів (Л.І. Катан, В.В. Селєзньов та ін.). Відповідно запропоновані критерії спрямовані, як на фінансово-економічний, так і на ресурсний аспект даної категорії.

Розглядаючи економічну сутність фінансового капіталу підприємства, потрібно зазначити такі його характеристики:

1. Капітал підприємства є основним чинником виробництва. У системі факторів виробництва (капітал, земля, праця) капіталу належить пріоритетна роль, тому що він поєднує усі фактори в єдиний виробничий комплекс.

2. Капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, що приносять дохід. У даному випадку він може виступати ізольовано від виробничого фактора у формі інвестованого капіталу.

3. Капітал підприємства є головним

вимірником його ринкової вартості. У цій якості виступає насамперед власний капітал підприємства, що визначає обсяг його чистих активів. Поряд з цим, обсяг використовуваного власного капіталу на підприємстві характеризує одночасно і потенціал залучення їм позикових фінансових засобів, що забезпечують одержання додаткового прибутку. У сукупності з іншими факторами – формує базу оцінки ринкової вартості підприємства.

Вивчення різних трактувань і підходів до визначення терміна «капітал», з огляду на таке практичне використання окремих теоретичних положень за напрямом його структурування, дозволило запропонувати таке визначення фінансового капіталу підприємства: це сукупність запасу фінансово-економічних благ, як у формі грошових коштів, так і в негрошовій формі, й капітальних інвестицій, що залучаються суб'єктами господарювання до економічного процесу як інвестиційний ресурс і фактор операційної діяльності в напрямі отримання фінансового результату, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з фактором часу, ризику і ліквідності [3].

Ефективне управління фінансовим капіталом – один з аспектів успішного функціонування господарюючого суб'єкта. Сучасний механізм управління фінансовим капіталом підприємства характеризується такими негативними рисами:

- обмеження прав акціонерів на отримання інформації про результати фінансово-господарської діяльності підприємств;

- обмеженість обсягу залучення власного капіталу, а відповідно, і можливостей істотного розширення операційної та інвестиційної діяльності підприємства в періоди сприятливої кон'юнктури ринку на окремих етапах його життєвого циклу [6];

- використання позикового капіталу, що генерує найбільш небезпечні фінансові ризики в господарській діяльності підприємства: ризик зниження фінансової стійкості та втрати платоспроможності. Рівень цих ризиків зростає пропорційно зростанню питомої ваги використання позикового капіталу;

- висока вартість власного капіталу в порівнянні з альтернативними позиковими джерелами формування капіталу;

- складність процедури залучення позикового капіталу (особливо в великих розмірах), оскільки надання кредитних ресурсів залежить від рішення інших господарюючих суб'єктів (кредиторів), вимагає іноді відповідних сторонніх гарантій або застави, при цьому гарантії страхових компаній, банків або інших господарюючих суб'єктів надаються на платній основі;

- невикористана можливість приросту коефіцієнта рентабельності власного капіталу за рахунок залучення позикових фінансових коштів, оскільки без такого залучення неможливо забезпечити перевищення коефіцієнта фінансової рентабельності діяльності підприємства над економічною [8];

- низький рівень внутрішнього корпоративного управління на вітчизняних підприємствах визначається у великій кількості порушень і прав акціонерів на управління і доходи підприємства;

- активи, сформовані за рахунок позикового капіталу, генерують при інших рівних умовах меншу норму прибутку, яка знижується на суму виплачуваного позикового відсотка в усіх його формах (відсотка за банківський кредит, лізингової ставки; купонного відсотка по облігаціях, вексельного відсотка за товарний кредит і ін.);

- висока залежність вартості позикового капіталу від коливань кон'юнктури фінансового ринку.

У ряді випадків при зниженні середньої ставки позикового відсотка на ринку використання раніше отриманих кредитів, особливо на довгостроковій основі, стає для підприємства не вигідним у зв'язку з наявністю більш дешевих альтернативних джерел кредитних ресурсів [8]. У зв'язку з перерахованими негативними рисами механізму управління фінансовим капіталом підприємства, доцільно запропонувати концепцію вдосконалення механізму управління капіталом підприємства (рис. 1).

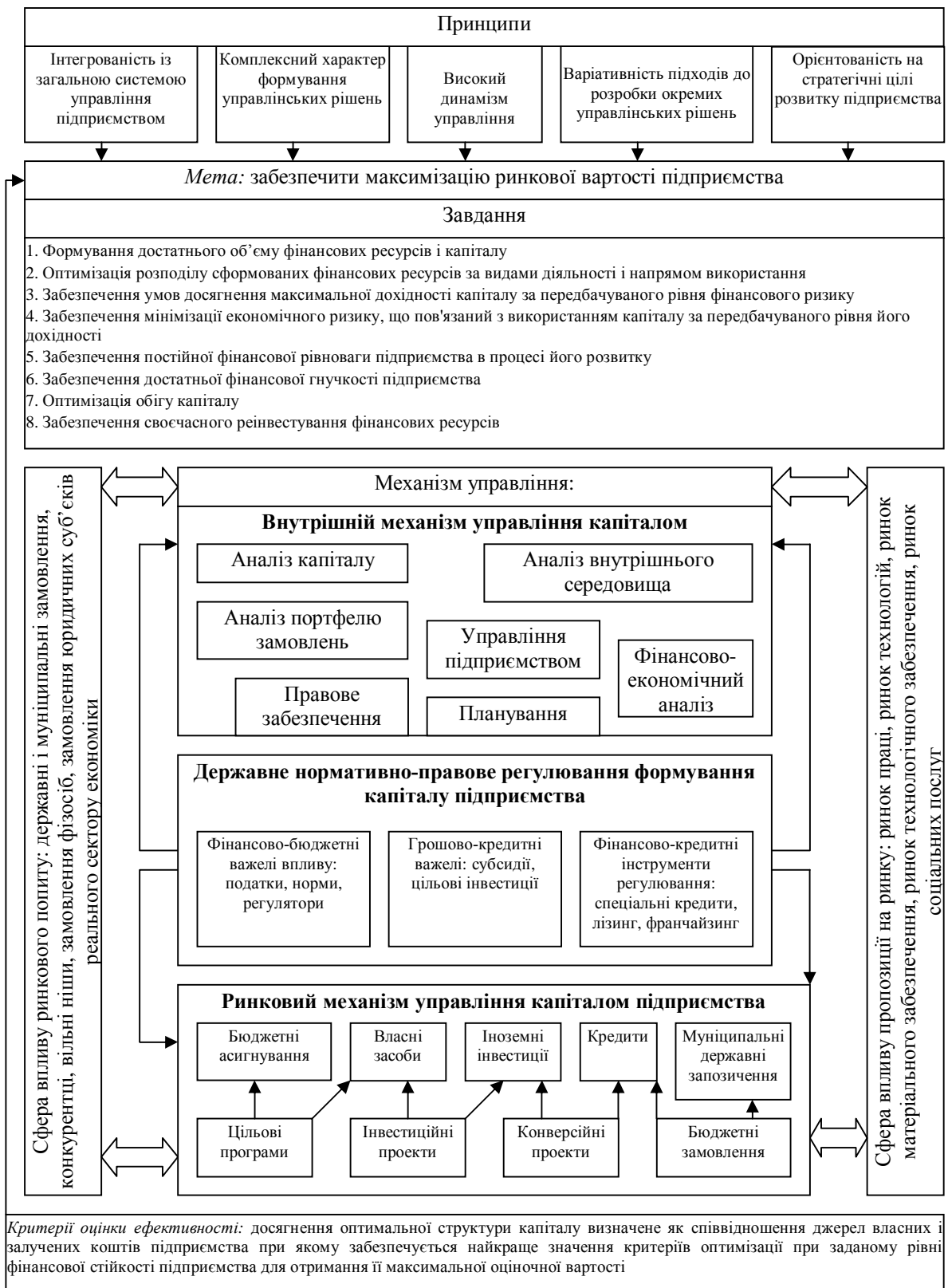

Рис. 1. Механізм управління капіталом підприємства

Ефективний механізм управління використанням капіталу підприємства забезпечується інтегрованістю із загальною системою управління підприємством; комплексний характер формування управлінських рішень; високий динамізм управління; варіативність підходів до розробки

окремих управлінських рішень; орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства. Ефективна система управління використанням капіталу, організована з урахуванням викладених принципів, створює основу високих темпів розвитку підприємства, досягнення необхідних кінцевих результатів його господарської

діяльності і нарощення його ринкової вартості.

Процес управління використанням капіталу базується на певному механізмі. Механізм управління капіталом являє собою систему основних елементів, які регулюють процес розробки і реалізації управлінських рішень в цій області. У структуру механізму управління фінансового капіталу входять наступні елементи:

1. Ринковий механізм управління фінансовим капіталом підприємства формується насамперед у сфері ринку капіталу в розрізі окремих його видів і сегментів. Попит і пропозиція на цьому ринку формують рівень цін і котирувань по окремих видах і формам капіталу, визначають ефективність використання окремих інструментів інвестування, виявляють середню норму прибутковості капіталу і середньоринковий рівень ризику його використання. У міру поглиблення ринкових відносин роль ринкового механізму регулювання діяльності підприємств, пов'язаної з використанням капіталу, буде зростати [5].

2. Державне нормативно-правове регулювання діяльності підприємства в галузі використання капіталу. Складність і багатогранність діяльності підприємств в цій галузі в умовах переходу до ринкової економіки визначає необхідність державного її регулювання. На сучасному етапі система державного регулювання в цій галузі передбачає: податкове регулювання використання капіталу в операційному й інвестиційному процесі; регулювання норм і методів амортизації основних засобів і нематеріальних активів; регулювання порядку формування інформаційної бази управління капіталом і т.п. Характеризуючи ситуацію, що базу державних нормативно-правових активів в сфері регулювання діяльності підприємств в цій галузі, слід зазначити, що вона далеко не завершена і вимагає подальшого розвитку [1].

3. Внутрішній механізм управління окремими аспектами капіталу підприємства формується в рамках самого підприємства, відповідно регламентуючи ті чи інші оперативні управлінські рішення з питань використання його капіталу. Так, ряд аспектів використання капіталу регулюється вимогами статуту підприємства. Окремі з цих аспектів

регулюються розробленою на підприємстві стратегії використання капіталу і цільової фінансової політики за окремими напрямками цієї діяльності. Крім того, на підприємстві може бути розроблена і затверджена система внутрішніх нормативів і вимог щодо окремих аспектів використання капіталу [1].

В процесі реалізації своєї головної мети концепція механізму управління капіталом підприємства спрямована на вирішення таких основних завдань:

1. Формування достатнього обсягу фінансового капіталу, що забезпечує необхідні темпи економічного розвитку підприємства. Це завдання реалізується шляхом визначення загальної потреби в фінансових ресурсах і капіталі для фінансування необхідних підприємству активів, формування схем фінансування оборотних і необоротних активів, розробки системи заходів щодо залучення різних форм капіталу з певних джерел.

2. Оптимізація розподілу сформованих фінансових ресурсів за видами діяльності та напрямками використання. Це завдання реалізується шляхом дослідження можливостей найефективнішого використання фінансового капіталу в окремих видах діяльності підприємства і господарські операції; формування пропорцій майбутнього використання капіталу, що забезпечують досягнення умов найбільш ефективного його функціонування і зростання ринкової вартості підприємства. Так, у даному випадку одним з ефективних методів є використання фінансового важеля.

Фінансовий леверидж характеризує використання підприємством позикових засобів, яке впливає на зміну коефіцієнта рентабельності власного капіталу. Іншими словами, фінансовий леверидж є об'єктивним чинником, що виникає з появою позикових засобів в обсязі капіталу, що використовується підприємством, дозволяючи йому одержати додатковий прибуток на власний капітал.

Одним із показників, що застосовуються для оцінювання ефективності використання позикового капіталу, є ефект фінансового важеля (левериджа) [7]:

$$E\Phi Л = \left(\frac{ЧП + Проц(1 - Kn)}{Акт} - \frac{Проц(1 - Kn)}{ЗК} \right) \cdot \frac{ЗК}{ВК} = (ROA - Ц_{ЗК}^y) \cdot \frac{ЗК}{ВК} \quad (1)$$

або

де ЧП – сума чистого прибутку;

Проц – нараховані проценти й інші витрати, пов'язані із залученням позикового капіталу;

Акт – середня сума сукупних активів у

звітному періоді;

ROA – економічна рентабельність сукупного капіталу після сплати податків (відношення суми чистого прибутку і процентів за кредит з урахуванням податкового коректора до

середньорічної суми всього сукупного капіталу), %;

$C_{ЗК}^y$ – уточнена середньозважена ціна позикових ресурсів з урахуванням податкової економії, %;

$C_{ЗК}^n$ – номінальна ціна позикових ресурсів, %;

Ефект фінансового важеля показує, на скільки відсотків збільшується сума власного капіталу за рахунок залучення позикових засобів в оборот підприємства. Позитивний ЕФВ виникає в тому разі, якщо рентабельність сукупного капіталу вища від середньозваженої ціни позикових ресурсів, тобто якщо $ROA > C_{ЗК}$ [1].

3. Забезпечення умов досягнення максимальної прибутковості капіталу з найменшим рівнем фінансового ризику. Максимальна прибутковість капіталу може бути забезпечена на стадії його формування за рахунок мінімізації середньозваженої його ціни, підприємства раціонального співвідношення

$$WACC = \sum k_{B_i} \omega_{B_i} + (1+t) \sum k_{\sigma_i} \omega_{\sigma_i}, \quad (2)$$

де k_{B_i} – вартість 1-ї складової власного капіталу; ω_{B_i} – частка 1-ї складової власного капіталу в загальному обсязі капіталу; k_{σ_i} – вартість 1-ї складової боргового капіталу; ω_{σ_i} – частка 1-ї складової боргового капіталу в загальному обсязі капіталу підприємства.

До складових власного капіталу належать прості та привілейовані акції, нерозподілений прибуток, нові емісії акцій. Складовими боргового капіталу є облігації, емітовані

$$WACC = k_a \omega_a + k_{an} \omega_{an} + k_{\sigma} (1+t) \omega_{\sigma}, \quad (3)$$

де k_a , k_{an} – вартість витрат на власний капітал; ω_a , ω_{an} – частки складових власного капіталу в загальному обсязі капіталу підприємства; k_{σ} – вартість боргового капіталу; ω_{σ} – частка боргового капіталу в загальному обсязі капіталу підприємства.

Підприємства, які мають оптимальну структуру капіталу, в разі залучення нового капіталу прагнуть зберегти незмінною структуру капіталу з тим, щоб вона залишалась оптимальною або близькою до неї. Підприємства, які не досягли оптимальної для себе структури капіталу, намагаються її досягти. Розв'язуючи цю задачу, необхідно мати на увазі, що максимізація рівня прибутковості капіталу досягається, як правило, при істотному зростанні рівня фінансово-економічних ризиків, пов'язаних з його формуванням, оскільки між цими двома показниками існує прямий зв'язок. Тому максимізація прибутковості формованого капіталу повинна забезпечуватися в межах прийняттого фінансового ризику, конкретний

K_n – рівень податкового вилучення з прибутку (відношення податків із прибутку до суми прибутку після сплати процентів);

ЗК – середня сума позикового (залученого) капіталу;

ВК – середня сума власного капіталу.

власного і позикового капіталу (структури капіталу), залучення його в активи підприємства, що в конкретних умовах господарської діяльності підприємства дозволить генерувати найбільш високий рівень прибутку.

Середньозважену вартість капіталу (WACC – Weighted Average Cost of Capital) – процентну ставку вартість власних та позикових ресурсів підприємства.

WACC визначає середньозважену ціну кожної грошової одиниці капіталу, а також середньозважену ціну кожної нової грошової одиниці приросту капіталу в разі, коли капітал підприємства збільшується:

підприємством, банківські та інші позики.

Оскільки вартість боргового капіталу підлягає коригуванню на податки, другий доданок у сумі множать на різницю $(1 - t)$, де t – ставка податку на прибуток.

У найпростішому випадку (коли враховуються лише основні складові капіталу) СЗВК можна обчислити за формулою:

рівень якого встановлюється власниками або менеджерами підприємства з урахуванням їх фінансового менталітету (відношення до ступеню прийнятного ризику при здійсненні господарської діяльності).

4. Забезпечення мінімізації фінансового ризику, пов'язаного з використанням капіталу, з найменшим рівнем його прибутковості. Якщо рівень доходності формованого рекапіталу заданий або спланований заздалегідь, важливим завданням є зниження рівня фінансового ризику операцій, що забезпечують досягнення цієї доходності. Така мінімізація рівня ризиків може бути забезпечена шляхом диверсифікації форм залучених фінансових ресурсів, оптимізації структури джерел їх формування, уникнення окремих фінансових ризиків, ефективних форм їх внутрішнього і зовнішнього страхування [2].

5. Забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства процесі його розвитку. Така рівновага характеризується високим рівнем фінансової стійкості та платоспроможності

підприємства на всіх етапах її розвитку і забезпечується формуванням оптимальної структури капіталу і його авансуванням в необхідних обсягах у високоліквідні види активів. Крім того, фінансову рівновагу може бути забезпечене раціоналізацією складу формованого капіталу по періоду його залучення, зокрема, за рахунок збільшення питомої ваги оборотного капіталу.

6. Забезпечення достатньої фінансової гнучкості підприємства. Вона характеризує здатність підприємства швидко формувати на фінансовому ринку необхідний обсяг додаткових фінансових ресурсів, забезпечувати їх трансформацію в капітал при несподіваній появі високоефективних інвестиційних пропозицій або нові можливості прискорення економічного зростання. Необхідна фінансова гнучкість досягається в процесі формування фінансових ресурсів за рахунок оптимізації співвідношення власних і позикових їх видів, довгострокових і короткострокових форм їх залучення, зниження рівня фінансових ризиків, своєчасних розрахунків з інвесторами і кредиторами.

7. Оптимізація обороту фінансового капіталу. Це завдання вирішується шляхом ефективного управління потоками різних форм капіталу в процесі окремих циклів його кругообігу на підприємстві; забезпечення синхронності формування окремих видів потоків капіталу, пов'язаних з операційною або інвестиційною діяльністю. Одним з результатів такої оптимізації є мінімізація середніх розмірів капіталу, тимчасово не використовується у господарській діяльності підприємства і не бере участі в формуванні його доходів.

8. Забезпечення своєчасного реінвестування фінансових ресурсів. У зв'язку зі зміною умов зовнішнього економічного середовища або внутрішніх параметрів господарської діяльності підприємства ряд напрямків і форм використання фінансових ресурсів можуть не досягти передбаченого рівня їх прибутковості. У зв'язку з цим важливої ролі набуває своєчасне реінвестування фінансових ресурсів у найбільш дохідні активи й операції, що забезпечують необхідний рівень ефективності підприємства в цілому. Дослідження літературних джерел дозволило зробити висновки, що методи оптимізації структури капіталу доцільно побудувати в три етапи:

Етап 1. Здійснення фінансового аналізу структури капіталу.

Етап 2. Визначення інтегрованих шляхів оптимізації структури капіталу.

Етап 3. Створення ефективної концепції збереження фінансового капіталу [1].

Система конкретних методів і прийомів здійснення управління фінансового капіталу підприємства. У процесі аналізу, планування і контролю діяльності підприємства, пов'язаної з використанням його капіталу, використовується велика система методів і прийомів, за допомогою яких досягаються необхідні результати. До числа основних з них відносяться методи: техніко-економічних розрахунків, балансовий, економіко-статичні, економіко-математичні, порівняння та інші [3].

Висновки. Запропоноване таке визначення фінансового капіталу підприємства: це сукупність запасу фінансово-економічних благ, як у формі грошових коштів, так і негрошовій формі, й капітальних інвестицій, що залучаються суб'єктами господарювання до економічного процесу як інвестиційний ресурс і фактор операційної діяльності в напрямі отримання фінансового результату, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з фактором часу, ризику і ліквідності. Ефективність функціонування фінансового капіталу забезпечується відповідним механізмом управління.

Ефективний механізм управління фінансовим капіталом підприємства дозволить у повному обсязі реалізувати поставлені перед ним цілі і завдання за допомогою відповідних принципів факторів впливу. Усі елементи концепції механізму управління капіталом підприємства повинні бути найтісніше пов'язані між собою, хоча окремі з них носять різноспрямований характер (наприклад, забезпечення максимізації прибутковості використовуваного капіталу при мінімізації рівня фінансового ризику; оптимізація обороту капіталу і забезпечення максимальної прибутковості і т.п.). Вважаємо, що в процесі управління фінансовим капіталом підприємства окремі елементи концепції повинні бути оптимізовані між собою для найбільш ефективної реалізації його головної мети. Ранжування окремих завдань управління використанням капіталу треба виконувати шляхом урахування структурних елементів кожного з них, виходячи з їх пріоритетності з позиції розвитку підприємства та системи фінансово-економічного управління його власників або менеджерів.

Список літератури

1. Бланк И.А. Управление формированием капитала / И.А. Бланк – К.: Ника-Центр, 2008. – 656 с.
2. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: учебное пособие [Электронный ресурс]

/ И.Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 477. – ISBN 5-279-01756-6. – Режим доступу: <http://bookre.org/reader?file=1342488>

3. Воробьев Ю.М. Финансовый капитал предприятия / Ю.М. Воробьев. - Симферополь: Таврия, 2002 г.- 156 с.

4. Крамаренко Г.О. Финансовый менеджмент / Крамаренко Г.О., Чорна О.Г. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 520 с.

5. Поддєрьогін А.М. Финансовый менеджмент : підручник / А.М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2008. – 536 с.

6. Пілецька С. Т. Управління структурою капіталу підприємства / С.Т. Пілецька // Вісник Запорізького

національного університету, 2010 р. – Вип. 8. – С.79-84.

7. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. / Г.В. Савицька. – К.: Знання, 2007. – 668 с.

8. Рябікіна К. Г. Капітал підприємства як об'єкт економічного управління [Електронний ресурс] / К. Г. Рябікіна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 23-29.

9. Свірідова С. С. Структура фінансового капіталу підприємства та шляхи її оптимізації / С. С. Свірідова, О. П. Каланжова // Труды Одесского политехнического университета. - 2009. - № 2. - С. 262-267

References

1. Blank, Y.A. (2008), *Upravlenye formirovaniem kapitala*. [Management of formation of capital] «Nyka-Tsentr», Kiev, Ukraine.

2. Balabanov, Y.T. (1998), *Osnovy fyansovoho menedzhmenta*. [Fundamentals of financial management] Fynansy y statystyka, Moscow, Russia.

3. Vorobev U.M. (2002), *Fynansovyy kapital predpryyatyya* [Financial capital of the enterprise]. Tavryya, Simferopol, Ukraine.

4. Kramaryenko, H.O. and O.H. Chorna, (2006) *Fynansovyy menedzhment* [Financial management], Tsentr navchalnoyi literatury, Kiev, Ukraine.

5. Poddyerohin, A.M. (2008), *Fynansovyy menedzhment* [Financial management], KNEU, Kiev,

Ukraine.

6. Piletska, S. T. (2010) “Management capital of enterprise structure”, *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*”, vol. 8, pp. 79-84.

7. Savyts`ka, H.V. (2007), *Ekonomichnyy analiz diyal'nosti pidpryyemstva*, Znannya, Kiev, Ukraine.

8. Ryabykina, K. H. (2014), “Business capital as a subject to economic management”, *Biznes Inform*, no.10, pp. 23-29.

9. Sviridova, S.S. and Kalanzhova, O.F. (2009), “Financial capital structure of an enterprise and ways of its optimization”, *Visnyk Odeskoho politekhnichnoho universytetu*, vol.6, pp. 262-267.

Аннотация

Віталій Кучменко, Наталія Івченко

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ КАПИТАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассматривается процесс формирования механизма управления капиталом предприятия. Предложенная концепция механизма управления капиталом предприятия, включает в себя принципы, задачи, цели и сам механизм управления финансовым капиталом предприятия. Сформирован финансово-экономический механизм управления капиталом предприятия. Работа выполнена по результатам исследования современных отечественных и зарубежных взглядов ученых на основе концепции механизма управления капиталом предприятия. Приведены функциональный механизм управления капиталом предприятия с учетом его элементов. Изложенные предложения по вопросам формирования финансово-экономического механизма предприятия предоставят возможность дальнейшего исследования структуры капитала в направлении построения его экономического механизма на практике.

Ключевые слова: капитал предприятия, механизм, управление капиталом, финансовые ресурсы, активы, внутренний механизм, рыночный механизм, государственный механизм, элементы управления.

Summary

Vitaliy Kychmenko, Nataliia Ivchenko

FORMATION MECHANISM CONTROL CAPITAL ENTERPRISE

The formation process of the enterprise capital management mechanism is considered. The concept of the enterprise capital management mechanism, which includes principles, tasks, goals and the mechanism of financial capital management of the enterprise itself is proposed. Financial and economic mechanism of enterprise capital management are formed. The article was performed on the results of our modern and foreign scientists studies on the basis of the concept of enterprise capital management mechanism. The functional mechanism of enterprise capital management and its elements are presented. The presented proposals for formation of the financial and economic enterprise mechanism will provide an opportunity for further study of the capital structure towards building its economic mechanism in practice.

Keywords: enterprise capital, mechanism, capital management, financial resources, assets, internal mechanism, market mechanism, state mechanism, management elements.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2017

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК: 657.6

JEL Classification: M42

© Шерстюк О.Л., 2017

osherstiuk@gmail.com

Товариство з обмеженою відповідальністю «Аудиторська фірма «Практик-КМШ», Київ

АУДИТОРСЬКИЙ АСПЕКТ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Досліджуються аспекти ідентифікації та розкриття змісту фінансової інформації в контексті виконання завдань аудиту. Визначаються об'єкти першого, другого та третього порядку, що розкриваються у фінансовій інформації, характеризуються етапи їх формування. Уточнюється перелік тверджень управлінського персоналу, які розкривають характеристику об'єктів, відображених у фінансовій інформації. Зокрема, визначаються твердження, що характеризують розуміння щодо класу операцій та розуміння щодо залишків об'єктів фінансової інформації. Запропонований підхід, на наше переконання, сприятиме вирішенню теоретичних і практичних завдань, серед яких – обґрунтування розбіжності у змісті фінансової інформації та її носіїв, що є передумовою підвищення рівня задоволення інформаційних потреб її користувачів.

Ключові слова: фінансова інформація, аудит фінансової інформації, об'єкти фінансової інформації, твердження управлінського персоналу.

Постановка проблеми. Економічні відносини характеризуються значною різноманітністю. Розробка виробниками нових продуктів, розширення асортименту послуг, що надаються суб'єктами господарювання, розвиток технологій зв'язку між постачальником та споживачем потребує удосконалення процесів, пов'язаних зі створенням, збереженням та передаванням інформації.

Зважаючи на це, виникає необхідність обробляти все більший обсяг інформації, зміст якої також зазнає постійних змін, що потребує удосконалення можливостей належного обґрунтування рішень окремих суб'єктів.

Неадекватність прийнятих рішень призводить до невиправданих витрат ресурсів, неповернених втрат економічного та іншого зиску, що у власну чергу, може негативно позначитися на фінансовому становищі суб'єкта економічних відносин, суб'єктів сумісних галузей, а також відповідних ринків.

Оскільки управлінські рішення приймаються на підставі інформації, зокрема і фінансової, одним із чинників їх неадекватності може вважатися або неналежне її використання, або низька якість відповідних даних.

Зважаючи на зміни, які відбуваються в економічних відносинах, може змінюватися і сама фінансова інформація. Зокрема, змінюються об'єкти, які вона характеризує, змінюються процедури їх ідентифікації та оцінювання, зазнають змін і процедури відображення даних на відповідних носіях.

З іншого боку, зазначені зміни можуть бути неадекватно зрозумілі користувачам фінансової

інформації, через що виникає імовірність невідповідності результатів її використання очікуванням.

Отже, існує необхідність детального дослідження змісту фінансової інформації, порядку її формування, оцінювання та використання для цілей користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На важливість фінансової інформації, її роль у системі формування, обґрунтування та реалізації управлінських рішень звертають увагу суб'єкти нормативно-правового регулювання у відповідних документах, науковці та фахівці-практики у сферах ведення бухгалтерського обліку, підготовки фінансової звітності, аудиту, інших форм фінансового контролю, відносин у сферах діяльності фінансових посередників тощо. Шляхи розв'язання проблем оцінювання фінансової інформації під час виконання завдань аудиту розкриваються у публікаціях вітчизняних і закордонних дослідників та фахових аудиторів, зокрема Р. Адамса [1], А.Аренса, Дж. Лоббека [2], С.В. Бардаша [3], Н.І. Беренди [4], І.К. Дрозд, В.М. Іванкова, Г.Б. Назарової, Н.С. Шалімової [5], Н.І. Дорош [6], І.М. Пожарицької [7], Дж. Робертсона [8], В.В. Рядської [9], О.В. Сметанка [10] та ін.

В окремих працях досліджуються аспекти визначення терміну «фінансова інформація». Зокрема, М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька визначають фінансову інформацію як набір даних (у систематизованій певним способом формі) про:

- господарські ресурси, зобов'язання та фінансові джерела підприємства;

- рівень прибутку й витрат, які дають змогу оцінити очікувані доходи та пов'язані з ними ризики;

- обороти фірми та якість її активів;
- обсяг і якість потоків грошових коштів [11].

Аналогічне визначення запропоноване і на сайті «Аналіз+» [12].

Наведене визначення терміну «фінансова інформація» впливає зі змісту даних, які, на думку авторів, мають бути відображені, виходячи з інформаційних запитів користувачів. Проте, на нашу думку, запропонований підхід не передбачає ідентифікації основних ознак фінансової інформації, що не дає підстав для визначення її як самостійної категорії.

Зокрема, перелік даних, наведений у науковій публікації [11], характерний не лише для фінансової інформації. Так, дані про господарські ресурси можуть стосуватися їх географічного місця перебування, а обороти фірми можуть бути охарактеризовані тривалістю періоду, протягом якого вони мали місце. При цьому такі дані не характеризуються вартісною величиною, у зв'язку з чим, на нашу думку, не мають ознак фінансових.

Також вважаємо, що категорії «якість активів» та «якість потоків грошових коштів», є характеристиками, що визначають не сам зміст фінансової інформації, а результати її обробки та оцінювання як окремо, так і в сукупності з не фінансовими даними. Потребують також додаткового обґрунтування визначення в якості фінансових даних щодо рівня (а не обсягу!) прибутку і витрат, як і причинно-наслідковий зв'язок між цими даними та можливістю оцінки на їх основі ризику, пов'язаного з одержанням очікуваного доходу.

Заслуговує на увагу і визначення, запропоноване М.М.Отченас, яка вважає, що фінансова інформація – це «інформація про структуру статутного капіталу, номінальну вартість акцій і їхню кількість, інформація про засновників, а також вся інформація, що може вплинути на ціну акцій або частку учасника в статутному капіталі» та «відомості, що містяться в документах бухгалтерського обліку, що фіксують господарські операції, бухгалтерських регістрах, фінансовій звітності, бізнес-планах, фінансових планах тощо» [13; 14]. Таке тлумачення передбачає, що фінансова інформація стосується, з одного боку, одного з важливих маркерів ефективності функціонування підприємства (ціна акцій), з іншого – носіїв, у яких вона міститься.

Водночас вважаємо за недоцільне визнавати фінансовою всю інформацію, яка може вплинути на ціну акцій. На наше переконання, не може

вважатися фінансовою інформація, яка характеризує, зокрема факт розробки нового продукту, споживчі властивості якого нададуть істотних переваг підприємству, що його вироблятиме, або фактичну адресу перебування засновника чи самого підприємства. Проте варто погодитися з тим, що носієм фінансової інформації визнаються дані, що формуються в системі бухгалтерського обліку, а також – в процесі планування діяльності підприємства.

На сайті «Економіка: теорія і практика» фінансова інформація визначається як «дані про фінансові показники компанії та її інвестиційних програм. До цих інформаційних даних відносяться публічна фінансова звітність підприємства за звітний період та внутрішня фінансова звітність, де зазначається обсяг фінансування інвестицій за рахунок власного, позиченого та залученого капіталу, загальний обсяг витрат (у тому числі за інвестиційною програмою (портфелем), рівень доходності та період окупності проекту». [15].

На нашу думку, перевагою запропонованого визначення є визнання провідної ролі фінансових показників у формуванні фінансової інформації. Водночас не можемо погодитися з тим, що до цих даних віднесено фінансову звітність підприємства, яка є їх носієм, а не еквівалентом. Недостатньо обґрунтованим також вважаємо віднесення до фінансової інформації даних про рівень доходності та період окупності проекту, які є характеристиками, що ґрунтуються на оцінюванні результатів комплексного аналізу фінансових і не фінансових даних.

Інший підхід до визначення терміну «фінансова інформація» представлений на ресурсі «Businessdictionary». Зокрема, зазначена категорія визначається як «такі дані, як кількість кредитних карт, кредитні рейтинги, залишки на рахунках, та інші вимірювані у грошових одиницях факти про людину або організацію, які використовуються для виписки рахунків, оцінки кредитоспроможності, кредитних операцій та інших фінансових заходів. Фінансова інформація повинна бути оброблена для забезпечення функціонування бізнесу, а також для того, щоб забезпечити безпеку для клієнтів, уникнути судові розгляди і погану рекламу, що може впливати з недбалого або неправильного використання» [16].

У цілому погоджуючись з підходом, що передбачає врахування у визначенні терміна «фінансова інформація» необхідності вимірювання фактів про суб'єктів економічних відносин у грошових одиницях, вважаємо за недостатньо обґрунтоване віднесення до фінансової інформації кількості кредитних карт.

При цьому, як позитивне варто оцінити визнання необхідності обробки фінансової інформації для досягнення цілей її використання.

За визначенням, наведеним на сайті «Фінансовий словник», фінансова інформація визначається як «система фінансових показників, призначених для прийняття рішення і розрахована на конкретних користувачів» [17]. Вважаємо, що таке визначення дає можливість врахувати і роль інформації (в тому числі – фінансової) для прийняття рішень, і обмеженість терміну виключно системою фінансових показників.

Недостатньо обґрунтованим, на наш погляд, є визнання фінансової інформації, що обмежується набором даних щодо «обсягу та якості потоків грошових коштів» [18], оскільки фінансова інформація може охоплювати дані не лише про грошові кошти, але й про інші види активів, а також – зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат.

Позитивно можна оцінити визначення фінансової інформації, що надаються, виходячи з можливостей її використання. Так, С.І. Лепський пропонує досліджувати фінансову інформацію як «предмет фінансових розслідувань як виду конкретної діяльності. Закономірності формування фінансової інформації про злочинну діяльність і її відображення в системах обліку (бухгалтерського, податкового, управлінського, «чорнового»), а також закономірності її використання в діяльності правоохоронних органів і суб'єктів господарювання у протидії злочинам повинні стати предметом фінансових розслідувань» [19, с. 256].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Отже, у публікаціях, присвячених вирішенню проблем, пов'язаних з ідентифікацією фінансової інформації, мають місце різноманітні авторські підходи, зміст яких ґрунтується, переважно, на її споживчих характеристиках та потребах користувачів.

Водночас у зазначених підходах, на нашу думку, недостатньо враховані характеристики фінансової інформації як об'єкта аудиту, за результатами якого формується незалежна професійна оцінка її змісту. Зазначений недолік наведених та інших підходів призводить до виникнення низки проблем теоретичного та практичного характеру. До них, на наше переконання, може бути віднесено необґрунтоване ототожнення фінансової інформації та її носіїв, виникнення неадекватних

очікувань щодо результатів аудиту в контексті досягнення цілей аудиторів та користувачів їх роботи, нерозуміння мети та змісту виконання завдань аудиту тощо.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на це, метою дослідження, результати якого оприлюднені у цій статті, визначається формалізація аспектів ідентифікації фінансової інформації в контексті виконання завдань аудиту як форми контролю. Досягнення зазначеної мети сприятиме зростанню ступеня реалізації інтересів користувачів фінансової інформації, зокрема – шляхом забезпечення належного рівня довіри до результатів роботи аудиторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на аналіз змісту фінансової інформації та особливостей її розкриття у наукових публікаціях, вважаємо за доцільне запропонувати наступне визначення: фінансова інформація являє собою сукупність показників, що характеризують діяльність суб'єктів господарювання, мають вартісну оцінку та визначені і систематизовані відповідно до критеріїв реалізації інформаційних запитів користувачів. У фінансовій інформації відображаються об'єкти, зміст і характеристики яких дають можливість користувачам використати відповідні дані для досягнення власних цілей (рис. 1).

Зазначені об'єкти, на нашу думку, умовно можуть бути поділені на об'єкти першого, другого і третього порядку залежно від способу їх ідентифікації для цілей фінансової інформації.

До об'єктів 1 порядку можуть бути віднесені об'єкти, які можуть бути ідентифіковані, виходячи з їх наявності станом на конкретну дату, яка визначається користувачами. До них пропонується відносити активи, зобов'язання та власний капітал суб'єктів господарювання.

Об'єктами 2 порядку можуть бути визначені будь-які господарські операції, операції, що здійснюються з активами, а також можуть викликати зміни в зобов'язаннях та у власному капіталі. Результати зазначених операцій можуть бути ідентифіковані як об'єкти 3 порядку, відображені у фінансовій інформації. Такі результати можуть характеризуватися змінами в обсязі та структурі активів через їх надходження і вибуття, виникнення і погашення зобов'язань, формування та використання власного капіталу, а також – виникнення доходів і витрат.

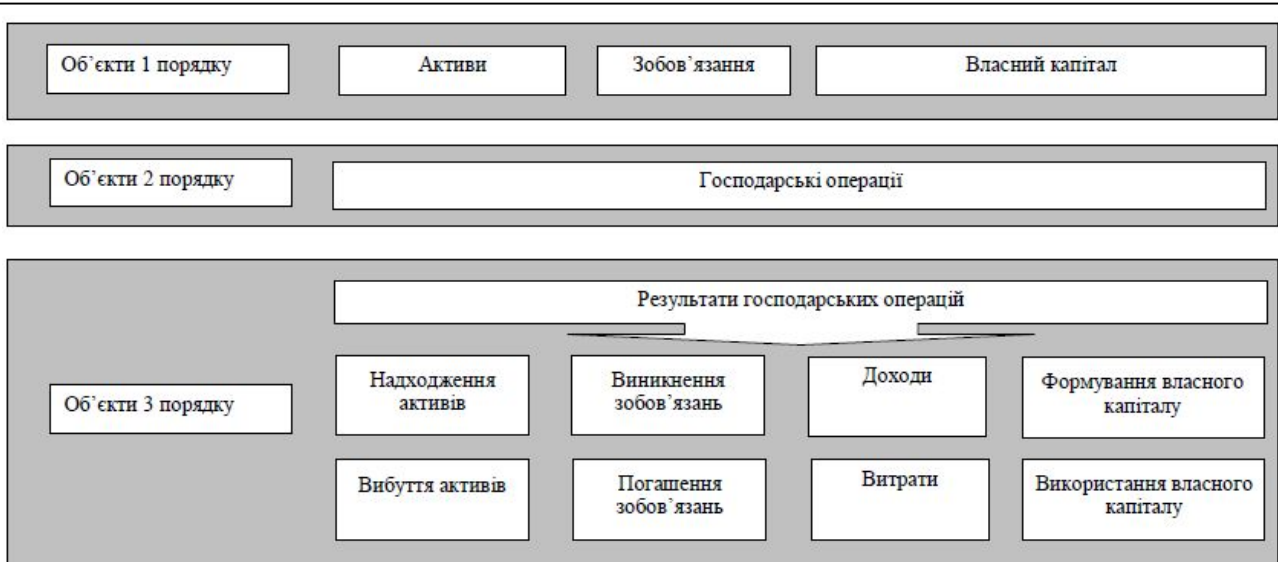

Рис. 1. Види об'єктів, що характеризуються у фінансовій інформації

Джерело: розроблено автором

Визначення порядку об'єктів, відображених у фінансовій інформації, дає можливість ідентифікувати не лише їх зміст, але й етапи формування (рис. 2).

Для об'єктів кожного порядку (крім першого) (рис. 2) обов'язковою умовою формування є врахування етапів, властивих для формування об'єктів попередніх порядків. Так, виконання господарських операцій завжди супроводжується наявністю активів, зобов'язань та/або елементів власного капіталу, на які

відповідні операції спрямовані. У зв'язку з цим, результат будь-якої операції передбачає виникнення змін в об'єктах 1 порядку.

Розуміння зазначених аспектів користувачами інформації має сприяти не лише визначенню послідовності використання інформації щодо відповідних об'єктів, але й встановленню зв'язків між окремими об'єктами фінансової інформації та не фінансовими даними і, як наслідок, підвищенню ефективності їх спільного використання.

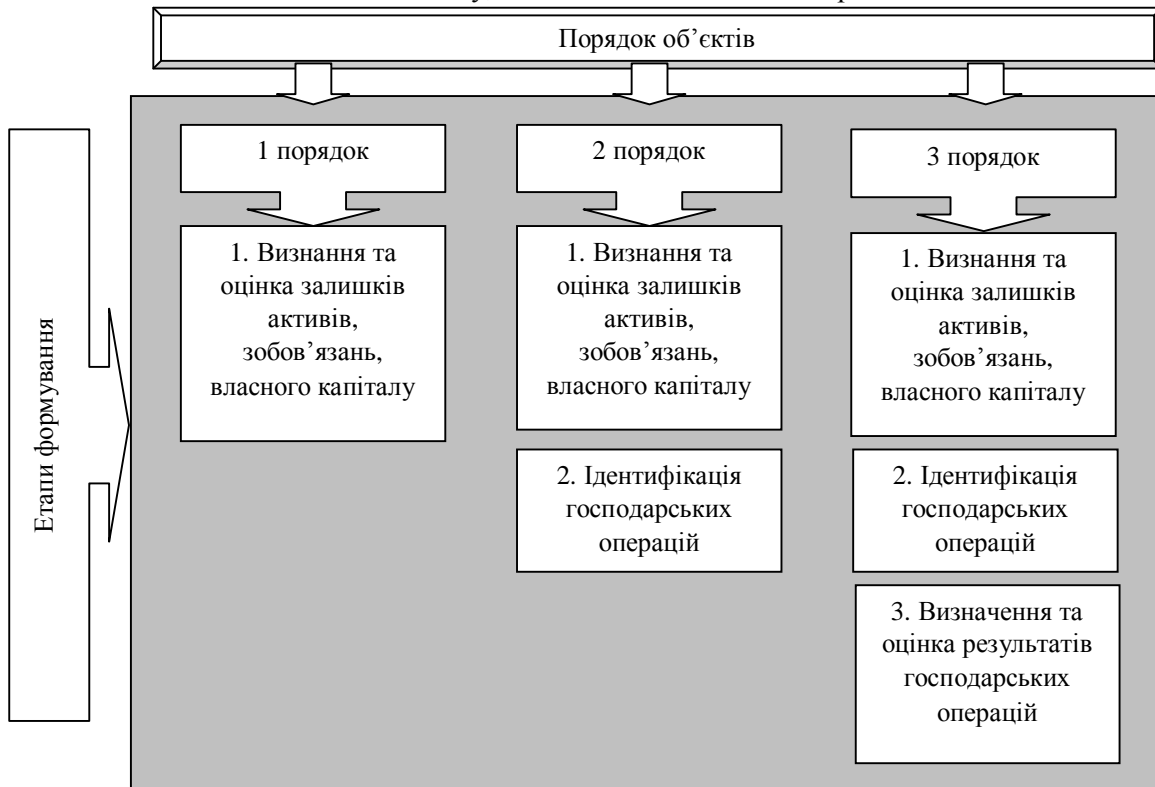

Рис. 2. Етапи формування об'єктів, відображених у фінансовій інформації

Джерело: розроблено автором

Водночас, для адекватного розуміння користувачами змісту фінансової інформації, що характеризує окремі об'єкти, пропонується визнати фінансову інформацію сукупністю характеристик, що розкривають відповідні об'єкти з точки зору суб'єктів її створення. Зважаючи на це, з урахуванням необхідності відповідати інформаційним потребам користувачів, фінансова інформація має бути розглянута з погляду тверджень управлінського персоналу, в яких міститься конкретизація змісту наведених даних.

Підхід до визначення фінансової інформації в якості сукупності тверджень управлінського персоналу ґрунтується на вимогах концепції виконання завдань з надання впевненості, що передбачає здійснення аудитором заходів, за результатами яких має бути висловлена фахова думка щодо якісних та кількісних характеристик показників, згрупованих за певними ознаками, зокрема у форматі звітності [20].

На нашу думку, твердження управлінського персоналу можуть бути застосовані для оцінки не лише інформації, поданої у звітності, але й будь-якої фінансової інформації, незалежно від носія. Таке припущення ґрунтується на тому, що будь-яка фінансова інформація (історична, прогнозна, гіпотетична) формується на основі заходів, що здійснюються управлінським персоналом відповідного суб'єкта господарювання. Це дало можливість модифікувати перелік тверджень з урахуванням інтересів користувачів, а також – змісту об'єктів, що характеризуються у фінансовій інформації.

Твердження, за якими користувач може отримати розуміння фінансової інформації, можуть бути поділені на три групи.

До тверджень щодо класу операцій та подій, які відбуваються протягом визначеного періоду (першої групи), належить віднести:

- наявність, яка передбачає, що операції та події, відображені, справді відбулися та стосуються об'єкта, звітність якого перевіряється;
- повнота, зміст якої полягає в тому, що відображені всі операції й події, які мають бути відображені у звітності;
- точність, яка містить повідомлення про те, що суми та інші дані, які стосуються відповідних операцій та подій, належно відображені;
- відсічення, сутність якого визначає необхідність відображення операцій та подій у відповідному звітному періоді.

Зазначені твердження можуть бути застосовані для отримання користувачем розуміння об'єктів фінансової інформації, наведених на рис. 3. Наведені твердження за своїм змістом, відображають обставини, за яких відбувається ідентифікація, вимірювання та обробка даних, пов'язаних з формуванням і використанням активів і джерел їх створення.

Оцінка цих тверджень користувачем передбачає визначення правильності тлумачення зазначених процесів суб'єктами, які їх виконують і відображають.

Рис. 3. Об'єкти фінансової інформації, стосовно яких користувач одержує розуміння щодо класу операцій

Джерело: розроблено автором

Друга група тверджень стосується відображення у фінансовій інформації залишків активів, зобов'язань і власного капіталу на визначену дату. До тверджень про залишки об'єктів фінансової інформації відносяться наступні:

- існування, що передбачає відповідний факт фізичного існування активів, зобов'язань та власного капіталу;
- права і зобов'язання. Зміст цього твердження означає, що ідентифікується особа, яка утримує чи контролює права на активи і самостійно відповідає за визначеними зобов'язаннями;

- повнота, яка означає, що фінансова інформація відображає всі активи та джерела їх фінансування, які мають бути відображені;

- твердження щодо оцінки вартості, яке означає, що активи і джерела їх створення для цілей фінансової інформації відображені у відповідних сумах, а будь-які остаточні коригування оцінки вартості та розподілу враховані відповідним чином.

Оцінка наведених тверджень дає можливість користувачам визначити адекватність інформації про об'єкти 1 порядку. Детальна характеристика об'єктів фінансової інформації з точки зору відповідних тверджень наведена на рис. 4.

Об'єкти	Види об'єктів	Твердження стосовно залишків	Призначення оцінки тверджень
Об'єкти 1 порядку	Активи, Зобов'язання, Власний капітал	Існування	Підтвердження чи спростування факту фізичного існування активів та джерел їх утворення
		Права і зобов'язання	Підтвердження чи спростування наявності юридичних підстав для відображення активів і джерел їх утворення у фінансовій інформації
		Повнота	Підтвердження чи спростування обсягу ідентифікації інформації про активи, зобов'язання, власний капітал
		Оцінка вартості	Підтвердження чи спростування наявності обставин, що визначають адекватну вартість активів, зобов'язань та власного капіталу

Рис. 4. Об'єкти фінансової інформації, стосовно яких користувач одержує розуміння щодо їх залишків

Джерело: розробка автора

Третя група включає твердження про подання і розкриття інформації, до яких відносяться:

- наявність, права та зобов'язання передбачає, що події, операції та інші питання, інформація про які розкрита, відбулися та стосуються емітента інформації;
- повнота передбачає, що розкрита вся очікувана фінансова інформація;
- класифікація та зрозумілість полягає в тому, що фінансова інформація відповідно подана та визначена і розкриття інформації чітко сформульоване;
- точність і оцінка вартості передбачає, що фінансова та інша інформація розкрита достовірно та у відповідних сумах.

Зазначені твердження можуть також застосовуватися під час аудиту фінансової інформації. Вони можуть перевірятися для визначення правильності групування і систематизації інформації про активи,

зобов'язання, власний капітал, а також про операції з ними у відповідних носіях.

Висновки. Отже, фінансова інформація може бути ідентифікована, виходячи з необхідності досягнення мети її аудиту. При цьому визнається, що у фінансовій інформації відображаються об'єкти трьох порядків, для яких характерні власні особливості формування та подання. Зазначені особливості формалізовані шляхом модифікації тверджень управлінського персоналу, відповідального за підготовку інформації в інтересах користувачів.

Запропонований підхід, на наше переконання, сприятиме виконанню теоретичних і практичних завдань, серед яких – обґрунтування розбіжності у змісті фінансової інформації та її носіїв, що є передумовою підвищення рівня задоволення інформаційних потреб її користувачів. Зважаючи на це, серед напрямків подальших досліджень може бути визначення та застосування критеріїв оцінювання фінансової інформації з метою виконання завдань аудиту.

Список літератури

1. Адамс Р. Основы аудита : пер. с англ. / Под ред. Я.В. Соколова / Р. Адамс. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 398 с.

2. Аренс А. Аудит : пер с англ. / А.Аренс, Дж. Лоббек / Гл. редактор серии проф. Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с.

3. Бардаш С.В. Сутність та значення аудиту і ревізії у практиці контрольної діяльності / С.В. Бардаш // Облік і фінанси АПК. – Вип. № 2. – 2008. – С. 152–156.
4. Беренда Н.І. Фактори необхідності організації та проведення аудиту на підприємствах України / Н.І. Беренда, М.С. Ялигіна // Економіка та суспільство. Електронне наукове фахове видання Мукачівського державного університету. – 2016. – Вип. 2. – С. 642-646 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/115.pdf. Назва з екрану (05.05.2017).
5. Аудит фінансових результатів: теоретико-методологічний аспект : монографія / І.К. Дрозд, В.М. Іванков, Г.Б. Назарова, Н.С. Шалімова ; за заг. редакцією І.К. Дрозд. – К. : ТОВ «Видавництво «Сова», 2013. – 208 с.
6. Дорош Н.І. Аудит : теорія і практика [монографія] / Н.І. Дорош – К. : Знання, 2006. – 495 с.
7. Пожарицька І.М. Професійне судження аудитора: теорія і практика [текст] : монографія / І.М. Пожарицька. — Сімферополь : ВД "АРИАЛ", 2013. — 356 с.
8. Робертсон Дж. Аудит : пер. с англ. – М.: КPMG, Аудиторская фирма «Контакт», 1993. – 456 с.
9. Рядська В.В. Аудит в економічній системі України: сучасний стан та концепція розвитку : монографія / В.В. Рядська. — Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. — 472 с.
10. Сметанко О.В. Проблеми і перспективи розвитку внутрішнього аудиту в акціонерних товариствах України : монографія / О.В. Сметанко. — К. : КНЕУ, 2014. — 461 с.
11. Білик М.Д. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька— К.: КНЕУ, 2005. — 592 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.srinest.com/book_1316_chapter_13_2.1_Neo_bkhdnst_sut_znachennja_fmansovo_nforma.html. - Назва з екрану (05.09.2017).
12. http://www.analizplus.com/2/2_1.php - Аналіз плюс. - Назва з екрану (05.09.2017)
13. Отченаш М.М. Категорія фінансової інформації в аспекті права учасників господарських товариств на отримання інформації // Вісник Одеського національного університету. – 2007. – Том 12– Випуск 11. – С. 64-65.
14. Отченаш М.М. Співвідношення понять «фінансова інформація» та «комерційна таємниця» в аспекті прав акціонерів та учасників ТОВ на отримання інформації на шляху забезпечення балансу та захисту інтересів суб'єктів господарювання // Місто, регіон, держава: економіко-правові проблеми господарювання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 15-17 жовтня 2009 р., м. Донецьк. – Т.2.- С. 126-132.
15. <http://www.ekonomikam.com/ecfins-461-2.html> – Економіка: теорія і практика. - Назва з екрану (05.09.2017).
16. <http://www.businessdictionary.com/definition/financial-information.html#ixzz3yoscpn2> – Бізнессловник. - Назва з екрану (05.09.2017).
17. http://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/33422 - Фінансовий словник. - Назва з екрану (05.09.2017).
18. <http://psyera.ru/5596/finansovaya-informaciya-o-deyatelnosti-predpriyatiya> - Гуманитарно-правовий портал «Psyera» - Назва з екрану (05.09.2017).
19. Лепський С. І. Фінансова інформація про злочинну діяльність як предмет фінансових розслідувань / С. І. Лепський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2013. - Вип. 1. - С. 251-257.
20. International Federation of accountants (2016), Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements, IFAC, New-York, The USA, available at: <https://www.ifac.org/publications-resources/2016-2017-handbook-international-quality-control-auditing-review-other>, (Accessed 03.05.2017).

References

1. Adams, R. (1995), *Osnovy audyta* [Audit Framework], Translated by Sokolov, Ya.V., Audyt, YuNYTY, Moscow, Russian Federation.
2. Arens, A. and Lobbek, Dzh. (2001), *Audyt* [Auditing. An integrated approach], Fifth edition, Translated by Terekhov, A.A., Finansy i statystyka, Moscow, Russian Federation.
3. Bardash, S.V. (2008), “The essence and significance of audit and revision in the practice of control activities”, *Oblik i finansy APK*, no. 2, pp.152-156.
4. Berenda, N.I. and Yalyhina, M.S. (2016), “Necessary factors for the organisation and conduct of audit at the enterprises of Ukraine”, *Economy and Society*, no.2, pp.642-646, available at: <http://economyandsociety.in.ua/journal-2/9-articles-2/143-berenda-n-i-yaligina-m-s> (Accessed 03.05.2017).
5. Drozd, I.K. (2013), *Audyt finansovykh rezultativ: teoretyko-metodolohichnyi aspekt* [Audit of financial results: theoretical and methodological aspect], in Drozd, I.K., Ivankov, V.M., Nazarova, H.B. and Shalimova, N.S. ed., TOV «Vydavnytstvo «Sova», Kyiv, Ukraine.
6. Dorosh, N.I. (2006), *Audyt : teoriia i praktyka* [Audit: Theory and Practice], Znannia, Kyiv, Ukraine.
7. Pozharytska, I.M. (2013), *Profesiine sudzhennia audytora: teoriia i praktyka* [The auditor's professional judgment: Theory and Practice], VD "ARIAL", Simferopol, Ukraine.
8. Robertson, Dzh. (1993), *Audyt* [Audit], Translated by KPMG, Audytorskaia fyрма «Konтакт», Moscow, Russian Federation.
9. Riadska, V.V. (2014), *Audyт v ekonomichnii systemi Ukrainy: suchasnyi stan ta kontseptsiiа rozvytku* [Audit in the economic system of Ukraine: Current State and conception of development], Vydavets Lozovyi V.M., Chernihiv, Ukraine.
10. Smetanko, O.V. (2014), *Problemy i perspektyvy rozvytku vnutrishnoho audytu v aktsionernykh tovarystvakh Ukrainy* [Problems and prospects of development of internal audit in joint stock companies in Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine.

11. Bilyk, M.D. (2005), *Finansovyi analiz* [Financial analysis], in Bilyk, M.D., Pavlovska, O.V., Prytuliak, N.M., Nevmerzhytska, N.Iu. ed., KNEU, Kyiv, Ukraine.
12. Analis plus (2017), available at: http://www.analizplus.com/2/2_1.php, (Accessed 03.05.2017).
13. Otchenash, M.M. (2007) "Category of financial information in the aspect the rights of members of business partnerships for information", *Odesa National University Herald, Series: Economy*, vol. 12, no. 11, pp. 64-65.
14. Otchenash, M.M. (2009), "Value for concepts of "financial information" and "commercial secret" in terms of the rights of shareholders and participants in an LLC for information on the path to balance and protection of the interests of business entities", *The Materials of International scientific and practical conference "The city, region, state, economic and legal issues of management"*, Donetsk, Ukraine, October, 15-17. 2009, Vol.2, pp. 126-132.
15. *Ekonomika: teoriia i praktyka* (2017), available at: <http://www.ekonomikam.com/ecfins-461-2.html>, (Accessed 03.05.2017).
16. *Biznesslovyk* (2017), available at: <http://www.businessdictionary.com/definition/financial-information.html#ixzz3yoscpn2>, (Accessed 03.05.2017).
17. *Finansovyi slovyk* (2017), available at: http://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/33422, (Accessed 03.05.2017).
18. *Humanytarно-pravovyi portal «Psyera»* (2017), available at: <http://psyera.ru/5596/finansovaya-informaciya-o-deyatelnosti-predpriyatiya>, (Accessed 03.05.2017).
19. Lepskyi, S.I. (2013), "Financial information about criminal activity as a matter of financial investigations", *The Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs (Economic series)*, no. 1, pp. 251-257.
20. International Federation of accountants (2016), *Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements*, IFAC, New-York, The USA, available at: <https://www.ifac.org/publications-resources/2016-2017-handbook-international-quality-control-auditing-review-other>, (Accessed 03.05.2017).

Аннотация

Александр Шерстюк

АУДИТОРСКИЙ АСПЕКТ ИДЕНТИФИКАЦИИ ФИНАНСОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Исследуются аспекты идентификации и раскрытия содержания финансовой информации в контексте выполнения задач аудита. Определяются объекты первого, второго и третьего порядка, которые отображаются в финансовой информации, характеризуются этапы их формирования. Уточняется перечень утверждений управленческого персонала, раскрывающих характеристику объектов, отраженных в финансовой информации. В частности, определяются утверждения, характеризующие понимание относительно класса операций и понимание содержания остатков объектов финансовой информации. Предложенный подход, по нашему убеждению, будет способствовать решению теоретических и практических задач, среди которых - обоснование различия в содержании финансовой информации и ее носителей, что, в свою очередь, является предпосылкой повышения уровня удовлетворения информационных потребностей пользователей.

Ключевые слова: финансовая информация, аудит финансовой информации, объекты финансовой информации, утверждение управленческого персонала.

Summary

Oleksandr Sherstiuk

AUDIT ASPECT OF THE IDENTIFICATION OF FINANCIAL INFORMATION

The aspects of identification and disclosure of content of financial information in the context of the audit objectives are investigated in the article. The purpose of research that results are published in this article is defined formalization and identification of financial information in the context of meet the tasks of audit as a form of control.

We consider it appropriate to suggest the following definition: financial information is a set of indicators that characterize the activity of business entities, have the valuation, are defined and structured according to the criteria of implementation of requests for information users. We have identified the first, second and third order objects that are disclosed in financial information. Also, the results of research made it is possible to characterize the stages of formation of such objectives.

Statements of management personnel for the revealing the characteristics of objects in financial information are clarified in the article. In particular, such statements are describing the understanding of class of the operations and objects residues in financial information.

The approach suggested in the article, we believe, will contribute to the theoretical and practical problems, including - justification of differences in the content of financial information and its carriers which is a precondition for raising the level of meeting of the information needs of its users. Therefore, among the objects of future research may be the definition and application of criteria for assessment of financial information in order to meet the tasks of audit.

Keywords: financial information, audit of financial information, objects of financial information, statements of management personnel.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2017

УДК: 657.47

JEL Classification: M 410

© Бонарев В. В., Танасієва М. М., Михалків А. А., 2017

bonarevvladimir@i.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Досліджено підходи до розуміння сутності економічної категорії «організація» згідно різних авторських поглядів. Висвітлено організаційні структури, які існують на підприємстві.

Розкрито мету та завдання обліку трансакційних витрат на підприємстві. Висвітлено теоретичні та методологічні засади організації обліку трансакційних витрат на підприємстві, які дозволять здійснювати облік таких витрат на підприємстві, що у свою чергу призведе до ефективного управління такими витратами та підприємством загалом.

Ключові слова: організація, облік, витрати, трансакційні витрати, закон організації.

Постановка проблеми. Проблема організації як науки залишається недостатньо дослідженою, хоч цю дисципліну вітчизняні вчені почали формувати ще з початку ХХ ст.

Неоінституційна теорія ввела в облік нову категорію – трансакційні витрати, що дало змогу розглядати бухгалтерський облік з позиції ефективності функціонування як окремого інституту та аналізу його ролі в суспільстві – у соціальному інституційному середовищі. Трансакційні витрати пов'язані з укладанням контрактів, що потребує вивчення ринку та вибору партнерів, вивчення кон'юнктури ринку, пошуку інформації, забезпечення наукового супроводу, правовий захист, підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств й ін. Конкурентна боротьба передбачає, що підприємство докладе значних додаткових зусиль для організації та проведення науково-дослідних і патентно-ліцензійних робіт та створення потужної інформаційної бази, що впливатиме на виникнення трансакційних витрат й розширення їхнього обсягу. На даний момент єдиного підходу до вивчення організації обліку трансакційних витрат на підприємстві ще немає, тому проблема актуальна та багатогранна для подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням питань розкриття економічної сутності поняття «організація» присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: Н. Адлера, К. Ажріса, В. Г. Алієва, М. Альберта, Ч. Барнарда, К. Бартлетта, Т. Бернса, В. Д. Беліка, Дж. Вудворда, С. Гошала, М. Крозье, Дж. Лорша, П. Лоуренса, М. Х. Мескона, Т. Пітерса, Дж. Сталкера, Н. П. Тарнавської, Р. Уотермана, Ф. Хедоурі, В. Г. Хірного, Г. Хофстеда.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній науковій думці хоч і досліджено поняття «організація», однак,

не склалося єдиного підходу до розуміння цієї категорії. Разом з тим, детальнішого розгляду потребує дослідження проблеми облікового аспекту поняття «організація» та організації обліку трансакційних витрат на підприємстві.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є висвітлення наукових підходів до розуміння економічної сутності поняття «організація» та вплив неоінституційної теорії на це трактування, а також розкриття основ організації обліку трансакційних витрат на підприємстві для поліпшення діяльності суб'єкта господарювання.

Вклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на історію виникнення та становлення цієї науки і проведення численних досліджень, поняття «організація» досі викликає дискусії. Більшість науковців у своїх дослідженнях розглядає організацію як процес і явище, тобто як діяльність (створення структури) та як результат (саму структуру) [1]. Дискусії серед дослідників виникають тому, що поняття організації має кілька значень. З одного боку, це узагальнене поняття суспільних інституцій, форм власності – державних і приватних, тобто будь-яке підприємство є організацією. З іншого боку, це поняття має інструментальний характер, що описує систему формальних правил і приписів виконання робіт на підприємстві, тобто його ототожнюють з організацією праці.

Вважаємо за доцільне організацію виокремити як процес і функцію управління системою для досягнення мети виробничої системи та її окремих частин цілісної структури. Функціональне призначення організації в цьому значенні полягає у створенні нових та вдосконаленні створених і функціонуючих систем будь-якого виду. Отже, організувати – це означає створити нову систему або поліпшити стан попередньої у процесі її функціонування відповідно до мінливих внутрішніх та зовнішніх

умов [2].

Сутність поняття «організація» розкривають за допомогою кількох таких підходів: а) об'єднання людей для виконання певної діяльності щодо досягнення спільної мети; б) внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія частин цілого, зумовлених його будовою; в) сукупність цілеспрямованих процесів, які приводять до утворення життєздатної системи; г) єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності.

При вивченні основних досягнень у розвитку управлінського мислення, які мали значний вплив на дослідження проблеми організації, необхідно звернути увагу на праці вчених, які зробили внесок у формування науки управління або розвивали ідеї своїх попередників, адже без них неможливо уявити сучасний менеджмент. Погляди цих науковців відображають широку картину розвитку ідей і реальних практичних методів управління, які сприяли формуванню уявлень про економічну систему загалом та існування організацій, зокрема (табл. 1).

Таблиця 1

Диференціація поглядів учених на визначення поняття «організація»

<i>Вчені</i>	<i>Погляди на визначення поняття «організація»</i>
К. Бартлетт, С. Гошал [3]	Організація є інтегрованою системою, яка зберігає за центром певні функції вибору стратегії та планування, децентралізуючи інші види діяльності з метою надання необхідної гнучкості й реактивності. Основним «законом» для досягнення успіху, ефективної організації є вміння швидко адаптуватися до зовнішніх змін, ведучи політику фірми витримувати позицію гнучкого керівництва, яке пристосується до трансформації зовнішніх обставин.
М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [12]	Організація – це соціальне утворення, в якому об'єднана певна кількість людей з загальними прагненнями для досягнення спільної мети.
Т. Бернс, Дж. Сталкер [4]	Виокремлюють «ідеальні типи» організаційних структур: механістичну (значною мірою бюрократичну, ієрархічну та стандартизовану), яка найбільш ефективна у стабільних зовнішніх умовах при виробництві добре освоєної продукції, та органічну (винятково гнучку, колегіальну і підвладну мотивації) – у змінних зовнішніх умовах при виробництві інноваційних виробів.
Ч. Барнард [5], Дж. Вудворд [6; 7]	Основа ефективної діяльності організації полягає у створенні системи комунікації, тобто ієрархічної та підпорядкованої структури, а також системи для передачі інформації як за вертикаллю, так і між всіма індивідами і підрозділами (тобто горизонтальні зв'язки).
В. Г. Алієв [8], В. Д. Белік [9], В. Г. Хірний [10]	Організація – це сукупність внутрішніх узгоджених процесів або дій, призначених для утворення й удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого, обумовлених його будовою. Робиться акцент на впорядкованому стані елементів цілого і процесі їхнього впорядкування в доцільну єдність.
Дж. Лорш, П. Лоуренс [11]	Організація – це відкрита система, дії членів якої обумовлені їхніми особистісними характеристиками, визначеним завданням та неофіційними й неформальними правилами поведінки. Додатковим фактором впливу на внутрішні параметри організації стають непередбачуваність і швидкоплинність зовнішнього середовища.
Н. П. Тарнавська [13]	Організація як функція менеджменту означає механізм побудови конфігурації підприємства, який дає змогу працівникам підприємства результативно працювати над досягненням колективної мети.
К. Ажріс [14], Н. Адлер [15], М. Крозьє [16], Т. Пітерс, Р. Уотерман [17], Г. Хофстеде [18]	Організація – це соціальні конструкції, що відображають внутрішні характеристики та певну відповідність соціально-культурним нормам і цінностям; певна «кооперативна» система, яка дає змогу індивідам, котрі входять до її складу, досягти на основі взаємодії тих результатів, яких вони не змогли би досягти працюючи окремо. Значна увага приділяється питанням, присвяченим індивідуальним відмінностям, неформальним правилам поведінки, культурі, соціально-культурним нормам, цінностям та особливостям етнокультурних проявів, які є факторами формування організації для забезпечення успішного керівництва й існування організації.

Погляди представників класичного менеджменту мають безпосередній вплив на розвиток поняття «організація». Саме теоретичні постулати цих учених, тобто їх стрижневі

поняття, слугують підґрунтям для сучасної економічної думки. Досліджуючи історичні проблеми визначення поняття «організація», не можемо залишити поза увагою роль трансакційних витрат у сучасному розумінні

поняття «організація». Адже дослідження трансакційних витрат як нової економічної категорії частково зробило свій внесок у тлумачення поняття «організація» у традиційній економічній теорії. До виникнення трансакційних витрат висловлювалось припущення про те, що будь-які взаємодії всередині організації та за її межами відбуваються миттєво – без найменших непорозумінь і труднощів. З утворенням неоінституційної економіки, яка почала формуватися у 1930-х рр., науковці суттєво розширили розуміння поняття «організація». Неоінституційна теорія послідовно намагається впровадити принципи індивідуалізму у сферу економічної діяльності та поширити їх на всі види людської діяльності, зокрема й на соціальні аспекти. На відміну від неокласики, яка переважно вивчає фізичні (рідкісність ресурсів) і технологічні обмеження (недостатність знань, практична майстерність та ін.), основу неоінституційної економіки формують трансакційні витрати. З огляду на це набуває актуальності питання розширення традиційних об'єктів теоретичного аналізу за рахунок нових важливих питань, тому неоінституціоналісти роблять спроби створити ефективну модель механізму проведення економічного регулювання. Вони порівнюють витрати, спрямовані на прийняття рішень, не із ситуацією, яку вважають зразковою (досконала конкуренція), а з реальними альтернативами, що сприяє ширшій диференціації поняття організації як будь-якої діяльності людини [19].

Ідеї й концепції, які становлять зміст класичної теорії організації, розробляли вчені та практики в кінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. До відомих науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток основних положень класичної теорії, належать: Ф. Тейлор, А. Файоль, Г. Форд, Ф. Гілбрет, Л. Гілбрет, Г. Гантт, Х. Мюнстерберг, Х. Емерсон, Дж. Лізней, А. Рейлі й М. Вебер. Основою цих теорій слугує те, що організація розглядається як безособовий механізм, адміністративна піраміда з різними рівнями управління, пронизаними формальними зв'язками із загальним циклом управління, планування, координації та контролю.

Значним внеском у розвиток класичної теорії організації стала концепція «ідеальної бюрократії» М. Вебера, який наголошує на тому, що правила, інструкції й процедури, які виправдали себе, у практичній роботі мають бути основою для прийняття рішень [20]. Елементами цієї концепції є: розподіл праці на основі функціональної спеціалізації; ієрархія влади; система правил, які визначають права та

обов'язки кожного члена організації; система процедур (порядку дій) у ситуаціях, які виникають у процесі функціонування організації; відбір і призначення працівників відповідно до їхньої кваліфікації [21].

Організаційні структури поділяють на бюрократичні й адаптивні. Бюрократичну організаційну структуру характеризують високий рівень розподілу праці, стереотипна ієрархія управління та ланцюг команд зверху вниз. Ця система найбільш ефективна у стабільних зовнішніх умовах при виробництві добре освоєної продукції.

Адаптивні організаційні структури створюють і втілюють на підприємствах з метою отримання можливості ефективно відповідати на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі, та розробляти нову технологію управління ним. Взаємодія й комунікації в організаційних структурах адаптивного типу можуть відбуватися на будь-яких рівнях залежно від вимог поточного процесу і, відповідно, з великою кількістю залученого персоналу для досягнення загальних цілей організації. Така організаційна структура завжди більш рухома та легше піддається необхідним змінам за умов виникнення нових обставин.

Отже, виокремлення двох типів організаційних структур з точки зору відповідності різним зовнішнім умовам у вказаній вище праці стало поштовхом до проведення нових досліджень у цій сфері, що в результаті призвело до формування «ситуативного підходу», який застосовується у процесі аналізу організації [20].

Різні інститути з різною організаційною структурою мають неоднакову ефективність з погляду оперування трансакційними витратами. Одні виконують це завдання краще, а інші – гірше. Ті, які потребують надто високих витрат, відмирають, а ті, які виявляються більш економічними, виживають і набувають поширення. Трансакційні витрати слугують своєрідним «рушієм» інституційної еволюції.

Теоретичні основи організації як окремої науки, пов'язаної з управлінням, вчені розробляли на межі різних галузей знань, серед яких менеджмент, соціологія, антропологія, психологія, юриспруденція та ін. [22]. Проблему створення спеціалізованої галузі знань про організацію складних систем в економічній сфері вони пов'язують із процесом розширення виробництва й утворення великих промислових підприємств [23].

Фундатором сучасної теорії організації як науки вважається О. Богданов. Основні свої ідеї він відобразив у фундаментальній праці

«Тектологія (загальна організаційна наука)», перший том якої надруковано у 1912 р. Вихідним положенням теоретичних досліджень цього науковця, є твердження про те, що норми організації неподільні для всіх об'єктів, в яких максимально розрізнені елементи об'єднуються конструктивними зв'язками. На його думку, звідси випливає, що підхід до вивчення будь-якого явища має базуватися на дослідженні будь-якої системи у двох аспектах: взаємозв'язки всіх її частин і взаємозв'язки цієї системи як цілого із середовищем, тобто з усіма зовнішніми системами. Це означає, що закони, закономірності та принципи організації мають бути єдині для будь-яких об'єктів і навіть найбільш різноманітні явища об'єднуються між собою спільними структурними зв'язками на основі спільних правил [1]. Таке твердження О. Богданова свідчить про широту предметної сфери теорії організації, оскільки вона має пряме відношення до таких аспектів, як побудова й розвиток організаційних комплексів шляхом з'єднання (входження одного комплексу в інший) чи роз'єднання (розпаду) яких-небудь кінцевих елементів, та передбачає цілісність економіки й єдність планів, прямі та зворотні зв'язки в управлінні й плануванні, рівновагу, пропорційність і збалансованість планів, орієнтованих на задоволення потреб.

Організацію науковці розуміють як певну внутрішню впорядкованість, узгодженість, взаємодію більше чи менше диференційованих й автономних частин цілого, зумовлені його будовою; сукупність процесів або дій, які ведуть до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого [24, с. 944]. У цьому визначенні поняття «організація» акцент зроблено на впорядкованості та узгодженій взаємодії автономних частин у межах певної системи.

В економічній літературі трактування категорії «трансакційні витрати» з'явилося у 1937 році і пов'язана з працею Р.Коуза «Природа фірми». Учений під трансакційними витратами розуміє витрати, які виникають при використанні цінового ринкового механізму [25]. У теорії трансакційних витрат базовою одиницею визначається акт економічної взаємодії, угода, трансакція. Категорія трансакції розуміється гранично широко і використовується для позначення обміну товарами, юридичними зобов'язаннями, угодами короткострокового й довгострокового характеру, що вимагають детального оформлення і припускають просте взаєморозуміння сторін [26, с. 47].

У нашому дослідженні під трансакційними витратами ми розуміємо витрати, пов'язані зі

збиранням, обробкою та аналізом даних про ринок; проведенням переговорів і прийняттям рішень; контролем та аналізом виконання контрактів і прав власності [27].

Метою обліку трансакційних витрат – надання користувачам (менеджерам) необхідну, детальну та своєчасну інформацію про трансакційні витрати. Виходячи з мети завданнями обліку трансакційних витрат є: облік господарських операцій, пов'язаних з виникненням таких витрат; документальне відображення інформації про трансакційні витрати у спеціальних відомостях; планування діяльності підприємства з врахуванням такого роду витрат; визначення та запобігання збільшення величини трансакційних витрат, а також здійснення контролю за виконанням поставлених завдань.

Значний вплив на організацію обліку трансакційних витрат та функціонування організації загалом має вплив зовнішнього середовища. Так, для здійснення успішної діяльності та забезпечення ефективної організації трансакційних витрат підприємствам потрібно вести політику на принципах гнучкого керівництва, яке здатне адаптуватися до трансформації зовнішніх обставин. Чим більше невизначені та комплексні зовнішні обставини, тим більш обмеженою та гнучкою має бути структура і тим більшою стає потреба у вертикальних потоках інформації між рівнями управління й у горизонтальних потоках між функціональними підрозділами.

На організацію обліку трансакційних витрат підприємства також впливає культура. З цього приводу Н. Адлер указує, що культура справді має вплив на організацію як результат того, що особи спілкуються, співпрацюють і проводять переговори з іншими індивідами. Глобальна конкуренція потребує, щоб фірми й їхні працівники постійно взаємодіяли із представниками з різних країн світу [20]. Отже організація обліку трансакційних витрат значно залежить від так званої атмосфери всередині підприємства, культури спілкування як між працівниками однієї ланки, так і за вертикальними зв'язками, тобто між керівництвом та підпорядкованими йому особами. Проблеми, пов'язані зі спілкуванням (налагодженням комунікаційних зв'язків), належать до проблем психології, які суттєво впливають на організацію праці й функціонування підприємства загалом.

Отже, у сучасних умовах необхідно сформулювати гнучку структуру організації та культуру взаємин, що сприятиме оперативному реагуванню на неминучі зміни зовнішнього і

внутрішнього середовища. У контексті соціального управління в управлінській діяльності підприємства організація обліку трансакційних витрат – це складова самої управлінської діяльності, яка полягає у впорядкуванні в логічну систему суспільних відносин (об'єкти управління) й органів управління (суб'єкти управління) та здійснює вплив на осіб, котрі перебувають у ділових відносинах.

Як відповідь на різкі зміни зовнішнього середовища перед суспільством виникає проблема розширення горизонтів знань. Науково-технічний прогрес спонукав вчених до диференціації знань щодо існуючих, усталених постулатів наук. Одним із перших, хто наголосив на проблемі необхідності розширення запасу стратегічних знань для організації на всіх рівнях її існування, став Д. Норт. Головна мета, якої необхідно досягти для вирішення проблеми реалізації знань на сучасному етапі розвитку економічної думки – це формування і збільшення потенціалу знань, що виражається в певній сукупності методів та прийомів, які застосовують на практиці працівники для досягнення як короткострокових, так і довгострокових цілей організації. Тому навчання у процесі діяльності організації займає вагомe місце, оскільки воно передбачає спрямованість на постійний розвиток та вдосконалення організації, безперервність моніторингу і поширення знань, а головне – налагодженість ефективного зворотного зв'язку із суб'єктами зовнішнього середовища, що є одним із найважливіших факторів удосконалення процесу переходу індивідуальних знань в організаційні. Це, на нашу думку, сприяє формуванню конкурентоспроможності організації.

Існує певний зв'язок між загальною організаційною стратегією та стратегією управління знаннями. Тому для успішної розробки й реалізації загальної стратегії розвитку організація має визначитися щодо виду необхідної стратегії управління знаннями [28]. Для цього фірма змушена розвиватися, що поступово змінює встановлені обмеження. Інвестиції у формальну освіту, нові технології й суто в науку обґрунтовані, тому що в результаті вони дають великий прибуток. Інформація та знання керівника похідні від чіткого інституційного середовища. Інституційне середовище не тільки формує внутрішню організаційну будову підприємства і визначає внутрішні взаємозв'язки між підрозділами та структуру управління, а й окреслює зовнішні межі підприємства, що дасть йому змогу ефективно досягти своїх цілей. Знання про

трансакційні витрати допоможуть відповідальним особам швидше збирати, обробляти та аналізувати інформацію про ці витрати з усіх ланок діяльності підприємства і приймати оперативні рішення. Отже, якщо організація інвестує у знання про трансакційні витрати, то такі знання збільшать продуктивність людського капіталу та приведуть до створення гнучкої системи організації обліку трансакційних витрат.

Отже, трансакційні витрати виникають як у взаємозв'язку підприємства із зовнішнім середовищем, так і безпосередньо на кожній окремо взятій ланці діяльності організації, тобто в усіх її сегментах. Тому організацію обліку трансакційних витрат на підприємстві необхідно здійснювати за допомогою децентралізації управлінського процесу, який полягає в делегуванні повноважень та відповідальності від вищих рівнів управління до нижчих, що дасть можливість виявляти ефективність діяльності кожного структурного підрозділу підприємства. Отже, одним із методів, що дозволить оптимізувати процес прийняття виважених управлінських рішень щодо трансакційних витрат на підприємстві є здійснення обліку трансакційних витрат за сферами відповідальності.

Для ефективної організації обліку трансакційних витрат за сферами відповідальності потрібно в наказі про облікову політику вказати відповідальних осіб, які будуть займатися збором, обробкою та передачею інформації про виникнення трансакційних витрат керівній ланці суб'єкта господарювання. Необхідно також зазначити склад і структуру трансакційних витрат, що полегшить роботу відповідальній особі з виокремлення цих витрат із загальної сукупності витрат. У наказі треба вказати відомості, в яких будуть згруповуватися трансакційні витрати від структурних підрозділів підприємства та в які терміни вони подаватимуться.

На нашу думку, організація обліку трансакційних витрат на підприємстві має базуватися на таких законах, як:

- *Закон композиції та пропорційності* - оскільки трансакційні витрати займають вагомe місце у сукупності витрат підприємства й впливають на цілі діяльності суб'єкта господарювання, шляхом розширення бази для розробки ефективної стратегії діяльності, закон композиції та пропорційності у контексті розгляду трансакційних витрат дає змогу здійснювати пошук цих витрат й їхній подальший синтез в об'єднаний масив інформації для узгодження цілей організації;

- *Закон найслабших.* Найслабша ланка в організації будь-якого підприємства – це трансакційні витрати, оскільки вони не виокремлюються із загальної сукупності витрат, але впливають на загальну стійкість організації загалом.

- *Закон синергії.* Здійснювати організацію обліку трансакційних витрат відповідно до цього ефекту необхідно, оскільки такі витрати виникають на всіх стадіях діяльності підприємства й перебувають у межах загальної сукупності витрат, суттєво впливають на стратегію діяльності підприємства, тому раціональна організація цих витрат приведе до ефективної роботи підприємства в майбутньому.

- *Закон інформованості-впорядкованості.* Відображення цьому закону простежується у процесі організації трансакційних витрат, оскільки інформація про їхнє виникнення має зовнішній та внутрішній характер.

- *Закон єдності аналізу й синтезу.* Оскільки основною метою підприємства є отримання прибутку, а трансакційні витрати безпосередньо впливають на нього та залежать від діапазону змін зовнішнього або внутрішнього середовища, доцільно створити ефективно гнучку організацію таких витрат на підприємстві.

- *Закон самозбереження.* Урегулювання розміру трансакційних витрат сприяє дотриманню рівноваги у здійсненні господарської діяльності за рахунок збільшення розміру трансакційних витрат в одному структурному підрозділі та їхнього зменшення – в іншому.

Висновки. У процесі суспільно-історичного становлення та відтворення суттєво змінилося

трактування поняття «організація», на що вплинули фактори, пов'язані з діяльністю кожного суб'єкта господарювання на ринку. Оскільки фірма має тісний взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, яке значно впливає на діяльність підприємства загалом й організацію обліку трансакційних витрат на ньому, зокрема, закономірно виникає проблема створення ефективно гнучкої організаційної структури підприємства. Знання про трансакційні витрати впливають на раціональну організацію обліку трансакційних витрат на підприємстві, оскільки при знанні змісту і класифікації трансакційних витрат можна виявляти потенційні загрози для діяльності підприємства та залишатися на рівні конкурентоспроможної позиції.

На організацію обліку трансакційних витрат значно впливає культура, бо суб'єкт господарювання контактує з різними контрагентами, тому етична поведінка працівників підприємства впливає на співпрацю з ними і запобігає виникненню витрат через опортуністичну поведінку.

На підприємствах необхідно здійснювати організацію обліку трансакційних витрат за допомогою сфер відповідальності, що приведе до отримання оперативної та достовірної інформації про трансакційні витрати від усіх підрозділів підприємства, де виникають такі витрати, її обробки й аналізу, що сприятиме своєчасному прийняттю ефективних рішень.

Проаналізована проблематика окреслює актуальність і перспективи подальшого розвитку досліджуваної теми.

Список літератури

1. Богданов А. А. Тектология (Всеобщая организационная наука) / А. А. Богданов. – М. : Экономика, 1989. – 590 с.
2. Осовська Г. В. Основи менеджменту : навч. посіб. / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К. : Кондор, 2006. – 664 с.
3. Bartlett C. A. Managing across borders: the transnational solution / Christopher A. Bartlett, Sumantra Ghoshal. – Boston, Mass : Harvard Business School Press, 1989. – 274 p.
4. Burns T. The Management of Innovation / Tom Burns, G. M. Stalker. – London : Oxford University Press, 1994. – 269 p.
5. Barnard C. I. Organization and management / Chester I. Barnard. – Cambridge : Harvard University Press, 1948. – 244 p.
6. Woodward J. Industrial organization: behaviour and control / Joan Woodward. – London: Oxford University Press, 1970. – 262 p.
7. Woodward J. Industrial organization: theory and practice / Joan Woodward. – London : Oxford University Press, 1965. – 281 p.
8. Алиев В. Г. Теория организации / В. Г. Алиев. – М. : Экономика, 2003. – 431 с.
9. Белік В. Д. Внутрішній контроль: проблеми трактування в науковій літературі / В. Д. Белік // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2009. – № 4(50). – С. 12–14.
10. Хірний В. Г. Співвідношення категорії «організація» та «управління» пенітенціарною системою України / В. Г. Хірний // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 770–775.
11. Lawrence P. R. Organization and environment; managing differentiation and integration / Paul R. Lawrence, Jay W. Lorsch. – Homewood, Ill. : R. D. Irwin, 1969. – 279 p.
12. Мескон М. Х. Основы менеджмента : учеб. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [Общ. ред. и вступ. ст. Л. И. Евенко]. – 3-е изд. – М. : Дело, 2000. – 704 с.
13. Тарнавська Н. П. Менеджмент: теорія та практика: підручник для вузів / Н. П. Тарнавська, Р. М. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 1997. – 456 с.

14. Argyris C. Reasoning, learning, and action: individual and organizational / Chris Argyris. – San Francisco : Jossey-Bass, 1982. – 499 p.
15. Adler N. J. International dimensions of organizational behavior / Nancy J. Adler. – Boston, Mass. : Kent Pub. Co., 1986. – 242 p.
16. Crozier M. Le phénomène bureaucratique / Michel Crozier. – Paris : Editions du Seuil, 1963. – 413 p.
17. Питерс Т. В поисках совершенства. Уроки самых успешных компаний Америки / Том Питерс, Роберт Уотерман мл. – М. : Альпина Паблишер, 2011. – 528 с.
18. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind / Geert Hofstede. – New York: McGraw-Hill, 1991. – 279 p.
19. Сухарев О. С. Институциональная теория и экономическая политика: к новой теории передаточного механизма в макроэкономике / О. С. Сухарев. – М., 2007. – 252 с.
20. Классики менеджмента / под ред. М. Уорента ; [пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского]. – СПб. : Питер, 2001. – 1168 с.
21. Veber M. The theory of social and economic organization / M. Veber ; [translated by A.M. Henderson and Talcott Parsons] ; edited with an introd. by Talcott Parsons. – New York: Free Press, 1968. – 436 p.
22. Мильнер Б. З. Теория организации: Учебник / Б. З. Мильнер. – [2-е изд., перераб. и дополн]. – М. : Инфра-М, 2000. – 480 с.
23. Терлецька Н. М. Модель організації як елемент механізму координації її діяльності / Н. М. Терлецька, В. В. Іванюк // Вісник ЧТЕІ. – 2012. – Вип. І(45). – С. 262–267. – (Економічні науки).
24. Советский энциклопедический словарь / [научно-редакционный совет: А.М.Прохоров и др.]. – М. : Сов. энцикл., 1981. – 1600 с.
25. Коуз Р. Фирма. Рынок. Право / Р. Коуз. – М. : Дело, 1993. – 192 с.
26. Звенячкіна В. Ю. Особливості підходів до управління витратами на промислових підприємствах / В. Ю. Звенячкіна // Научные труды ДонНТУ. – 2008. – Вып. 33-2. – С.44–49.
27. Бонарев В. В. Трансакційні витрати як економічна категорія / В. В. Бонарев // Економічні науки: зб. наук. праць Луцьк. нац. техн. ун-ту. – 2011. – Вип. 8(29), ч.2. – С. 65–78.
28. Смоляр Л. Г. Знання як стратегічний ресурс сучасного підприємства / Л. Г. Смоляр, Н. В. Коба // Проблеми економіки та управління. – 2008. – № 628. – С. 641–647.

References

1. Bogdanov, A. A. (1989), *Tektolohiya (Vseobschaia orhanyzatsyonnaia nauka)* [Tectology (Universal Organizational Science)], Ekonomyka, Moskva, Russia.
2. Osovska, G. V. (2006), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of management], Kondor, Kyiv, Ukraine.
3. Bartlett C. A. and Ghoshal, S. (1989), *Managing across borders: the transnational solution*, Harvard Business School Press, Boston, USA.
4. Burns, T. and Stalker, G. M. (1994), *The Management of Innovation*, Oxford University Press, London, England.
5. Barnard, C. I. (1948), *Organization and management*, Harvard University Press, Cambridge, England.
6. Woodward, J. (1970), *Industrial organization: behaviour and control*, Oxford University Press, London, England.
7. Woodward J. (1965), *Industrial organization: theory and practice*, Oxford University Press, London, England.
8. Aliev, V. G. (2003), *Teoriya orhanyzatsyy* [Organization theory], Ekonomyka, Moskva, Russia.
9. Belik, V. D. (2009), “Internal control: problems in interpretation of scientific literature”, *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, vol. 4(50), pp. 12-14.
10. Khirnij, V.G. (2011), “Ratio of the categories «organization» and «management» of the penitentiary system of Ukraine”, *Forum prava*, vol. 4, pp. 770-775.
11. Lawrence, P. R. and Lorsch J. W. (1969), *Organization and environment; managing differentiation and integration*, R. D. Irwin, New York, USA.
12. Meskon, M. H. (2000), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of management], Delo, Moskva, Russia.
13. Tarnavska, N. P. (1997), *Menedzhment: teoriia ta praktyka* [Management: theory and practice], Kart-blansh, Ternopil, Ukraine.
14. Argyris, C. (1982), *Reasoning, learning, and action: individual and organizational*, Jossey-Bass, San Francisco, USA.
15. Adler, N. J. (1986), *International dimensions of organizational behavior*, Kent Pub. Co., Boston, USA.
16. Crozier, M. (1963), *Le phénomène bureaucratique*, Editions du Seuil, Paris, France.
17. Piters, T. (2011), *V poyskakh sovershenstva. Uroky samykh uspeynykh kompanij Ameryky* [In Search of Excellence. Lessons of the most successful companies in America], Al'pyna Pablysher, Moskva, Russia.
18. Hofstede, G. (1991), *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, McGraw-Hill, New York, USA.
19. Suharev, O. S. (2007), *Ynstytutsyonal'naia teoriya y ekonomycheskaia polityka: k novej teoryy peredatochnoho mekhanyzma v makroekonomyke* [Institutional theory and economic policy: a new theory of the transmission mechanism in macroeconomics], Moskva, Russia.
20. *Klasyky menedzhmenta* (2001) [Classics management], Pyter, SPb., Russia.
21. Veber, M. (1968), *The theory of social and economic organization*, Free Press, New York, USA.
22. Milner B. Z. (2000), *Teoriya orhanyzatsyy* [Organization theory], Ynfra-M, Moskva, Russia.
23. Terletska, N.M. and Ivanyuk, V.V. (2012), “Model organization as part of mechanism of coordination of its activity”, *Visnyk ChTEI*, vol. I (45), pp. 262-267.
24. Sovetskyj entsyklopedycheskyj slovar' (1981), [The Soviet encyclopaedic dictionary], Sov. entsykl,

Moskva, Russia.

25. Coase, R.H. (1993), *Фирма. Рынок. Право* [Firm. Market. Right], Delo, Moskva, Rossiya.

26. Zvenyachkina, V.Y. (2008), "Characteristic features of the approach to cost management at industrial enterprises", *Nauchnye trudy DonNTU*, vol. 33-2, pp. 44-49.

27. Bonarev, V.V. (2011), "Transaction costs as economic category", *Ekonomichni nauky: zb. nauk. prats' Luts'k. nats. tekhn. un-tu*, vol. 8(29), pp. 65-78.

28. Smolar, L. G. and Coba N. V. (2008), "Knowledge as a strategic resource of the modern enterprise", *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 628, pp. 641-647.

Аннотация

Владимир Бонарев, Марина Танасьева, Алла Михалков

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА ТРАНСАКЦИОННЫХ ИЗДЕЖЕК: ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

В статье исследованы подходы к пониманию сущности экономической категории «организация» согласно различных авторских взглядов. Освещены организационные структуры, которые существуют на предприятии.

Раскрыты цели и задачи учета транзакционных издержек на предприятии. Освещены теоретические и методологические основы организации учета транзакционных издержек на предприятии, которые позволят осуществлять учет таких расходов на предприятии, что в свою очередь приведет к эффективному управлению такими расходами и предприятием в целом.

Ключевые слова: *организация, учет, издержки, транзакционные издержки, закон организации.*

Summary

Vladimir Bonarev, Marina Tanasiyeva, Alla Mykhalkiv

ORGANIZATION OF ACCOUNTING TRANSACTION COSTS: THEORY AND METHODOLOGY

This article explores approaches to understanding the essence of economic categories "organization" under different editorials as a consensus concerning this category in the economic literature does not. The influence neoinstytutsiynoyi theory for understanding the concept of "organization". Solved the ideas and concepts of the classical theory of organization.

Deals with organizational structures that exist in the enterprise (bureaucratic and adaptive) and submitted their response. When transaction costs in article understand costs associated with the collection, processing and analysis of market data; negotiation and decision-making; monitoring and analysis of the performance of contracts and property rights. Reveals the purpose and objectives of accounting transaction costs. It is noted that the factors that affect the overall operation of the business and organization of accounting transaction costs are in particular the environment, culture, knowledge horizon. Deals with the relationship between these factors.

Found that management make informed decisions on transaction costs in the enterprise is the implementation of accounting transaction costs by responsibility. The report states that for effective organization of accounting transaction costs of responsibilities necessary in order to specify the accounting policy of responsible persons, specify the composition and structure of transaction costs, and specify the information, in some will be grouped transaction costs of structural divisions the enterprise and in what time frame they will be submitted.

Grouped basic laws of accounting transaction costs that will carry records of such costs in the enterprise (laws organizations are static structures (law composition, law proportionality and law weakest) and laws organizations that are dynamics (law synergy, law awareness-order, law unity of analysis and synthesis and law self-preservation)) and presents characteristics of these laws. Use in business practice enterprise proposed laws of accounting transaction costs lead to effective management of these costs and now general.

Keywords: *organization, accounting, costs, transaction costs, the law organization.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2017

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Білик Р.С. Інноваційна економіка в системі світового господарства	3
Марченко Т.В. Національна інноваційна політика в контексті європейської інтеграції України	11
Чугаєв О. А. Ефекти величини економіки країни в умовах валютної інтеграції	17

ФІНАНСИ

Мозіловські П. Фіскальні та нефіскальні функції податків. Теоретичні аспекти	25
Євтух О.Т. Кредит як інструмент нормування економічних відносин	34
Легкоступ І.І., Брязкало А.Є. Актуальні питання фінансової децентралізації в Україні	41
Саїнчук Н.В. Проблематика залучення іноземних інвестицій в економіку України	47
Терлецька Н.М., Білоконь К.В. Сучасні інформаційні технології як чинник ефективності інтегрованої інформаційно-аналітичної системи пенсійного забезпечення	54

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Краснагір С. Соціальне підприємництво у Євразійському економічному союзі	59
Терлецька Ю.О. Інноваційна діяльність як засіб адаптації суб'єкта господарювання до умов нестабільного зовнішнього середовища	65
Долга Г.В. Професійно важливі якості керівника як чинник ефективності управлінської діяльності	70
Кучменко В.О., Івченко Н.С. Формування механізму управління капіталом підприємства	76

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Шерстюк О.Л. Аудиторський аспект ідентифікації фінансової інформації	83
Бонарев В. В., Танасієва М. М., Михалків А. А. Організація обліку трансакційних витрат: теорія та методологія	91

CONTENT

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Bilyk R. Innovative economy in the world economy	3
Marchenko T. National innovation policy in the context of european integration of Ukraine	11
Chugaiev O. Effects of the economy size under monetary integration	17

FINANCE

Możylowski P. Fiscal and non fiscal functions of taxes. Theoretical aspects	25
Evtuh A. Credit through the prism of modern financial theory	34
Legkostup I., Briazkalo A. Topical issues of financial decentralization in Ukraine	41
Sainchuk N. Problems to attract foreign investments to the economy Ukraine	47
Terletska N., Bilokon K. Modern information technologies as a factor of efficiency integrated information-analytical system of pension provision	54

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Krasnahir S. Social Entrepreneurship in the Eurasian Economic Union	59
Terletska Y. Innovative activity as a tool for adaptation of subjects of managing to conditions of the unstable external environment	65
Dolha H. Professionally important qualities head as a factor of effectiveness of management activities	70
Kychmenko V., Ivchenko N. Formation mechanism control capital enterprise	76

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDITING

Sherstiuk O. Audit aspect of the identification of financial information	83
Bonarev V., Tanasiyeva M., Mykhalkiv A. Organization of accounting transaction costs: theory and methodology	91

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Випуск 786
Економіка**

Збірник наукових праць

Науковий редактор
д.е.н., проф. **Нікіфоров П.О.**

Літературний редактор
Лупул О.О.